

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 2149-5564

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ DERGİSİ

Yıl 3 Sayı 2 / 2017

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ DERGİSİ

Yıl 3 Sayı 2
Ekim - 2017

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

AYDIN *TÜRK LÜK BİLGİSİ* DERGİSİ

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi

ISSN: 2149-5564

Sahibi

Dr. Mustafa AYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Zeynep AKYAR

Editör

Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Metin AKAR

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Yrd. Doç. Dr. Dinara DÜİSEBAYEVA

Yayın Dili

Türkçe

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Ekim & Nisan

Yıl 3 Sayı 2 Ekim - 2017

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Gamze AYDIN

Türkçe Redaksiyon

N. Dilşat KANAT

Teknik Editör

Elif HAMAMCI

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38,
Sefaköy, 34295 Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428

Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

Baskı

Armoninuans Matbaa

Yukarıdudullu, Bostancı Yolu Cad.

Keyap Çarşısı B-1 Blk. N.24

Ümraniye/İstanbul

Tel: 0216 540 36 11

Faks: 0216 540 42 72

E-Mail: info@armoninuans.com

Bilim Kurulu (Hakem Havuzu)

Prof. Dr. Zaynovidin ABDİRASHİDOV, Mirza Ulugbek Özbekistan Milli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet AÇA, Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Sani ADİGÜZEL, İstanbul Aydın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ebrar AKINCI, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Yavuz AKPINAR, Ege Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK, Gazi Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Rövsen ALİZADE, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice AYNUR, İstanbul Şehir Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus BALCI, Pamukkale Üniversitesi

Doç. Dr. Bayram BAŞ, Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent BAYRAM, Kırklareli Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Necat BİRİNCİ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet BURAN, Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Müjgân ÇAKIR, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhaluk M. ÇAY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ, Nevşehir Üniversitesi

Prof. Dr. İsmet ÇETİN, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi

Dr. Fabio L. Grassi, Sapienza Üniversitesi, Roma-İtalya

Prof. Dr. Bekir DENİZ, Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülkadir DONUK, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DUYMAZ, Balıkesir Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cafer GARİPER, Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ, Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Fatma Zerrin GÜNAL, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Belkıs GÜRSOY, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ, İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Adnan ESKİKURT, Medeniyet Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ali ILGIN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Dikhan KAMZABEKULI, Kazakistan Cumhuriyeti Lev Gumilev Millî Avrasya Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail KARACA, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Haşim KARPUZ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ceval KAYA, Ardahan Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Embiye KAZIMOVA, Şumen Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Beyhan KESİK, Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Hanife KONCU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ, Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL, Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK, Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ, Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Galina MİSKİNİENE, Vilnius Üniversitesi, Litvanya
Prof. Dr. Emine Gürsoy NASKALİ, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU, İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Tanju ORAL SEYHAN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER, Ege Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Hakan ÖZÇELİK, İstanbul Aydın Üniversitesi
Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN, Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem SALİM-AHMET, Şumen Üniversitesi, Bulgaristan
Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SEVGİ, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ, Ardahan Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Çilem TERCÜMAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI, Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice TÖREN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit TÜRK, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK, Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Sema UĞURCAN, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÜREKLİ, Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAKICI, Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hayati YAVUZER, Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YAZICI, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe YILDIZ, Gazi Üniversitesi

İçindekiler - Contents

Çukurovalı İki Âşık Vahap Kocaman ve Kul Mustafa İle İlgili Anılar

Memories about Vahap Kocaman and Kul Mustafa, two Ashik from Çukurova

Metin AKAR..... 1

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ...ve Çanakkale (1 Geldiler, 2 Gördüler, 3 Döndüler) Romanında İngilizler

British in the Novel Trilogy of Mustafa Necati Sepetçioğlu " ...ve Çanakkale: Geldiler, Gördüler, Döndüler"

Nur DOĞAN..... 11

Edebiyat Tarihçiliğinin Üstadı Ord. Prof. Mehmet Fuad Köprülü ve Yenileşme Devri Türk Edebiyatı III

Master of History of Literature Ord. Prof. Mehmed Fuad Köprülü and Modernization Era of Turkish Literature III

Kâzım YETİŞ 51

Değerlendirme ve Tanıtmalar / Evaluation and Review

Edebiyatımız I Edebiyat Tarih İlişkisi" ve "Edebiyatımız II Yazarlar Meseleler"

Kâzım YETİŞ 85

Editörden

Dergimizin 5. sayısı ile karşınızda olmaktan mutluyuz. Dergilerin aksamadan zamanında çıkarılabilmesinin bir başarı olduğunu söylemek durumundayız. Elbette maksadımız daha iyiye gitmek ve Türkolojinin çeşitli meselelerini değişik açılardan irdeleyebilmektir. Bu konuda henüz arzu ettiğimiz noktaya gelmiş değiliz. Bunun için Yayın Kurulu ile beraber Bilim Kurulu ve Türkoloji camiasının gayretine ihtiyacımız açıktır. Bunu söylerken meslektaşlarımızın bu alanda çıkan çeşitli dergi ve toplantılar arasında kaldıklarını unutmuyoruz.

Bu sayıda Mehmet Fuad Köprülü'nün döneminin edebiyatçıları ile ilgili değerlendirmelerini tamamlamış bulunuyoruz. Görüldü ki Köprülü bir bilim adamı kumaşını her zaman taşımış ve bu özelliklerle doğmuştur. Günümüz edebiyat araştırmacı ve tarihçileri onun değerlendirmelerini görmezlikten gelemez. Halk şiiri, âşık edebiyatı XX. yüzyılda da varlığını sürdürmüştür. Değişen hayat şartlarına rağmen âşıklar, saz şairleri yetişmiştir. Bu sayıda onlardan biri ile yapılmış röportajı okuyacaksınız. Çanakkale Savaşları, büyüklüğüne ve önemine nispetle şiir, hikâye, tiyatro ve romanımızda ne geçmişte ne de günümüzde yeterince işlenmiştir. Buna sinemayı da ekleyebiliriz. Bu konuda yazılmış önemli eserlerden biri Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun "...Ve Çanakkale" romanıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda ve Çanakkale Savaşlarında asıl rakibimizin İngiltere olduğu bilinir. Romancımızın bu konuya romanında nasıl yer verdiği incelenmiştir.

Yazularıyla, değerlendirmeleriyle katkı sağlayan arkadaşlarımıza, Teknik yardımlarını gördüğümüz herkese ve yöneticilerimize teşekkür ediyoruz.

Daha sorgulayıcı sayılarda buluşmak dileğiyle.

Prof. Dr. Kâzım Yetiş
İstanbul Aydın Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Çukurovalı İki Âşık Vahap Kocaman ve Kul Mustafa İle İlgili Anılar

Metin AKAR*

Âşık öldü diye selâ verirler
Ölen hayvan olur âşıklar ölmez
– Yûnus Emre

Özet: Çukurova, âşıklık geleneğini günümüzde sürdüren bölgelerimizdendir. Makalede, yakın zamanlarda vefat eden halk ozanı Abdülvahap Kocaman ve Kul Mustafa ile bu makalenin yazarının tanışmalarının kısa anlatımına ek olarak Vahap Kocaman'dan yapılan bir atışma ve muamma derlemesi de söz konusu edilmiştir. Atışma, Abdülvahap Kocaman ile Âşık Ülhamî (daha sonra: İlhamî) arasında yapılmıştır. Halk ve Dîvân edebiyatlarımızda görülen muamma, muamma asma ve çözme geleneği de Vahap Kocaman'dan derlenen anılarla örneklendirilmiştir. Makalede ayrıca âşık edebiyatımızın lebdeğmez türüne ait bir örnek de mevcuttur. Abdülvahap Kocaman ile atışan Âşık Ülhamî ile Âşık İlhamî'nin aynı ozanın iki ayrı mahlâsı olduğu da ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Âşık Vahap Kocaman, Âşık Kul Mustafa, Âşık Ülhamî/İlhâmî, atışma, muamma, lebdeğmez*

Memories about Vahap Kocaman and Kul Mustafa, two Ashik from Çukurova

Abstract: Çukurova is one of the regions where the tradition of ashik still exists. The article shortly covers the meeting of the author, recently deceased Abdülvahap Kocaman and Kul Mustafa. The work also involves an aytys and muamma from Vahap Kocaman. The aytys occurred between Abdülvahap Kocaman and Âşık Ülhamî (later known as: İlhamî). Examples are given about the tradition of muamma, muamma asma and

---

*Prof.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE, metinakar@aydin.edu.tr

their analysis –seen in Turkish folk and divan poetry— by compiling memories of Vahap Kocaman. Moreover, an example of *lebdeğmez* —a form of Turkish minstrel literature— is given. Furthermore, it is stated that Âşık Ülhâmi and Âşık İlhamî are two different aliases of the same poet who attended to an *aytysh* with Abdülvahap Kocaman.

Keywords: *Âşık Vahap Kocaman, Âşık Kul Mustafa, Âşık Ülhâmî/İlhâmî, aytysh, muamma (religious riddle), lebdeğmez (a poetry style)*

1974 yılında, yöneticilik ve öğretmenlik yaptığım Adana Ayaş Koleji öğrencilerinin “folklor gecesi” için, Çukurovalı âşıklardan Abdülvahap Kocaman ile Kul Mustafa’yı Adana’ya, okulumuza davet etmeyi kararlaştırmıştık. Ulu ozan Abdülvahap Kocaman’ın ikamet adresini tam olarak öğrendikten sonra, bir Kurban bayramının üçüncü gününde, kolejin minibüsü ile yola çıktık. Davet ekibimizde okul müdürü Elizabeth Ayas Hanım, onun küçük kızı Sibel (o zaman 5-6 yaşlarında idi), İngilizce öğretmenlerimiz Bay ve Bayan Hörst de vardı. İngilizce öğretmenlerimiz, bir Türk köyü görmek istedikleri için grubumuza özellikle katılmışlardı.

Bir saatten fazla yol aldık. Minibüsün sayacına göre Kadirli’den sonra yaklaşık 23 kilometre yol kat etmiş ve âşığın ikamet yeri olan Avluk (yeni adı Koçlu) köyüne yaklaşmıştık. Hiçbir işaret ve levha yoktu. Köy de ortalıkta görünmüyordu. Yol kenarındaki bir dükkânın önünde mola verip bakkaldan Avluk köyü nerede, diye sorduk. Dışarı çıkıp, bizi arkasına takıp, eliyle 100-150 metre ileride, yolun gerisinde olan kayalıkları gösterdi, “Bu kayaların arasında kestirme yol var. Buradan çabucak Avluk’a inersiniz. Ama siz, bilen biri olmadan o yoldan gidemezsiniz. En iyisi mi siz arabanızla yavaşça aşağıya sallanın, yol sola döner, onu takip edip bu kayalıkların burnuna, ucuna ulaşırsınız; oradan da sağa bükülüp kayaların eteğinden gidin, dosdoğru Avluk’a varırsınız.” dedi. Şoförümüz Şuayip yolun hâlini sordu. Bakkal, o yola araçla hiç gitmemiş olacak ki, “Eyi herhalda.” dedi.

Uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra nihayet Abdülvahap Kocaman’ın ev(ler)i göründü. Önce bir köpek karşıladı bizi “hoş

gelmediniz” der gibi. Onun sesini duyan güler yüzlü âşık kapıya çıktı. Köpeği azarladı. Bizi buyur etti. Bahçede kendimizi tanıttık. Bizi, bir gözden ibaret olan “misafir evi”ne aldı. Hoşbeşten, ziyaret sebebimizi açıkladıktan sonra resmî davetimizi beyan ettik. Abdülvahap Bey memnuniyetle kabul etti. Randevu gün ve saatimizi de sıkı sıkı tembih edip rahatladık.

Abdülvahap Bey izin isteyip dışarı çıktı. Bir süre sonra geri döndü. Arkasından oğlu, elinde sofraya altı örtüsü ve üzeri yiyeceklerle dolu büyükçe bir sini ile geldi. Örtü itina ile yere serildi. Üzerine sini kondu, sahanların kapakları açıldı. Odayı mis gibi bir kavurma kokusu sardı. Buyur ettiler. Hep birlikte sininin etrafına oturduk. Abdülvahap Bey, kavurmanın kurban etinden yapıldığını söyleyip, “Haydi bismillah, buyurun!” diyerek yemeğe başlamamızı istedi. Bu sırada Bayan Hörst, yemek hakkında bilgi istedi. Elizabeth Hanım onlara, İngilizce olarak, kavurmanın kurban etinden olduğunu anlattı. Birden İngiliz hocaların ikisinin yüzü asıldı. İkrandan hoşlanmadıkları anlaşılıyordu. Dinî bir kural ve tören gereği kesilen hayvanın etini yemek istemiyorlardı. Ev sahibi, İngiliz misafirlerin neden yemek istemediklerini sordu. Sıkılarak izah ettik. Abdülvahap Bey çok ciddi bir yüz ifadesi ile misafirleri süzdü, pencereye doğru döndü. Elini uzatıp bir bohçanın içine daldırdı ve oradan bir tabanca çıkarıp sofraya koydu. Sonra, yine aynı ciddiyetle, “İsteyen yemek, isteyen kurşun yesin. Tercih sizin.” dedi. Elizabeth Hanım, ev sahibinin söylediklerini İngiliz öğretmenlere tercüme edince hocaların benzi uçtu. Alelacele yemeğe saldırdılar. Önce kenarından azar azar, sonra iştahla, afiyetle yediler. Abdülvahap Bey kahkaha ile gülüyordu. Evine gelen misafirleri doyurmanın mutluluğunu yaşıyordu. Silah bir oyundan başka bir şey değildi. İkrama icabet ettirmenin Abdülvahap Kocaman’cası idi.

Yemekten sonra izin isteyip vedalaştık. Davetimizi yineledik. Arkadaşı Kul Mustafa’yı da davet edeceğimiz bildirdik. O zaman daha bir heyecanlı olarak gelmeyi vaat etti. İlahiyat Fakültesi öğrencisi olan oğlu bizi kayaların üstünden aşırıp on dakikada ana yola ulaştırdı. Meğer yol ne kadar yakınmış. Ana yolun kenarında minibüsümüzü bekledik. Sonra Adana’ya döndük.

Bir başka gün de, aynı geceye davet için Âşık Kul Mustafa'nın evine gittik. Kul Mustafa, Adana'nın Yüreğir ilçesine bağlı Buruk köyünde ikamet ediyordu. Evinde bulduk. Daveti tebliğ edip döndük.¹

Folklor gecesinin akşamında, kolejdeki odamda âşıklarla buluştuk. Abdülvahap Kocaman'ın o günlerde,

İstiklâl harbinde biz bu vatani

Başı başa vere vere kurtardık

İnanmazsan git konuşur atanı

Kara günler göre göre kurtardık

diye başlayan, çok meşhur olan bir şiiri vardı; vatani nasıl kurtardığımızı anlatıyordu. Adana'da bu şiiri sanırım duymayan, bilmeyen yoktu. Adana'nın düşman işgalinden kurtuluş yıldönümlerinde, her 5 Ocak'ta, ana caddelerin birine büyük ve yüksek bir platform kurulur, nutuklar orada verilir, konuşma sesleri adeta bütün şehirde duyulurdu. 5 Ocak'ın en popüler adamı Abdülvahap Kocaman² olurdu. Bu yazıdaki fotoğrafında olduğu gibi, mahallî kıyafetiyle kürsüye çıkar, gür sesiyle döne döne meşhur şiirini okurdu. Odamda misafir olduğu o akşam bu şiirini yakından duymak istediğimizi, gece, öğrenci ve konuklara da okumasını rica ettim. Hemen oracıkta bana bu şiiri üzerine basa basa okudu. Heyecanla dinledim. Sonra cebinden aynı şiirin daktilo edilmiş ve imzalı bir nüshasını bana hediye etti. Çok sevindim. Tekrar tekrar teşekkür ettim. Sonra üçümüz akşam yemeğine çıktık. [Anılarımızın bu kısmını daha önce ayrıntılı olarak neşretmiştik (Akar, 2014:123-128).]

Okula geldiğinde her iki ozanla sohbet etme imkânımız oldu. Abdülvahap Kocaman'ı eskiden de tanıyorduk.

¹ Kul Mustafa'nın asıl adı ve soyadı Mustafa Düşmez'dir. 1930 yılında Buruk köyünde doğmuştur. Bu ozanımız hakkında Nazan Kutlusoy, Buruklu Âşık Kul Mustafa, Hayatı - Şiirleri - Atışmaları - Halk Hikâyeciliği, Derleme- İnceleme adlı yüksek lisans tezi hazırlamıştır (T.C. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana 2006). Teze, <http://wwwv.belgeler.com/T3lg/131x/buruklu-asik-kul-mustafa-hayati-siirleri-atismalari-halk-hikayeciligi-derleme-inceleme-buruklu-asik-kul-mustafa-the-life-poems-bickering-folk-ales> adresinden ulaşılabilir.

² 1930 yılında doğup 14 Ağustos 2005 tarihinde, doğduğu köy olan Avluk'ta vefat eden, kabri Kadirli Asrı Mezarlığında olan ozan hakkında fazla bilgi için bkz.: Halil Atılğan, Kadirli Abdülvahap Kocaman Hayatı- Sanatı-Şiirleri, Ankara 1999.

Kul Mustafa'yı o gün daha yakından tanıma şansımız oldu. Konuşmalar sırasında söz "muamma"dan³ açıldı. Vahap Kocaman, aşağıdaki muammayı nasıl çözdüğünü şöyle anlattı:

Asılan muamma şuydu:

Siyah mıdır, yeşil midir, mavi midir, elâ mıdır
Muhabbeti nakış nakış, gören göze selâ mıdır
Arzuhaldır A'dan Z'ye bir tomurcuk gül misâli
Akça ceylan derisinde bazen Tanrı kelâmıdır

Bana 15 dakika düşünme payı verdiler.

Cevabını bildirdim:

Besmele çekerek âşık kalemi aldı destine
Aşkını mürekkep yaptı yazdı kâğıdın üstüne
Bazen ceylân derisine bazen deve kemiğine
A'dan Z'ye yazıdır arzuhal, yazdı gönderdi dostuna
-YAZI-

Abdüvahab Kocaman'a sorduk:

-Çözdüğünüz başka muamma var mı?

-Evet. İki defa asılan, çözülemeyen, cevabı "ayna" olan muammayı ben çözdüm.

-Hiç yurt dışına çıktınız mı?

-Evet. T.C. Turizm Bakanlığı Halk Oyunları, Halk Türküleri ve Halk Ozanları Federasyonu Başkanlığı'nın daveti ile Almanya'ya gittim. İran Kültür Müsteşarlığı'nın davetlisi olarak İran'a gittim. Ben insanlıktan anlamaz adam değilim; Avrupa'da medeniyeti sevdim.

-Halk ozanlarına devlet nakdî yardım yapıyor mu?

-Devlet yardımı yok. Yıllar "aferin" ile geçiyor.

Bir futbolcu ayağında, boksör kolunda milyonlar kazanıyor.

³ Merhum Prof. Dr. Erman Artun "muamma" hakkında şunları yazmıştır: Eskiden köylerde, kasabalarda kahvehanelere asılan bir muammadan oraya bir âşğın geldiği anlaşılırdı. Eğer muammayı çözen olmazsa âşık, nazımla muammayı dinleyicilerin önünde çözer, toplanan bütün parayı alırdı. ...Muamma bir levhaya yazılır, yarışmanın yapılacağı kahvenin en göze çarpan yerine konulur, etrafı ... süslenirdi. Muammanın çözüm şekli, yazarı tarafından mühürlenmiş bir zarf içinde kahveciye teslim edilirdi. Muammanın çözüleceği gün veya gece, hazır bulunanlardan durumu uygun olanlar, muamma tepsisine paralar, ağır kumaşlar atarlardı. Eğer muamma çözülsürse, bu para âşıklar reisine verilir, o da arkadaşları arasında bunları bölüşürdü (Artun, 2013:8).

Halk ozanları ise perişan hâlde. Halk ozanı halkının dilidir, tercümanıdır. Ama ...

Atışma, eski tabiri ile “mu‘aşere”, genellikle iki halk ozanının (âşığın), herhangi bir yerde, tercihen halk ve ozanlar huzurunda, âşıklığın bu konudaki tarihî veya yöresel kurallarına uyararak, yüz yüze yaptıkları sanat yarışıdır. Türk kültürünün bir ürünü olan “âşıklık geleneğinin yaşadığı hemen hemen her yerde bu tür karşılaşmalar yapılmaktadır. Bu sanat yarışı için Türkiye’de “atışma”nın yanı sıra “karşılama”, “deyişme” ve “karşıberi” gibi terimler kullanıldığı bilinmektedir (Artun, 2011:1). Kazak Türkçesindeki “aytıs” ile Kırgızlardaki “aytış” da “atışma”yı ifade eder.

Vahap Kocaman’a sorduk:

-Bir ozanla atıştınız mı? Örnek verebilir misiniz?

-Çok atıştım. Karşılı Âşık Ülhamî⁴ ile atışmamız şöyleydi:

Aldı Ülhamî:

Vahap benim ile girme meydana
Bu meydandan seni tez çıkarırım.
Doksan dokuz âşık kovdum meydandan,
Bir de sen gidersen yüz çıkarırım.

Aldı Vahap Kocaman:

Yazdım şiirimi eyledim beste
Bugün söz içinden söz çıkarırım.
Ben bir hızarıcıyım, sen bir kereste
Biçerim ortandan saz çıkarırım.

⁴ Karşılı öğretmen, gazeteci ve müzik yapımcısı olan ve Ülhamî ile radyo programları yapan Sayın Salih Şahin’in bildirdiğine göre Âşık Ülhamî’nin asıl adı soyadı Hamit Demir’dir. 1932 yılında Kars’ın Arpaçay ilçesi, Büyük Çatma köyünde doğmuştur. Yoksul bir aileye mensuptur. Ekonomik sıkıntıları, çevre baskısı, analığı ile geçinemeyiş sebepleri ile babasından da izin alarak köyünden Kars’a taşınır. Kars’ın tanınmış halk ozanlarından Âşık Gülistan ile Âşık Bayram’dan ders alır, onlarla dolaşır. Türkü ve atışma hünelerini öğrenir. Askerlik için gittiği Kore’de savaşmış, savaşın sıkıntıları, vatan hasreti ve unutamadığı yoksulluk sebebiyle bunalır, sazına ve şiire daha bir sıkı sarılır. Kendi ifadesine göre “bâdeli âşık”tır. Daha köyde iken, uykusunda “aşk bâdesi” içer, ilham alır. İlk mahlası Karaçalı’dır. Sonra Ülhamî ve İlhamî mahlaslarıyla şiirler söylemiştir. Çağdaş halk ozanları arasında, atışmalarda irticalen söylediği şiirleri meşhurdur. Atışma türünün mübah gördüğü edepsiz ifadelere tenezzül etmemiş, edebi elden bırakmamıştır. Tatlı dilli ve sempatik bir kimse olduğundan çevresinden sevgi ve saygı görmüştür. Yurt dışında Türkiye’yi defalarca temsil etmiştir. Yurt içinde de pek çok birincilikler kazanmıştır. TRT Kars İl Radyosu’nda mahallî sanatçı olarak görev almıştır. Plak ve bantlar doldurmuştur. Ancak bu işler geçimini temin edecek derecede kazanç sağlamadığı, halk şairlerine rağbet azaldığı için Kars’ı terk edip Gebze’ye yerleşmiştir. Evlenmiş, dört çocuğu olmuştur. 1987 yılında Gebze’de vefat etmiş, orada defnedilmiştir (Şahin, 2013:359).

Aldı Ülhamî:

Vahap beniminen gitme tikine
Yola doğru yürü, sapma ekine.
Sen pamuk yığını ben bir makine
Atar eğiririm bez çıkarırım.

Aldı Vahap Kocaman:

Kimseye söyleme kötü kelime
Ben kötü kelime almam dilime.
Eğer bir kuyruğun geçse elime
Vurur yerden yere toz çıkarırım.

Aldı Ülhamî:

Sanma beni doğru yoldan saparım
Dinim haktır ulu Hakk'a taparım.
Ben doktorum ameliyat yaparım
Kaşını yaparken göz çıkarırım.

Aldı Vahap Kocaman:

Yareliyim yarelerim elleme,
Ben âşığım beni deli belleme.
Turhal'da yapıldım şekerim deme,
Tahlilini yapar toz çıkarırım.

Aldı Ülhamî:

Sen Âşık Ülhamî sanma ki bekçi.
Bu dünyaya gelen boş bir emekçi.
Baban çingenedir anan elekçi
Ben seni çadırdan tez çıkarırım.

Aldı Vahap Kocaman:

Senin aklın yetmez üçünen beşe
Kısır aklınan çıkma teftişe.
Yük yükler de bir sürersem yokuşa
Arkandan havalı gaz çıkarırım.⁵

---

⁵Sayın Ahmet Özdemir bir yazısında İlhamî Demir için “Âşık İlhamî Demir şiir yazmazdı, şiir söylerdi. Bu sanatta büyüklüğünü gösterirdi ama söylediği şiirler anında yazıya geçirilmediği için kaybolur giderdi.” diyor. Muhtemelen bu atışma da “unutulanlardan”dır (Özdemir, 2016).

Yukarıda da açıkça görüldüğü üzere âşıklık geleneğimizin önemli unsurlarından olan “atışmalarda rakibin yetersizliği kanaatini dışa vuran, küçümseyen, böylece onu kızdırarak dikkatini dağıtma ve çaresiz kalmasını hedef edinen, hatta aşağılayıcı ifadeler kullanarak kızdıran, kural dışına çıkmaya zorlayan bir üslûp” hâkimdir.

Atışmalar çok hararetlenip ustalık gösterisi hâlini aldığına “lebdeğmez” tarzına da başvurulur (Artun, 2011:1). Bu işte oldukça tecrübeli olan Vahap Kocaman’dan, lebdeğmez türüne örnek istediğimizde bize aşağıdaki meşhur örneği not ettirmişti:

Değerde değmez
Değmezde değer
Vallahda
değmez Billahda
değer Anada
değmez Babada
değer

Bu metin aynı zamanda bir muammadır ve cevabı da, “dudak”tır.

Âşık Kul Mustafa, Vahap Kocaman’a göre daha sakin, düşünceli ve sessizdi. Vakurdu. Kendisinden hiç atışmalara katılıp katılmadığını sormadık. Çünkü Vahap Kocaman sesiyle her yeri dolduruyor, “sazı elden bırakmıyordu”. Sonraları araştırmalarımızda Kul Mustafa’nın demir leblebi gibi sözlerini, rakiplerine yüklenişini okuyunca hayretler içinde kaldık. Ayrıca onun, âşıklık ve buna bağlı olarak “atışma” geleneğinin yaşatılmasında emeği, şöhreti ve kudreti olan Çukurovalı âşıklardan birisi olduğunu gördük. Kul Mustafa’nın Âşık Feymanî (s.8-9, 9-10, 13- 14, 28-30, 34), Âşık Ahmet Çıtak (s.26-28), Âşık Müdamî (s.28), Âşık İmamî (s.30-31, 31-32), Âşık Tanrıkulu (31-32) ile atışmalarının bulunduğu makale bunun delilleriyle doludur (Artun, 2011:8-34).

O mütevazı folklor gecesinden elimizde âşık Kul Mustafa ile birlikte çektiğimiz fotoğraf ile Vahap Kocaman’ın imzalı şiiri ve bu yazıya konu olan şiirler kaldı.

Resim 1. Merhum ozan Abdülvahap Kocaman mahalli kıyafetiyle

Resim 2. Buruklu merhum âşık Kul Mustafa ile Metin Akar

*Resim 3. Avluk köyünde davet ekibimiz ile merhum
Abdülvahap
Kocaman (keçiyi tutan), oğlu (sol başta) ve akrabaları
(sağdan üç kişi)*

Kaynaklar

- Akar, Metin. (2014). *Magrib'den Maşrıka, -Türk Gözüyle-*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Artun, Erman. (2011). "Çukurova Âşıklık Geleneğinde Atışma", 8.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 21–24 Kasım 2011, İzmir (Bildirinin yayım adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALK%20EDEBIYATI/erman_artun_cukurova_atisma.pdf Erişim: 29.04.2017.
- Artun, Erman. (2013). *Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri*, 3. Baskı, Adana: Karahan Kitabevi.
- Özdemir, Ahmet (2016). "Âşık İlhamî", *İstanbul Gazetesi*, 2 Mart 2016, İstanbul <http://www.istanbulgazetesi.com.tr/asik-ilhami/> Erişim: 09.05.2017

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun ...ve Çanakkale (1 Geldiler, 2 Gördüler, 3 Döndüler) Romanında İngilizler

Nur DOĞAN*

Özet: Türk edebiyatında ilk yazılı ürünlerden itibaren ortaya konan eserlerde savaşlara ait unsurlara rastlamaktayız. Orhun Abidelerinde savaştan bahsedildiği gibi Yenisey mezar taşlarında da savaşla ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile savaş edebiyatı ürünleri de çeşitlilik gösterir. Savaş hikâyeleri, gazavatnâmeler, destanlar, fetihnâmeler, zafernâmeler savaşların anlatıldığı önemli ürünlerdir. Tanzimat'tan sonra roman, piyes, makale gibi yeni türlerde savaşların işlendiğini görüyoruz. Özellikle 20. yüzyılda gerçekte Balkan ve Birinci Dünya harpleri edebiyatımızda bu ürünlerin sayısının artmasına sebep olmuştur.

Birinci Dünya Harbi içerisinde cereyan eden Çanakkale Muharebelerinin gerek Türk gerekse Avrupa tarihî açısından yerinin yadsınamaz derecede büyük olduğunu biliyoruz. 3 Kasım 1914'te başlayan 9 Ocak 1916'da sona eren bu savaşlar, Türk milletinin kaderini etkilemiştir. Çanakkale Muharebelerinin zaferle sonuçlanması, Millî Mücadele'nin en önemli dayanak gücüdür. Birinci Dünya Harbi ve Çanakkale Muharebeleri toplumu sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan etkilediği kadar kültür ve edebiyat hayatında da izler bırakmıştır. Fakat varlık ve yokluk davası olan bu olayların yeterince ve önemi ölçüsünde edebî eserlere, özellikle romanlara aksettildiğini söyleyecek durumda değiliz. Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*, Peyami Safa'nın *Mahşer* gibi eserlerinde kısmî ve dolaylı temaslar elbette pek çok romanımızda vardır. Yalnız şu kadarını söyleyelim 1989-1990'dan itibaren Çanakkale Muharebelerini tarihî roman çerçevesinde işleyen eserlerde sayı olarak artışı görüldü.

*İstanbul/TÜRKİYE, nurdogan91@hotmail.com

Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun 1989 yılında yayımladığı ...ve Çanakkale'den sonra Sezen Özol'un Çanakkale Askerine Rütbe Gerekmez, Mehmet Niyazi'nin Çanakkale Mahşeri, Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*, Serpil Ural'ın Şafakta Yanan Mumlar, Rahmi Özen'in *Zulüm Dağları Aşar-Çanakkale İçinde*, Sevinç-Salim Koçak'ın Çanakkale'de Çocuklar da Savaştı, bu romanlardan bazılarıdır. Burada tam bir döküm yapmak makalenin sınırını ve hedefini aşar.

Anahtar Kelimeler: *Mustafa Necati Sepetçioğlu, Birinci Dünya Harbi, Çanakkale Muharebeleri, Türk Savaş Edebiyatı, ...ve Çanakkale (Geldiler, Gördüler, Döndüler).*

British in the Novel Trilogy of Mustafa Necati Sepetçioğlu “...ve Çanakkale: Geldiler, Gördüler, Döndüler”

Abstract: Wars have been cited even in the earliest forms of Turkish written literature. Wars also have been preserved within the oral tradition, especially in the legends during the reign of the Great Hun Empire. Orhun monuments and Yenisey tombstones also hint at wars. Following the arrival of Turks to Anatolia, war literature starts to diversify. Epistles of war, conquer, victory, holy war and legends are important works on war. After the Tanzimat, wars have become subjects of new forms of works such as novels, theater pieces and essays. Balkan Wars and World War I in the 20 th century caused an increase in the number of such works, as Çanakkale Wars have enormous consequences in Turkish and European history. The victory in these wars leads the road to Turkish Republic. Losses at these wars have had social, political and economic effects as well as deep cultural and literary impact. We are not in a position to claim that the Çanakkale Wars are reflected in novels proportional to their significance. Many works, such as *Kiralık Konak* of Yakup Kadri or *Mahşer* of Peyami Safa contain local, partial and indirect touches and it is not our main concern here. Let us just say that there has been an increase in the number of works that have Çanakkale Wars in historical context since 1989. ...ve Çanakkale of Mustafa Necati Sepetçioğlu, Çanakkale Askerine Rütbe Gerekmez of Sezen Özol, Çanakkale

Mahşeri of Mehmet Niyazi, *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* of Buket Uzuner, Şafakta Yanan Mumlar of Serpil Ural, *Zulüm Dağları Aşar-Çanakkale İçinde* of Rahmi Özen, Çanakkale’de Çocuklar da Savaştı of Sevinç-Salim Koçak are some of these works. Any attempt to give a complete list is beyond the scope of the present paper.

Keywords: *Mustafa Necati Sepetçioğlu, World War 1, Çanakkale Wars, Turkish War Literature, ...and Çanakkale (They came, They saw, They went back).*

Günümüz Türk edebiyatının en önemli tarihî roman yazarlarından biri olan Mustafa Necati Sepetçioğlu, “Çanakkale İçinde Bir Dolu Testi” ismiyle yazdığı film senaryosunu daha sonra ...ve Çanakkale başlığı ile üç cilt halinde romanlaştırmıştır. Yazarın söylediği üzere bu eser, “Dünkü Türkiye Dizisi” ile “Bugünkü Türkiye Dizisi” arasında bir köprüdür. Nehir roman da denilen serinin ilk cildi *Geldiler*, ikinci cildi *Gördüler*, üçüncü cildi ise *Döndüler*’dir. Sepetçioğlu’nun bu eseri Türk romanında Çanakkale Muharebelerinin müstakil olarak işlendiği ilk eser olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Yazarın eserin ön sözünde yer alan ifadeleri de bu bağlamdaki adımı ve çabasını anlatması açısından değerlidir:

“...ve Çanakkale’den önce bizim dilimizde yazılmış böyle bir roman yoktu; şimdi, var. Bu bile benim için bir şereftir, önceliği olan öteki eserlerim gibi. Ayrıca ...ve Çanakkale, tarihin alışılmış ders kitaplarından da değil. Bir milletin namusu olduğu için, Plevne’den sonra topraklarımızdaki en büyük direniştir; karşı geliştir, millet bütünlüğüyle bir savunmadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin gücü bu savaşlardan kaynaklanmaktadır.” (Sepetçioğlu, 2014a: 9)

Mustafa Necati Sepetçioğlu, bu eserini kaleme alırken yakın çevresinin hatıralarından da yararlanmışır:

“Gerek senaryo türünde yazılırken gerek roman türüne aktarılırken ...ve Çanakkale üçlemesi, rahmetli babamın Batum bozgunundan kalan hatıralarıyla, yine rahmetli kayınvalidemin Şam-Halep-Beyrut’tan kalma Cemal Paşa ordusunun çöküşünü söyleyen hatıralarından aldı özünü; hiçbir zaman unutmayacağım rahmetli dedemin Mekke ve Yemen’de yaşamış olduğu askerlik

hatıralarıyla gelişti ve Galiçya'da sağ kolunu bırakmış, Zile'nin bir yaşlı köylüsünün Buğday Pazarı'nda dinlediğim savaş hatıralarıyla çoğaldı. Sonra da, Çanakkale gazilerinin o abartısız, hiçbir şey yapmamış olduklarına inanmış görünüşlerine rağmen ömürlerini herkesin bildiği gibi hiçe saydıkları Çanakkale'de, gençlik yıllarında yaşadıkları inanılması güç lâkin hepsi de doğru yaşanmış olayları bu eserin belkemiğini oluşturdu." (Sepetçioğlu, 2014a: 7-8)

Romanla ilgili yapılmış bir tespitte şöyle denilmektedir:

Türk milletinin makûs kaderini Çanakkale'de bir destana dönüştürüp, tarihe "Çanakkale geçilmez." sözlerini altın harflerle yazdıran Türk'ün iman gücünün (Dinç, 1999: 55) anlatıldığı ... ve Çanakkale romanının vakası, şam, Beyrut, Kanal; Çanakkale Cephesi ve İstanbul olmak üzere üç ayrı mekanda geçer...

...ve Çanakkale üçlemesi, Dördüncü Ordu'nun Cemal Paşa komutasında gerçekteşen ve 3 şubat 1915'te yenilgiyle sonuçlanan Kanal Harekâtı ile başlayıp İtilaf Kuvvetlerinin Çanakkale Cephesinden geri çekilişine kadar geçen zaman dilimini işler. Olaylar kronolojik sıra ile işlenmiştir (Çetişli, 2007: 186).

Bu yazımızda söz konusu romanda İngilizlerin nasıl ele alındığını değerlendireceğiz. Bilindiği gibi Çanakkale Muharebelerinde İngilizlerin rolü ve payı büyüktür. Yazar, İngiliz tarafının güçlü asker ve siyasîleri Churchill ve Hamilton'un şahsında onlar gibi düşünene ya da düşünmeyen İngilizleri canlandırmıştır. Fakat esas bu iki şahsiyettir. Bunların canlandırıldığı bölümler eserde uzunca bir yer işgal etmektedir. Bunda İngilizlerin ve özellikle Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'nda izledikleri politikanın payı vardır elbette. Yazar, İngilizlerin savaş içindeki tutumlarını, politikalarını, Türklere bakışını ve bu bakışın savaşın başından sonuna kadar geçirdiği değişimi belirlemeye çalışır. Bu tespitleri tasnif veya gruplandırmaya, roman izin vermemektedir. Yalnız a) İngilizlerin görüş, düşünüş ve davranışları; b) Türklerin veya savaşan diğer kavimlerin İngilizlere veya İngiliz politikasına bakışları gibi bir gruplandırma yapılabilir.

...ve Çanakkale üçlemesi; Birinci Dünya Savaşı yıllarında Cemal Paşa komutasındaki Dördüncü Ordu'nun 3 şubat 1915

yılında yenilgiyle sonuçlanan Kanal Harekâtı sonrasında, İtilaf güçlerinin mağlûp olarak Çanakkale'den ayrıldıkları 1916 yılına kadar olan süreçte, anılan güçlerin savaştaki politika ve planlarını, Türk milletinin karakterini, savaşta gösterdiği kahramanlıkları ve cesaretini konu alır.

Eserin olay örgüsü Şam, Beyrut, Kanal; Çanakkale Cephesi ve İstanbul olmak üzere üç ayrı mekânda geçer. Başlangıçta Şam, Beyrut ve Kanal cephelerinde geçen olaylar daha sonra İstanbul ve Çanakkale'ye yayılır.

...ve Çanakkale'yi, farklı şahıslar aracılığıyla meydana gelen iç içe geçmiş, birbiriyle bağlantılı olaylar zinciri oluşturur. Olaylar zincirinin halkası genişledikçe şahıs kadrosu da kalabalıklaşır. Eser, Hesna-Dr. Mürsel-Yüzbaşı Ali üçgeninde şekillenir.

Sepetçioğlu romanında, Çanakkale Muharebelerini her yönden canlandırmak ister. Çanakkale Cephesinde verilen kahramanlık mücadelesinin yanı sıra İmparatorluğun başkentindeki çöküşün izlerini ve bu çöküşte İngilizlerin oynadığı rol de ele alınır. Yazarın amacı genişledikçe kahramanların sayısı da artar. ...ve Çanakkale eseri hem Türk hem de İngiliz tarafından ayrıntılı sahneler sunması açısından önemlidir. İngiliz kahramanlar aracılığıyla yazar, Birinci Dünya Savaşı ve bu savaş içinde Türk milletinin kaderini belirleyen Çanakkale Muharebelerinin gerçeklerini ortaya koyar. Bu nedenle İngilizler eserin kurgusunda önemli bir rol oynar.

Türk tarafında Kolordu Komutanı Esat Paşa, Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, 5. Ordu Komutanı Liman Von Sanders, Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal, Cemal Paşa ve Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi gibi tarihî şahsiyetlerin yanında uydurma şahsiyetler de karşımıza çıkar. Bunlar Dr. Mürsel Bey, Yüzbaşı Ali, Selameddin Bey, Recep Çavuş, Hesnâ, Zehra, Hala Hatun, Semiha, Saliha Hanım, Sabriye Hanım, Sabri, Fehamet, Zalım Nuru, Yarım Yüz Sinan, Emre, Ali, Müderris Emin Efendi, Yahya Kaptan, Cavidan, Muallim Doğan Bey, Melissa, İmam Efendi ve 403 Nizami'dir.

Çanakkale Muharebeleri sırasında İtilaf güçleri içinde yer alan Akdeniz Müttefik Kuvvetler Komutanı General Ian

Hamilton, İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener, İngiltere Deniz Bakanı Winston Churchill, Teğmen Roger, Yarbay Harrison, Amiral Carden, intihar eden İngiliz askeri ve iki yaralı İngiliz askeri, ...ve Çanakkale eserinin önemli yabancı şahıslarıdır.

1. İngilizler

1.a. İngiliz Komutanlar:

...ve Çanakkale eserinin birinci cildi *Geldiler*, “aç ala martı”nın tasviri ile başlar. Denizin karayla birleştiği noktada bereketli yemlikten pay alma uğraşı veren martılar, birbirini paralayıp daha fazla yem almak için çırpınırlar. Bunların arasında bulunan bir ala martı kılıçlamasına yükselir ve geri dönüp bu curcunayı dağıtmak istercesine martı sürüsünün içine dalar. Bu martının tek bir amacı var, o da yemliğe tek başına sahip olmak, su ile toprağın çizgisinde başka hiçbir kuş uçurmamaktır. Yazar, gözü aç ala martının bu amacı uğrunda uçuşunu şöyle betimler:

“İki kıyı arasında denizin orta çizgisine yakın süzülüyordu şimdi. Az önceki kıyı çizgisine tek başına sahip olmaksarhoşluğunun yorgunluğu kanat uçlarına doğru iniyordu, orada ağırlaşıyordu. Yine de yaptığı için bir çılgınlık olduğunu kabul etmedi yüreği; en azından, denemişti. Başarabilirliğini düşünmemiş olmasından yakınmadı da, denemiş olmasının verdiği gururdan hoşlandı. Bu da yorgunluğuna aldırış etmemesine sebep oldu.” (Sepetçioğlu, 2014a: 14-15).

Bu ala martı Churchill'i temsil etmektedir.

Churchill, haritada Çanakkale üzerinde Truvalıların zaferi alkışlayan türkülerini dinleyerek; Akilleus'un, Odiseus'un, Hektor yahut Agememnon'un mağrur atlarından inişini, Çanakkale'de suya yürüyüp ayaklarının hemen altında diz çöktüklerini, yeri göğü doldurmuş bir pagan dünyasının devleşmiş zafer çelenklerinin hayalini kurar. Yazar, Truva zaferine benzer bir zaferle adını tarihe yazdırmak için Çanakkale'ye gelen mağrur, hırslı Churchill'in bu hareketini tarihî bir zemine oturtmak ister. Bu bir yorum olmakla beraber romancımız, Batı dünyasının eski Yunan hayranlığına dikkati çekmek istemiş olabilir. I. Dünya Savaşı'nda savaşmadıkları hâlde Batı Anadolu'nun Yunanlılara verilmesi fikrimizi destekler.

Churchill, Truva zaferini yeniden yazdığının hayalini

kurarken bir ses bu hayali böler. O ses, Lord Kitchener'a aittir. Churchill'i Çanakkale haritasına bakarken yakalayan Lord Kitchener onu, romanın başındaki aç ala martıya benzetir: Beş dakikadan beri konumunu hiç değiştirmeyen, aklından geçenin dışında başka bir şeye ilgi duymayan bir ala martı. Bu noktada da eserin başındaki tasvir anlam kazanır. Lord Kitchener, odaya Churchill'i Türk gemilerini vermeme düşüncesinden vazgeçirmek için girer. Bilindiği üzere Birinci Dünya Harbinin başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun, henüz harbe dâhil olmadığı sırada İngiliz tersanelerine Sultan Reşad, Sultan Osman ve Fatih olmak üzere üç tane dretnot sipariş vermişti. Bu dretnotların bedelleri de peşinen ödenmişti. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanların yanında savaşa girmesiyle İngiltere, bu dretnotları teslim etmemişti. Bunun üzerine Almanya Osmanlı İmparatorluğu'na Goben ve Breslav adlı iki savaş gemisi vermişti. Eserin ikinci bölümünde yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun alamadığı bu üç dretnotu konu edinerek olayı bizzat İngilizlerin ağzından aktarır. Ancak bu konuya geçmeden önce Churchill'in Lord Kitchener'a söyledikleri oldukça önemlidir. Lord Kitchener ile haritanın önünde konuşan Churchill, Çanakkale Boğazı'na bakarak burasının Türklerin boğazının sıkılacağı yer olduğunu söyler:

"Winston Churchill'in küçücük gözleri hâlâ kayıptı. 'Şeyyy.. özür dilerim' dedi duman boğmasında bir ses; 'Bu Boğaz...? Çanakk...'

'Çanakkale' demiyor, 'Çanakk' diyordu bütün ötekiler gibi; ayrıcalığı, k'nun üstüne şiddetlice bastırmasındaydı. 'Evet, Çanakk... Türklerin gırtlığı orada. Sıkıldı mı?'

Lord Kitchener, Churchill'in haritadaki elinin kasıldığını gördü. Zayıf ve kemikli görünüşüne rağmen akıl almaz bir tombulluğun aklığına kabarmıştı damarları... Birden bire kalktı. Yakalayabileceği herhangi bir boğazı daha o anda gırtlaklayacak gibiydi: 'Sıkıldı mı?' diye tekrarladı duman boğuşu sesi... gittikçe hızlanıyordu; birden kemikleşti: 'Yok hayır... sıkılmak işe yaramaz... uzar, hayır, keseceksin!'" (Sepetçioğlu, 2014a: 19).

Churchill'in maksadını ortaya koyduğu bu konuşmadan sonra Lord Kitchener asıl konuya girerek Churchill'den Türklerin gemilerini vermesini ister. Ancak Churchill anlamazlıktan gelerek –tabii bunda biraz da Lord Kitchener ile dalga geçme isteği vardır-

hangi gemilerden bahsettiğini sorar. Lord Kitchener farkında olmadan elini önündeki Çanakkale haritasına bastırır. Bunun üzerine Churchill aç ala martının yüzündeki alaylı gülümsemeyi yüzüne yerleştirir ve Lord Kitchener'a ikisinin de aynı yeri istediklerini ifade eder. Lord Kitchener bahsedilen yerin neresi olduğunu anlamaz. Bunun üzerine Churchill, Lord Kitchener'in elinin altındaki yeri göstererek “Çanakk..! Elinizin altında duruyor Lordum, benim istediğim yerdir. Oradan... İstanbul! Rusya'ya başka rahat soluk aldıramayız, Çar ancak oradan nefes alabilir.” (Sepetçioğlu, 2014a: 21) der. Lord Kitchener söylenenlerin anlamsızlığını düşünerek Churchill'e “Rusya'ya rahat bir soluk aldırıldığında ne olacak?” (Sepetçioğlu, 2014a: 21) diye sorar. Bunun üzerine Churchill bir hikâye anlatır:

“Churchill, purosunu aç bir çocuk gibi gevmeğe başladı; gevdiğe dudakları şekere doymamış arsız çocukların dudaklarında biçimleniyordu. Yüzü alabildiğince hazza çözülüyor, gözleri kayıveriyordu: ‘Bak, ben bir gün bir ayı görmüştüm Lordum’ deyiverdi hiç ilgisi yok iken; ‘Karnı tok idi, sahibinin yanındaydı, burnundan çekili zinciri sahibi ayarlıyordu.’” (Sepetçioğlu, 2015a: 21).

Belli ki İngiltere, Rusya üzerinde söz sahibi olmak ve onların rahat hareket etmelerini engellemek istemektedir.

Lord Kitchener, verilmeyen dretnot konusuna tekrar dönmeye çalışır. Churchill, “Bizim o gemilere Türklerden çok ihtiyacımız var.” (Sepetçioğlu, 2014a: 22) diyerek dretnotların verilmeyeceğini kesin olarak ifade eder. Bunun üzerine Lord Kitchener sıkıntılı bir hâlde, “Anlamıyorum... anlamıyorum... anlamıyorum. Bir imparatorluk... Majestelerinin Kutsal imparatorluğu ahlâkına gölgeler düşürüyor...” (Sepetçioğlu, 2015a: 22) diye söylenir. Lord Kitchener, Cemal Paşa'nın Fransızlarla anlaşmasını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kendilerinin yanında olacağını düşündüğü için Churchill'in bu konudaki tavrına anlam veremez. Lord Kitchener ile Churchill arasında geçen bu tartışma sırasında odaya Lord Fischer girerek bir haber getirdiğini söyler. Bu habere göre Enver Paşa ile Talat Bey Almanlarla anlaşmayı imzalamışlardır. Bunun üzerine Lord Kitchener büyük bir hayal kırıklığıyla odadan çıkar. Churchill ise haklı çıkmanın gururunu yaşar.

Lord Kitchener'in odadan çıkmasından sonra Lord Fischer, Churchill'e komite toplantısını hatırlatır. Ancak Churchill midisini bahane ederek toplantıdan kaçmak ister ve bu konuda Lord Fischer'in idare etmesini ister. Lord Fischer, Churchill'in bu isteğini kabul etse de Çanakkale hakkındaki düşüncelerini de belirtmekten kendini alamaz.

"Pekâlâ... siz, Çanakkale Boğazı'nı yarmayı aklınıza koydunuz. Bundan sizi hiç kimse geri döndüremez. Bunu biliyorum. Hiç kimse ve hiçbir güç... durduramayacak. Bu da beni korkutuyor Sayın Bakanım... çok korkutuyor." (Sepetçioğlu, 2014a: 26).

Lord Fischer, Churchill'in şaşkınlığına aldırış etmeden devam eder:

"Bilmiyorum. Bana kalırsa Türkleri hiç anlamadınız siz. Yok, hayır, anlamak istemediniz belki de.. öyle diyecektim." (Sepetçioğlu, 2014a: 27).

Lord Fischer, Churchill'in Çanakkale üzerindeki emellerinin kendi başlarına iş açacağını düşünür. Yani Lord Kitchener bu konuda yalnız değildir. Bu da İngiliz komutanlarının arasında Churchill'in hırslarından korkan ve bu hırsları hoş karşılamayan kişilerin de olduğunu gösterir. Ancak Churchill bir şeyin farkındadır: *"Türkler her zaman böylesine harap ve bitkin.. ve yalnız.. yakalanamazlar."* (Sepetçioğlu. 2014a: 27).

Yazar, Şam'a gider ve konuyu Arap-İngiliz ilişkisi ile ilgili İngiliz komutanların faaliyetlerine getirir.

Cemal Paşa'nın adamlarından olan Mehmet Mülazım, kendisine verilen mektubu teslim etmek için yola çıkar. Ancak yolda İngilizler için çalışan Bedevilerin eline düşer. Mehmet Mülazım'ın atı kaçar. Mektup o atta olduğu için İngilizler mektubu ele geçiremez. İngiliz komutan mektubun atta olduğunu anlar ve atı yakalayana beş İngiliz altını, mektubu getirene on İngiliz altını vereceğini söyler. Bunun üzerine Bedeviler atlara binip yola çıkarlar. Zeyd de yola çıkmak için sabırsızlanır. Ancak İngiliz komutan ona izin vermez.

Savaşın başında İngiliz yöneticiler Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan'daki Müslümanları, İngilizlerle beraber cepheye sürmek için çeşitli propaganda faaliyetlerine girişirler. Bu propagandalarda kullandıkları argümanlardan birini yazar

şöyle belirtir: “Almanlar halifenize karşı savaş açtı, biz onu korumak için Almanlarla savaşıyoruz.”¹ Ayrıca Arap şeyhlerine altın da dağıtmışlardır.

İngiliz komutan, Zeyd'in, Şam'a giderek Cemal Paşa'nın adamları arasına karışıp o mektubu getirmesini söyler. İngiliz komutan ile Zeyd görevi ve bu görev sırasında gerekli olanları konuşurken attan düşerek yaralanan ve ölmek üzere olan Mehmet Mülazım su ister. Ancak Zeyd, Mehmet Mülazım'ın son isteğini yerine getirmez:

“Mülazım Mehmed'in su iniltisine yardımdan çok, aklı İngiliz'in verdiği görevdeydi. Öylesine ısrarla istediği mektubun önemini değil, getireceği altınları düşünüyordu; on İngiliz altınının sarı sıcaklığı avuç içlerinde ısındıkça ısınıyordu. Atın sağrısındaki su kırbasına uzanırken bakıp görebildiği noktada, arkadaşlarının Mülazım'ın atının tozuna bile erişemeyeceğini fark etmişti.. öyleyse o atın durup soluklanacağı yeri bulması gerekiyordu; o vakit mektuba birkaç adım birden yaklaşmış olacaktı. ‘Hem de nasıl?’ diye mırıldandığında Zeyd susadığının farkına vardı. Su kırbasını yoklayan eli umutsuzlandı: ‘Bu su bize ancak yetiştir.. ancak.’” (Sepetçioğlu, 2014a: 62).

İngilizler için bu kadar önemli olan mektupta nelerin yazıldığını birkaç bölüm sonra öğrenebiliyoruz. At, Cemal Paşa'nın karargâhına döner. Cemal Paşa'nın açtığı mektupta *“İngilizlerin Avusturalya'dan getirdikleri birlikler(in), ötekilerle beraber, Çanakkale'ye gönderileceği”* (Sepetçioğlu, 2014a: 72)² yazılmaktadır.

Araplardan yararlanma fikri ve Süveys'ten Çanakkale'ye gönderilecek birliklerin savaşın gidişatında kendilerine

¹ Mehmet Akif bu konuyla alakalı Kastamonu'da yaptığı konuşmaların birinde Berlin'de gördüğü harp esiri bir Tunuslu'nun şu sözlerini nakleder:

“Evvêlâ bizi iğfal ettiler: ‘Sizin halifenizle müttefikiz, onun düşmanı olanlar Almanlarla harp ediyoruz. O halde sizin de halifenize yardım etmeniz borçtur.’ dediler. Sonra hakikat meydana çıkınca cebre, şiddete müracaat ettiler. Askere gitmemek isteyenlerin anasını, babasını hapisler; işkenceler altında inlettiler. Evini barkını yıktılar. Bundan başka şayet muharebede kanımızın son damlasını dökmeyecek olursak ailelerimizi perişan edeceklerini tekrar tekrar söylediler. Bizim memleketimizdeki analarımız, babalarımız, çocuklarımız bu gün o kâfirlerin elinde rehindir.” (Yetiş, 1992: 98-99).

² Nitekim yazar, ilerleyen sayfalarda İngiliz karargâhında yapılan bir talimde askerlerin tasvirini yapar: *“Mısır'da, General Maxwell'in ordugâhında eğitim alanı karınca kaynamasında; Hintliler özel sarıklarıyla, Araplar fesleriyle, Avusturalyalılar şapkalı, Yeni Zelandalılar bereleriyile ayaklanmış yürüyorlardı.”* (Sepetçioğlu, 2014a: 111).

sağlayacağı destek, İngiliz komutanlar arasında da tartışılan bir konudur. Lord Kitchener, Churchill, Genel Kurmay Başkanı Archibal Wolf Murray, Lord Fischer, Dış İşleri Bakanı Sir Edward Grey, Maliye Bakanı David Lloyd George'un katılımıyla Londra'da toplanan komitede Çanakkale'ye karadan çıkarma yapıp yapmamanın sonuçları tartışılır. Lord Fischer, donanmanın ancak kara ordusuyla desteklenirse başarıya ulaşacağını savunur. Churchill'den ses çıkmayınca Llyod George; *"Vinstin canı istedi mi mükemmel bir sağır rolü oynar bilmez misiniz?"* (Sepetçioğlu, 2014a: 105) diyerek Churchill'i eleştirir. Bu toplantıda Çanakkale'deki başarı için yapılması elzem olanlar Lord Fischer tarafından dile getirilir:

"Sir John French'in birliklerinden yetmiş beş bin eğitilmiş usta asker Beşike Koyu'na çıkmalıdır ve derhal saldırıya geçmelidir, beklemeden! Çünkü saniye gecikmeye tahammülümüz yoktur. Aynı anda Yunanlılar şuraya, Gelibolu'ya asker çıkarmalıdır; Bulgarlar vakit geçirmeden İstanbul üzerine yürümelidir." (Sepetçioğlu, 2014a: 105).

Lord Fischer'a göre bunlar da yetmez. Çünkü o, karşılarında bulunan Çanakkale'nin nasıl bir yer olduğunun ve en önemlisi de Türklerin karakterinin farkındadır:

"Süveys'ten en az yüz bin asker göndermek zorundayız. Çanak'a.. Türklerin Çanakkale'sini küçümsemeyelim.. yoksa?" (Sepetçioğlu, 2014a:105).

Yazar, Lord Fischer aracılığıyla olabilecekleri ortaya koyar. Churchill dışındaki komutanlar bu ihtimalin farkındadırlar. Bu noktada yazar Churchill ve diğer komutanlar arasındaki farkı okuyucusuna hissettirir.

Lord Fischer'in Süveys'ten asker sevk etme düşüncesine Genel Kurmay Başkanı Sir Archibal da Mısır'dan General Maxvel'in askerlerinden birkaç taburun Çanakkale'ye getirilmesi gerektiğini savunarak katkı sağlar. Bunun üzerine Lloyd George bu planın başarıya ulaşıp ulaşmayacağı konusundaki tedirginliklerini dile getirir. Çünkü General Maxvel'in ordusunda Müslüman Hintliler vardır, öteki sömürgelerden getirdikleri Müslüman askerleri de düşünürlerse bu plan sonuçsuz kalır. Ona göre Müslüman Türklere karşı başka bir Müslüman'ın silah çekmesi saçma bir düşüncedir:

“‘Mısır’dan, General Maxvel’in askerlerinden birkaç tabur..’ diyorken Sir Archibal Wolf Murray, Lylod George sözünü kesti: ‘Olabilir mi efendim, imkânı mı var?’ diye başlayan itirazı ilerledikçe haşınlaştı; ‘General Maxvel’in ordusunda Müslüman Hintliler var.. öteki sömürgelerden getirttiğimiz Müslüman askeri de düşünürsek.. Müslüman Türklere karşı hangi Müslüman silah çeker?’” (Sepetçioğlu, 2014a: 107).

Lloyd George’un bu düşüncesine Lord Ficher da katılır ve Müslüman’ın Müslüman kanı akıtmayacağına inandığını, bu düşüncenin akıl dışı bir şey olduğunu söyler:

“‘Gayet tabii değil mi?’ dedi, ‘Çok doğru. Ben de Müslüman’ın Müslüman kanı akıtmayacağına inanıyorum. Akıl dışı olur çünkü.’” (Sepetçioğlu, 2014a: 107).

Archibal Wolf Murray, Hristiyanların, Hristiyan kanını rahatça akıttıkları hatırlanırsa Müslümanların da bunu rahatça yapabileceklerini düşünür:

“‘Fakat Hristiyanlar..’ diye itiraz edecek oldu Sir Archibal Wolf Murray; ‘Efendim, Hristiyanlar Hristiyanları öldürmüyor mu? Hristiyanların Hristiyan kanını rahatça akıttıkları düşünülürse Müslümanların da.. yani acaba demek istedim.’” (Sepetçioğlu, 2014a: 107-108).

Bu tartışmalar sürüp giderken Churchill öfkelenir:

“Avını yakalamıştı en sonunda Churchill; fırsatını bulmuş olmanın güveninde vurucu atağını yapmaktan çekinmedi: ‘Demek İngiliz kanı aksın isteniyor.. Temiz.. tertemiz.. ve katıksız; soylu İngiliz kanı aksın isteniyor?’

Bomba düşse daha iyiydi; şaşkınlık yaratmaz, beklenen tozu dumanı ve yıkıntıları ile ölüsünü dirisini etkiler, savuşurdu.. Churchill’in yırtıcı atağı çevresindekileri ağzı açık bırakmıştı: ‘Bizim kanımız.. hayır! Bin kere hayır!’ deyip kalkiverince ayağa, şaşkınlık abartılı ölçülere ulaştı.

Ayakta daha bir kararlıydı Mister Churchill; purosunu geviyordu dudak uçları, ağzı bu yüzden çarpılmıştı; sesi, mağaramsı yankılarda gırtlığına çekilmişti, küçümseyici idi bütün yüzü: ‘Beyler!’ dedi bir de burnundan solurcasına; ‘Ben soylu İngiliz kanının yabancı barbar topraklara akmasını düşünmedim hiç.. düşünmeyeceğim de!’” (Sepetçioğlu, 2014a: 108).

Sepetçioğlu okura, Churchill'i dolayısıyla İngilizleri kendilerini dünyanın merkezi yapma yolundaki düşüncelerini, sadece kendilerini düşündüklerini anlatmak ister. Onlara göre başka milletlerin kanı dökülebilir, ama İngilizlerin kanı dökülmemelidir. Bu ırkçı tavır bütün XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında yaşanan olayların izahıdır.

Churchill, Enver Paşa'nın yerinde duramayan bir yapıya sahip olduğunu, Sarıkamış'a Rusları vurmak üzere gittiğini, böylece Çanakkale'deki güçlerin azalacağını, Rusların geçmek için Boğaz'ı daha kolay zorlayacaklarını, Yunanlıların ve Bulgarların, Türkleri geldikleri yere göndereceklerini düşünür. Ayrıca bu durumda Hindistan'ı daha kolay ellerinde tutacaklarını ekler.

“ Mısır'da her an hazır bulundurmamız gereken talimli bir ordu Cemal Paşa'nın iştahası için, evet Fischer; evet benim yaşlı ve.. pek muhterem dostum, sen, haklısın, çok haklısın.. Beyler! Bilir misiniz ben onu aziz ve yaşlı dostum Lord Fischer'i Enver Paşa'ya benzetirim; bizim Fischer de Türklerin Enver'i gibidir, biraz daha genç olsaydı tabii. Yerinde duramayan bir yapıya sahiptir.. duramıyor. Enver, Sarıkamış'tan Rusları vurmaya gitmiş.. Varsın gitsin efendim, bize ne bundan? Çanak'tan bir parça gitmiş olacak ve Ruslar, Boğaz'dan, daha kolay zorlayacaklar Türkleri ve daha çabuk. Bulgarlar İstanbul'dan, Fransızlar Yunanistan yoluyla.. Türkler geldikleri topraklara geri gideceklerdir, gitmelidirler.. yoksa, Hindistan'ı elimizde tutamayız, tutamayız, tutamayız!” (Sepetçioğlu, 2014a: 109-110).

Bu fikir ve yaklaşım şekli İstanbul'da Selameddin Bey'in kızı Cavidan tarafından düzenlenen baloda Amerikalı Binbaşı Bennett, arkeolog olduğunu romanın üçüncü cildinde öğrendiğimiz Madam Bonvale ve kimliği bilinmeyen bir kadın arasında geçen konuşmada da vurgulanır. Madam Bonvale, Binbaşı Bennett'in “büyük millet olma hakkını Fransızlara veririm.” (Sepetçioğlu, 2014a: 185) demesi üzerine dünyadaki tek milletin Türkler olduğunu söyler. Binbaşı, Bonvale'ye hayretle bakar ve şöyle devam eder: “Türkler, akıl almayacak derecede cür'etkâr, akıl dışı denilecek ölçüde de örgütçü”dür der ve Türklerin bu durumu yani “büyüklüğü”nün kendilerini

de korktuğunu da ekler. O sırada yanlarında bulunan kadının “Niçinnn?” nidasına karşılık Madam Bonvale, Binbaşının sözünü tamamlamasına fırsat vermeden kendisi devam eder:

“‘Korkmakta haklısınız’ dedi; ‘Çünkü İngiltere’nin can damarı Doğu’dadır. Doğu’nun tek söz sahibi ise Türkler. Bu hâkimiyeti yıkmazsanız, en azından siz yıkmazsanız, İngilizler nefes almakta zorlanırlar.’

‘Ne kadar haklısınız Madam? Ve ne kadar acımasızsınız. Haklısınız, çünkü İngiliz İmparatorluğu’nun yaşayabilmesi için Türklerin Anadolu bozkırlarından bile sürülmeleri gerekir. Acımasızsınız çünkü bu işi bize yaptırmak niyetindedesiniz.. sanırım. Fakat öyle de olacak galiba.’ (Sepetçioğlu, 2014a: 186).

Böylece İngilizlerin bu topraklara gelmelerindeki asıl amaç Madam Bonvale’e söylettirilmiş olur.

Kanal Cephesindeki ordunun başında bulunan Cemal Paşa, Şam’da Yüzbaşı Ali’nin kayınpederinin cenazesine katılır. Cemal Paşa’nın bu törene katılmasında bir sebep daha vardır. O da Yüzbaşı Ali’yi İngilizlerin Kanal Cephesi’nden Çanakkale’ye asker sevkıyatı yapıp yapmayacağını öğrenmesi için İngiliz karargâhına göndermektir. O sırada Zeyd de Cemal Paşa’nın adamları arasında bulunmaktadır.

Zeyd, Yüzbaşı Ali’den önce İngiliz karargâhına varır. Yarbey Harrison’u görmek ister. Nöbetçi ve bir Bedevi olan Hişam, Yarbey Harrison’un müsait olmadığını söyler ve Zeyd’e haberinin ne olduğunu sorar. Zeyd, Yüzbaşı Ali ile Cemal Paşa arasında geçen konuşmayı Hişam’a aktarır. Hişam, Zeyd’in elinde yazılı bir belge olmadığını görünce memnun olmaz ve Zeyd’e kızar:

“Belkiyle budalalar aldatılır sen de bilirsin, bize belge gerek; koca şeyhi gözden düşürecek belge.. Osmanlı’ya satıldığını gösterecek. Benden sakladığın varsa..?” (Sepetçioğlu, 2014a: 97).

Belli ki Arapların bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu’nu desteklerken, diğer kısım İngilizleri desteklemektedir.

Yüzbaşı Ali, cenazeden sonra görevi için yola çıkar. Kimliğini gizlemek için kök boya toplayan bir esnaf kılığında İngiliz karargâhına sızar. Ancak İngilizlere esir düşer. Zeyd, önceden Cemal Paşa’nın Yüzbaşı Ali ile konuştuklarını Yarbey

Harrison'a haber verdiği için esirin kim olduğu İngilizler tarafından bilinir. Yarbay Harrison da Yüzbaşı Ali ile sohbetlerinde bunu açıkça ifade eder. Yine bu sohbetlerin birinde Mısır'daki İngiliz birliğinin başındaki Yarbay Harrison, Cemal Paşa'nın kuvvetlerini oyalamak için burada bulduklarını, üzerlerine gelen Cemal Paşa'yı püskürtür püskürtmez Çanakkale'ye gideceklerini Yüzbaşı Ali'ye söyler:

“Bir hafta, en çok on gün sonra bu iş biter.. burada biter. O vakit Mısır'dan Çanakkale'ye gideceğiz. Çanakkale.. Türkiye'nin kapısı; Ortadoğu'nun, hatta Avrupa'dan bütün Asya'nın kapısıdır, çünkü İstanbul'a açılır. Anlatabiliyor muyum Yüzbaşı?” (Sepetçioğlu, 2014a: 204).

Ancak Yarbay Harrison, Churchill gibi Türkleri Asya içlerine sürerek bu coğrafyadan silme düşüncesinde değildir. Zira Yarbay Harrison bunu Churchill'in bir fantezisi olarak görür.

“ ‘Ben.. Türklerin geldikleri yere.. Asya içlerine sürüleceğini.. pek, sanmıyorum’ dedi; ‘O kadarı.. o kadarı gereksiz bence. Hem Türkler Anadolu'dan sürülünce yerlerine yerleştirecek olan ırkların daha uysal olacağını kimse bilemez.. evet, o kadar gereksiz. Bu, bizim Churchill'in bir fantezisidir bana kalırsa, daha öteye gidemez o da, hayır gidemez! Götürtmezler zaten!” (Sepetçioğlu, 2014a: 204).

Yarbay Harrison, Türklerin Asya içlerine sürüleceğine inanmamaktadır. Churchill'in bu kadar ileri gitmesine de bir anlam veremez. Bu düşüncenin anlamsızlığına inansa da İstanbul'un dışında, tırnakları sökülmüş pençesiyle bir küçük kedi sıfatıyla Osmanlı Devleti olabileceğini savunur.

“(...) Churchill.. Churchill'in bir fantezisi.. bırakmazlar adama. Orada, İstanbul'un dışında bir küçük Osmanlı Devleti olabilir. Tırnakları sökülmüş pençesiyle bir küçücük.. kedi, evet böyle işte..” (Sepetçioğlu, 2014a: 204).

Yarbay Harrison, Türklerin tırnakları sökülmüş küçük bir devlet olarak yaşayabileceklerini düşünür. Daha sonra Mısır'dan Çanakkale'ye asker sevkiyatı sırasında üzerinde güneş batmayan İngiliz imparatorluğunu hayal eder ve onun için şu anda gidilecek en yakın yer Çanakkale ve İstanbul'dur:

“Fakat İngiliz bayrakları güneşin battığını görmemişlerdi ki..hiç görmemişlerdi. Görmüş olsalar bile Yarbay Harrison için

görmemişler idi en azından Çanakkale'ye de gideceklerdi.
Çanakkale'den geçerken de.

Ve, İstanbul'da da." (Sepetçioğlu, 2014a: 244).

Yarbay Harrison her ne kadar böyle umut etse de bunun tam tersini, üzerinde güneş batmayan bir devletin Çanakkale ile itibarının zedeleneceğini, Türklerin bu savaşı kazanabileceğini düşünenler de vardır. Londra'da Sir Basil Thomson, Churchill'in odasına gelir. Sir Basil Thomson, Lordların destekledikleri Bulgarların Edirne yenilgisini hazmedemediklerini, bu durumda Türkleri de bütün bütün gözden çıkarmalarının iyi olmayacağını düşündüklerini ve kendisinin de Lordlarla hemfikir olduğunu dile getirir. Churchill buna öfkelenir:

"Saçma! Çok saçma! Pek saçma! Edirne, Enver'e.. eh, evet, bir parçacık ün kazandırmış oldu.. pekâlâ, kazandırdı diyelim. O kadar! Fakat büyütmeyle, büyütmeyle zaten gerek yok. Dünya, Çanakk'ta ne kadar zavallı bir millet olduklarını anlayacak.. bugünlerde. Türkler.." (Sepetçioğlu, 2014a: 249).

Ancak Sir Basil Thomson Churchill'in inadının ve bu inadın yol açacağı problemlerin farkındadır:

"Ah, bu bizim hiç, ama hiç değişmeyecek olan inadımız! İnadımız! İnadımız, evet inadımız!"

Yerinden kalkmıştı Sir Basil Thomson. Her 'inadımız' deyişinde döşemeye vuran tahta bacağı sözünü perçinliyordu taktaklarıyla. Beğenmediği hatta hor gördüğü inadı seyretmek istercesine baktı Churchill'in yüzüne. Ablaklaşmaya, dahası, puflayıp şişmeye hazır bir darlığı gördü; umursamaz, kendinden başkasına güvenmez bir büyüklük hastası yüz idi. 'Sorabilir miyim?' dedi o yüze; 'Rusların hoşuna gidebilecek hareketler yapmış olmak için Türkleri sıkıştırmak İngilizlere ne kazandıracak? Evet?'" (Sepetçioğlu, 2014a: 249).

Bu soruyu duyar duymaz Churchill'in aklına Talat Bey gelir. Çünkü Sir Basil Thomson'ın savunduğu fikirler Talat Bey'e aittir. Nitekim Churchill haklı çıkar. Thomson, sorunun Talat Bey'e ait olduğunu, ancak kendisinin de bu soruyu benimsediğini ve Talat Bey'e inandığını söyler. Ardından devam eder:

"Türklerin sıkıştırılması yeryüzündeki en büyük medeniyetin, Avrupa medeniyetinin sonunu çabuklaştırır." (Sepetçioğlu, 2014a: 249).

Thomson, bu düşüncenin Türkiye'nin en güvenilir kişisine ait olduğunu ve o kişinin Avrupa medeniyetinin Türkiyesiz bir sonuca varamayacağını, Türkiye'nin de Avrupa medeniyetinden uzak kalmasının söz konusu olamayacağını dile getirdiğini söyler. Thomson'un bu düşünceleri benimsemiş olması Churchill'i hayal kırıklığına uğrattır. Churchill'in bu durumu karşısında Thomson devam eder, âdeta Churchill'i alt etmek istemektedir:

“ ‘İngiltere'nin Türkiye'ye hocalık etmesi istenilirse?’

‘Yani?’

Churchill'in yumuk gözleri kuşkularda titremiştii sorarken, ışıyıp ışıyıp söyündü. Alt dudağı hemen hayır diyecek gibiyen purosunu ısırmişti, dişleri, eziyordu. Bekledi bir an, sonra: ‘Yani?’ diyen Sir Basil Thomson oldu, Churchill'in susuşunu tamamlamak istemiştii, sesi inancına ihanet etmekten korkuyordu; ‘Birleşik Krallık hoca, Türkiye talebe. Hocanın talebesini yeterli bulmasına, talebenin hocadan öğreneğinin kalmamasına kadar..’

‘Yani? Kim belirleyecek bu noktayı?’

‘Canım efendim ne belirlemesi, neyin belirlenmesi?’

Türkiye hep talebe, her zaman talebe, İngiltere her zaman hoca. Yaaaniii efendim, Jön Türklerin ardına kadar açtığı kapıdan biz gireceğiz Avrupa'nın yerine. Kapıyı açıp kapamak yalnız bizim elimizde olacak. Fransa, dışarıda!’

‘İnandırıcılığı?’

‘Türkiye'nin şu sıralar en güvenilir kişisi Talat Bey'in Lord Milner'a yaptığı teklifle, raporunda da açıkça yazılıdır; gelsin, Anadolu'nun doğusuna genel vali olsun.. diyor Talat Bey!’” (Sepetçioğlu, 2014a: 250-251).

Thomson, Türklerin İngilizlere bağlı kalacağına inanmaktadır. Ancak Churchill, onunla aynı görüşte değildir:

“İnanmıyorum. Türkler Anadolu'yu tamamen boşaltmadan.. Asya'ya geri dönmeden hiçbirinin hiçbir sözüne inanmam. Hayır, inanmam. Ancak orada, o zaman konuşurum onlarla Sir.. Basil.. Thomson. Cemal Paşa'nın Kanal'da eriyişinin sonu bu, Sarıkamış çöküntüsünün sonu. Çanakk'ta karaya çıktık.. korktular. Akıllarınca oyalamak istiyorlar.. oyalamak, Sir Basil oyalamak bizi” (Sepetçioğlu, 2014a: 251).

Sir Basil Thomson İttihat ve Terakki'ye -bilhassa Talat Bey'e- düşüncelerinden dolayı güvenmektedir. Ancak

Churchill'in aklında tek bir doğru vardır. O da Türkleri Asya'ya geri göndermek, Türklerin Anadolu'daki izini silmektir. Ancak bu şekilde Doğu'ya ulaşabileceklerini düşünür. Bu konudaki düşüncesi ve kararı oldukça serttir. Eser boyunca bu düşüncesinden taviz vermeyen, amacına ulaşmak için tek doğruyu kendi yolu olarak kabul eden Churchill, görüldüğü gibi komutanlarla karşı karşıya gelir.

...ve Çanakkale'de yazar, cephede Türklerin yaşadığı yoksulluk ile İtilaf güçlerinin -özellikle İngilizlerin- zenginliğini de değinir. İngiliz komutanlarının eğlence sofrası, akşam yedikleri yemekler, kullandıkları savaş aletleri, zaman zaman okura sunulur. Türk askeri yiyecek ekmek bulamazken, İtilaf güçlerinin askerleri çikolata ile beslenmektedir. İngiliz komutanlarının sofrasından şarap, tatlı eksik olmaz. Eğlenceleri hırslarından sonra taviz vermedikleri tek şeydir. Türk askeri kılıçla, süngüyle toprağını işgal edenlere karşı koymaya çalışırken, İtilaf güçleri İngilizlerin en ağır silahlarıyla, toplarıyla saldırmaktadır. Öte yandan eksik olmayan eğlencelerinde "sarıklı" Hintliler hizmet eder (Sepetçioğlu, 2014a: 296-297).

Churchill Londra'dadır ve savaş hakkındaki düşüncelerine, politikalarına burada diğer komutanlarla yaptığı konuşmalarda rastlarız. Ancak Hamilton genellikle cephedeki karargâhındadır.

Yazar, Hamilton'u bize General Birdwood'un gözü ile şöyle tanıtır:

"Halbuki General Ian Hamilton hep o Ian Hamilton idi; Başkumandan oluşu ancak kendini beğenmiş yüzüne yeni bir kibir inceliğı getirip cilâlamıştı... o kadar. Yürüyüşünü hep aksatan o kısa sol bacağı ne yeterince uzatabilmiş, ne daha kısalmıştı.. eklem kaynamasından hareketsiz parmakları yine kurumuş çalı çırpı uçlarını andırıyordu ama tatlısını akıl almaz zarafetlerde yiyebiliyordu; belki de Başkumandan olmanın gereğı bir ustalığı bu davranışı. Altmış beş yaşlarına doğru Çanakkale Savaşları gibi Türklerin sonu olacak bir önemli savaşa Başkumandan olabilme talihliliğı zayıf, uzun boylu, dediğim dedik yapısını biraz daha sinirli yapmıştı, ne var ki bıçak ağzı bakan gözleri hareketli, yerinde duramaz bir gücün varlığını o anda belli ediyordu; gördüğünü, kendine çekidüzen vermesi gerektiğine inandırıyor. Adam sarrafi olduğunu da biliyordu Başkumandan'ın General

Birdwood” (Sepetçioğlu, 2014a: 305).

Romadaki Hamilton, Churchill’e göre hesabı kitabı elden bırakmayan, hırslı olduğu kadar da uyanık hareket eden bir komutandır. Hamilton, gerek yanında bulunanları gerekse balolara davet ettiklerini kendisine itiraz etmeyecek kişilerden seçer. Hamilton’un bu yapısı General Birdwood’un sorgulamalarında dile getirilir:

“Yoksa, hemen solunda oturan Amiral Carden gibi ruhsuz, ikinci sınıf bir asker neden çağırılmış olsun böyle bir çok özel görünen yemeğe? İyimserliğin sınırını taşıyan huyuyla güçlük çıkarmayan bir insandı Amiral Carden.. zaten, öyle bir güçlük çıkardığı da görülmüyordu. Aslında emir kulu doğmuş insanlar vardır.. hangi kumanda yerine getirirseniz getirin onu, buyuran kişi yapamazsınız; fakat aldığı buyruğu en iyi yerine getiren, en çok başarılarla ulaştıran da o emir kulu ruhtur.. olmasa, buyuran adam ne işe yarayacaktır, kime buyuracaktır, buyurulmaların sonunda başarılanlar nasıl oluşma gücü bulacaklardır? Amiral Carden öyleydi; yaratıcı güçten de yoksundu..” (Sepetçioğlu, 2014a: 305-306).

Beyrut’tan yola çıkan, yolcu ve Kanal Cephesinden kalan cephaneyi taşıyan Hacı Davut Vapuru, denizdeki mayınların temizlenip temizlenmediğinin kontrolünü yapan İngiliz Karakol gemisi tarafından durdurulur. Salgın hastalığından dolayı sağlık kontrolü yapacaklarını söyleseler de asıl amaç cephane olup olmadığını kontrol etmektir. Karakol gemisinin kaptanı gemiyi dıştan görür görmez irkilir. Ona kalsa kontrol yapmadan serbest bırakacaktır. Çünkü ona göre, Türklerin kendisi bir hastalığı ve bu görünen felaket İngiliz denizaltısından kurtulursa veba, kolera gibi hastalıkları İstanbul’a götürecektir. Bu da onların işine gelecektir:

“Gemiyi dıştan gördü görelili zaten nasıl bir belanın süzülüp gelmekte olduğunu sezmişti İngiliz karakol gemisinin kaptanı. Ona kalsa gözünü kaldırıp bakmayacaktı bile.. varsın gitsin gideceği yere.. diyecekti. Ya Çanakkale Boğazı’ni geçerken kendi mayınlarından birine çarpıp batacağı, ya Marmara’da İngiliz denizaltısına güzel bir hedef olacaktı. Yahut da.. kurtuldu, diyelim; şu görünen felaketi İstanbul’a götürecekti o zaman, adı artık veba mı, kolera mı her ne zıkkım ise oraya, İstanbul’a

boşaltacaktı, varsın boşaltsın.. Türkler zaten hastalıktı.. değil miydi?" (Sepetçioğlu, 2014a: 362).

Ancak İngiliz kaptan, bu düşündüklerini üstlerine bir türlü anlatamaz ve mecburen kontrol için Hacı Davut Vapuru'na çıkar. Gemiye çıkınca, orada bulunan insanları ve Yahya Kaptan'ı küçümser. Hastalık bulaşacağından korkarak Yahya Kaptan'a elini bile uzatmaz:

"Ne var ki derdini anlatamamıştı karakol gemisinin kaptanı üstlerine; o da istemeye istemeye, gelmiş, gemi dedikleri şu mezbeleğe çıkmıştı sonunda.. gördüklerine inanası gelmiyordu. Gözleri, görmeye istemeye gördüklerinden kopabildiğinde ise önündeki o pis leğene, içindeki morumsu suya takılıp kalmıştı. Yüzü allak bullaktı; midesi öğürtülerden kasılıyordu ama dışa vuramıyordu. Birkaç fare o sırada leğenin çevresinde görünüp de gemiciden ziyade düşkünler yurdu hizmetçilerine benzer birtakım adamlar ellerinde pis süpürgelerle fare kovalamasına çıkınca İngiliz kaptanın gözleri çıldırdı, kötü düş görmekte olanların nefessizliğinde 'Bub..bub.. bu?' dedi; 'Bunlar..? Nasıl bir gemidir bu? Kaptan? Kaptan hanginiz?'

(...)

İngiliz kaptan uzatmadı elini, Yahya Kaptan'ın eline de bakmadı lütfedip. Sakin olmaya gayret ettiği belliymi fakat başaramıyordu.. küçümseyen bir beğenmezlikte: *'Geminiz..' dedi, ayıplamanın ötesinde baktı, değersiz bir eşyaya baksa ancak bu kadar soğuklaşırdı gözleri; 'Nasıl bir gemi? Bu ne biçim bir gemi? Ya bu? Leğendeki? Şunlar?''* (Sepetçioğlu, 2014a: 362-363).

Türk gemisinin kaptanı gerekli kontrollerin yapılması için gemiden alınır ve Karakol gemisine götürülür. Yahya Kaptan'a Karakol gemisinin güvertesinde vebalı gibi davranılır. Yahya Kaptan'ın İngilizler tarafından hakarete uğraması elbette ağrına gider:

"Karakol gemisinde nasıl yanına gelen giden pek olmamış ise, bir süre sonra, dehşetli bir zırhlının ana merdivenini turmanırken de ilgileneni pek yoktu; sanki yürüyen hastalık idi Yahya Kaptan, mikrobu bulaşmasın derdinde yanına yanaşılmıyordu. Elini sürdüğü, ayağını bastığı yerler, muhakkak ki oradan ayrılır ayrılmaz sabunlu sularla yıkanmış, ilaçlarla

fırçalanmıştı. Şimdi kumandan gemisine çıkarlarken de Yahya Kaptan, sonuncu kişi idi. Karargâh gemisi Arcadian'a çıktığını ancak üst güvertede yazılanlardan anladı.. başı döner gibi oldu.

Güvertede kuşkuyla baktılar.. birçoğu, savaştıkları Türk'ü bu kadar yakından ilk defa görüyordu galiba, bir iki kişinin dudak büktüğünü gördü Yahya Kaptan, belki de ona öyle gelmiş olabilir.. çünkü istemediği bir kötü alınganlık, yürüdükçe üzerine yerleşiyordu. 'Bir tür savaş bu da..' diye düşündü; 'Ateşsiz, gülsüz, topsuz, tüfeksiz, lâkin savaş. Yenilmemeliyim, yenilmemeliyim.'” (Sepetçioğlu, 2014a: 364-365).

Son kararı vermesi için Yahya Kaptan Hamilton'un karşısına çıkarılır. Yahya Kaptan Hamilton'un karargâh gemisini görünce içini bir hüzün kaplar. Bu gemi kendi Hacı Davut Vapuru'nun yanında padişah gemisi gibidir. Boyalarının temizliği, serili yollukların tozsuz düz çizgileri, lomboz perdelerinden kapı tokmaklarına kadar her ayrıntı Yahya Kaptan'ın yüreğine acı verir. Buna rağmen gemisinin perişan görünüşü gururunu okşar:

“Kumandan General'in Karargâh Gemisi, kendi Hacı Davut Vapuru'nun yanında Padişah Gemisi idi; boyaların gıcır gıcır temizliği, serili yollukların tozsuz düz çizgileri, lomboz perdelerinden kapı tokmaklarına kadar bal dök yala türünden tariflere uygun titiz bakımı.. insana, ne yalan söylemeli apaçık bir aşağılık duygusu veriyordu, vermiyor değildi. Bunları görmemek için gözlerini yumacak değildin ya! Yummasan, başını dışarıya çevireceksin, ordan da, aralıkça bir yerden de olsa kendi Hacı Davut Vapuru görünüyordu; zavallı, fakir, çoktaaan terk edilmiş ama çaresizliğine sahiplenilmiş bir paslı demir ölüsü.. idi görünen.” (Sepetçioğlu, 2014a: 374).

Hamilton ile Churchill arasındaki en önemli benzerlik veya birliktelik Türklere karşı küçümseyici tavrıdır. Hamilton'un tavrını İngiliz Karakol gemisi ile Hacı Davut Vapuru'nun karşılaştıkları sahnede görürüz. Hamilton, gerek Türk gemisinin gerekse Yahya Kaptan'ın görünüşündeki yoksulluğu gördükten sonra bu Türk gemilerinde cephaneye olmayacağına inanır. Hamilton'un Yahya Kaptan'ın odadan çıktıktan sonra arkasından söyledikleri, Türk milletine bakışını anlamamız için önemlidir:

“Yah..demek şu bizim raporumuz doğrulanmış oluyor böylece. Türk mayınları gerçekten temizlenmiş. Tanrım! Şu iki

geminin hâline bak... ve sonra benim, benim hâlime! Nasıl döküntü bir millet ile savaşmak zorunda bırakıldığımı gör!”(Sepetçioğlu, 2014a: 378).

Hamilton'un yemeğinden sonra yan odaya oturmaya geçerken General Birdwood, yağmurun dindiğini, vakit geçirmeden karaya çıkarma yapmalarının gerekliliğini söyler. Hamilton, General ile aynı görüşte değildir. Çünkü ona göre bu iş on günden önce olamaz, on gün sonra da karadan çıkarma yapmaya gerek kalmaz. Zira Hamilton, Çanakkale'yi kolayca ele geçireceklerine inanır:

“Sizin o dediğiniz on günden önce gerçekleşmez General Birdwood' dedi başkumandan ağzıyla ve kesin; İmkansızdır. Bana sorarsanız büsbütün imkansızdır. On gün sonra da.. gerek kalmaz zaten.’

Anlayamamıştı General Birdwood, daha doğrusu anlamak istememişti: ‘Nasıl?’ dedi birden; ‘On gün sonra niçin gerek kalmasın?’

Cevap yerine güldü General Ian Hamilton; bilmiş, pek bilmiş.. ötekilerin bilemeyeşine actıyan gülümsemelerde: ‘Zaman, General..’ dedi; ‘Zaman! On gün sonra meselemiz bitmiş olur çünkü.’” (Sepetçioğlu, 2014a: 309).

Hamilton'un kendinden ve ordusundan emin bu tavrına karşılık Fransız Amiral De Robeck söze karışarak İngiliz kıt'alarının karaya çıkmadıkça Boğazı geçemeyeceklerini belirtir:

“Amiral De Robeck özür diledi; herkesin bildiği o hiç değiştirmeyeceği görüşünü bir kere daha söyledi: ‘Sizin kıt'alarınız karaya çıkmadıkça, bir kere daha özür dileyerek belirteyim Kumandan General, Boğaz'ı geçemeyeceğimizi söylemeye cesaret edeceğim yine.’

‘Fakat Amiral, ne yazık ki size katılmayacağım!’ dedi sertçe General Ian Hamilton; ‘Katılmak isterdim.. tabii isterdim’ diye bitirdi sözünü; ‘Fakat bunda çok güçlük çekerim!’

Amiral Carden her zamanki gibi Ian Hamilton'un yandaşı oldu: ‘Bence de öyle Generalim. Çok haklısınız’ dedi, özür dilemesine Amiral De Robeck'e baktı, öylesine gülmeye çalıştı dudakları.

Fakat General Birdwood düşüncesinde direndi: ‘ Ben aynı düşüncede değilim. Özür dilerim, bence..’

'Ben özür dilerim General, sözünüzü keseceğim çünkü.' Diyen Amiral De Robeck sözü Birdwood'dan aldı: *'Sanırım aynı düşüncedeyiz. O yüzden, izninizle ben tamamlayayım. Çünkü daha önce de belirttim, kulak asılmadı. Şimdi ise geciktik, çok geciktik. On gün sonra meselemiz bitmiş olmayacak, aksine artacak, daha çok artacak, hem de on gün gecikmiş olarak artmış olacak. Askerlerimiz hemen karaya çıkmalı, donanmamız Boğaz'ı zorlarken karadan da yüklenmelidir. Gecikmek.. yenilgi olur. Karada yeterince gücümüz yok; çıkardığımız asker çok az.'* (Sepetçioğlu, 2014a: 309).

Ancak Hamilton, Robeck'in sözlerinin hiçbirine katılmaz. Hamilton'a göre karada yeterince asker vardır. Donanma geçtikten sonra Çanakkale ve Yarımada'yı geçeceklerini ve bu konuda daha evvel Londra'daki görüşmelerini hatırlayarak Churchill'le aynı düşündüklerini söyler. Hamilton'un Churchill'in haklı olduğunu söylemesi üzerine Amiral De Robeck, Churchill'in sadece masa başında haklı olduğunu, ancak şu an cephede olduklarının unutulmamasının kendilerine faydası olacağını söyler. Araya giren *"General Ian Hamilton: 'Biz donanma geçtikten sonra Çanakkale'yi ve Yarımada'yı işgal edeceğiz' dedi; 'Görevimiz bu bizim. Mistir Çörçil.. ki bence de haklıdır, hem de çok haklıdır.'*

'Evet.. masa başındayken.' deyiverdi De Robeck sabırsızca; *'Burası masa başı değil ama Kumandan General.. biliyorsunuz, cephedeyiz biz!'* (Sepetçioğlu, 2014a: 310).

Amiral De Robeck ve İngiliz komutanların arasında geçen bu tartışma sırasında Bulgar Kralı'ndan bir kartpostal gelir. Kartpostalda *"İstanbul'a vardığınız zaman orada beni bulacaksınız?"* (Sepetçioğlu, 2014a: 311) denmektedir. Bulgar Kralı'nın bu notunu okuyan komutanlar arasında şöyle bir konuşma geçer:

"Ian Hamilton düşündü bir an.. düşüncesi sert yüzünde kayışlandı, gerildi, öylece bir tebessüm oldu kaldı, mırıldanıyordu: ' Garip.. çok garip. Herkes İstanbul'u istiyor.. herkes; ama herkes! Ne demişti şu sizin Napolyon, Amiral?'

Amiral De Robeck, kayışlanmış tebessümüyle kendisine dönüp soran General Ian Hamilton'a önce cevap vermek istemedi, sonra çok ayıp olacağını düşündü, tatsız tuzsuz söylendi: 'İstanbul'a sahip olan dünyaya öncülük eder!.. demişti. Çok iyi

hatırlıyorum o sözü, çünkü bize de öğrettiler kurmay olmadan önce.. şimdi öğretmen önünde ezber tekrarlamış gibi söyledi isem de, unutamadığım bir sözdür.” (Sepetçioğlu, 2014a: 311).

İkinci ciltte Akrep Harekâtının hazırlıkları sırasında Ian Hamilton, karargâhında kızının ve oğlunun fotoğrafına bakıp Londra'da ailesiyle geçirdiği günleri hatırlar. O sırada Robert imzalı bir rapor gelir ve raporda *“Türkler, yamalı üniformalı, eski model tüfenkleri ve ‘Allah’ sesleri ile tekrar tekrar geliyorlardı. Duramıyorduk. Geriledik!”* (Sepetçioğlu, 2014b: 188) yazılıdır. Hamilton Robert'ın bu söylediğine kızarak *“Anlamıyorum! Anlayamıyorum, evet, artık, apaçık anlayamıyorum! Robert'a inanmış olsam? Ya şu yazdığına bak.. nasıl inanacağım Tanrım, düş görmediyse muharebe saçmalaması diyeceğim, çölün serabından ayrıcalığı nedir?”* (Sepetçioğlu, 2014b: 188-189) der. İnanmadığı, üç kişinin 168. Bölüğü geriletmesidir. Hamilton, bu duruma ne kadar inanmak istemese de Türk mevzilerinden gelen mehter sesleriyle raporda yazılanların doğru olabilme ve savaşın kaybedilebilme ihtimalinden korkmaya başlar:

“Cehennem kapısının yakınındaymışçasına duyulan top seslerine rağmen yukarı Türk mevzilerinin mehter nağmelerini duymamak imkânsızdı. Nasıl bir nefes üflemesi ise gücünü dilediğince uçurabiliyordu.. böyle düşününce General Ian Hamilton, Robert'ın raporunda imkânsız dediği olayların gerçekliğinden korkmaya başladı. Daha bir dikkatli dinledi bandoyu elinde olmadan; topların cehennem tarrakaları arasından seçmeye çalıştı. Dinledikçe keyfi kaçırıyordu. Sinirleri acayip hoplamalardaydı.” (Sepetçioğlu, 2014b: 191).

General Hamilton mehter marşının yarattığı sinir bozukluğuyla emir subayına buyurur:

“Fakat.. adam susturulmalı!’ dedi birden. Kesin bir buyruktu. General esasını aldı. Emir subayı şapkasını uzattıyordu; giyinirken: ‘Tepedeki’ dedi; ‘Tepemden alay edilmesini istemiyorum. Ne pahasına olursa olsun.. susturulacak! Susturulmalıdır!’” (Sepetçioğlu, 2014b: 192).

General Birdwood, Akrep harekâtının Türklerin kutsal günü olan Cuma gününde yapılmasını doğru bulmaz. Çünkü Türkler, bu zamana kadar kendilerinin kutsal günlerine saygı göstermişler ve herhangi bir saldırı girişiminde bulunmamışlardır.

General Birdwood'un bu düşüncesi üzerine komutanlar arasında bir tartışma olur:

“Pekâlâ.. bekleyelim. Birdwood? Bu arada sorabilir miyim acaba, yarın için düşüncelerinizde herhangi bir değişiklik oldu mu? Yoksa hâlâ aynı düşüncede misiniz? Sanırım aklınız yatmıştır artık?”

Aslında General Birdwood'un düşüncelerinin değişmesini beklemek için kaldığını mı anlatmaya çalışıyordu yoksa düz bir soru muydu? General Birdwood, cevaplama öncesi bunu düşündü bir saniye kadar; pek bir sonuca varamadı; ikisi de olabiliyordu, uzatmadı: ‘Aksine, General Standfort da bana katıldı diyebilirim hatta.. özür dileyerek’ dedi. Kırpık bıyıkları bu defa burnuna doğru kalktı General Birdwood'un, gülümsemesi de burnuna doğru kalkık oldu. ‘Yarın Türklerin kutsal cuması.. İnancılarına olan saygımızı bozmamalıyız düşüncesindeyim hâlâ. Standfort gibi.’

De Robeck, Fransız kibarlarının önemsemezliğindeki burun büküşlerinde, bir kaşını göz üstünde germiş: ‘Kutsal Cuma dediğiniz sizin.. bizim pazarlarımıza denk düşen gün değil mi General?’ soruşunda sırttı, fakat askerce sırtığından göze batmadı pek.

De Robeck'e cevap verir bir biçimde, fakat General Hamilton'a dönük: ‘Türkler cumaya bir ayrıcalık tanır..’ dedi General Standfort, ama, General Hamilton'ın yüzünün aldığı şekli görüverince ‘...muş’ diye ekledi. ‘Bizim kutsal günlerimizde onlar bizi rahat bıraktılar hep’ dedi, sustu; hışmın yağmasını bekledi.” (Sepetçiöğlü, 2014b: 361).

General Birdwood ile Standfort'un Cuma gününde saldırı yapılmaması yönündeki fikirlerine karşılık Hamilton'un düşüncesi kesindir ve bu konuda olacıklara dair son noktayı bu düşüncesi ile koyar:

“Nedense daha az sinirlendi General Ian Hamilton beklenenden: ‘Siz de mi Standfort?’ dedi piposunu çektik ağzında; ‘ Ben.. o tepedeki bando mızıkasının susturulmasını istiyorum ve bunun için de namazla namaz öncesinin vaktini uygun görüyorum.’

‘Fakat...’ dedi General Birdwood, Kumandan General kesti attı: ‘Fakat her zamanki gibi olmayacak beyler! Yani oradan

bando, buradan sizlerin işe yaramaz toplarınızın gürültüsünden olma cümbüşü dinlemek istemiyorum artık, hayır! Albay Malone top ateşi ve mitralyöz desteğinde saldırıp tepeyi düşürecektir. Akrep Harekâtımız buna bağlıdır, bilmenizi isterim. Bu saldırı, Akrep Harekâtının da bir ön denemesidir; kesin uygulanması yahut ertelenmesi, Albay Malone'nin saldırısının sonucuna göre ayarlanacaktır. bu kadar sanıyorum. Artık tartışma yok.. yok, hayır, tartışma sona ermiştir.” (Sepetçioğlu, 2014b: 361).

Yarım Yüz Sinan, Emre'yle onun daha önce gördüğü bir İngiliz'in cesedini görmeye giderler. Bu sırada eski bir ahırın içinde İtilaf güçlerinin üç dört askeri ile Rum tüccar su ve esrar alışverişi yapmaktadırlar. Askerler Türk askerlerinin kahramanlığının esrar kullanmaktan ileri geldiğini düşünmekte ve Rum tacirden esrar istemektedir.

“Garrick Çavuş iğne yemiş şımarık çocukların avazında bağırdı: ‘Fakati ne oluyor? Bul! Bulmalısın! Bulacaksın!’

İstelyo çekindi: ‘Türkler; esrar içmiyor.. yanılmıyorsam’ dedi düşüne taşına.

Hintli er ağız köpüre köpüre tuttu yakasını İstelyo'nun ‘Olmaz! Yanlışın var senin. Esrar içmeyen adamın göz göre göre ölüme gittiği görülmüş müdür? Bunlar gidiyor. Arkadaşının öldüğünü görüyor önünde.. sağında, solunda ölülerin yığıldığını görüyor üst üste. Kendi öleceğini de biliyor iki adım sonra, yine de atlıyor üstümüze.. gördüm. Gözlerimle gördüm ben!’” (Sepetçioğlu, 2014b: 428).

Hintli erin bu düşüncesini İstelyo kabullenmese de böyle bir söylentinin İngilizler arasında dolaştığını belirtir:

“Doğru. Aşağıda İngilizlerin arasında da yaygın bir söylenti bu. Erinden kumandanına herkesin söylediği bir laf.. bilemem ki, ağızlara göre değişiyor zaten.” (Sepetçioğlu, 2014b: 427)

Uzayan savaş koşulları İtilaf güçlerinin komutanlarının da yavaş yavaş umutsuzluğa iter. Savaşın başında zafere dair umutları ve başka ihtimali düşünmemeleri onların içinde buldukları savaş ortamını hafife almalarına sebep olur. Ancak savaşın beklenen zamanda beklenen sonuca varamaması, Türk askerlerinin direnciyle uzaması komutanların sinirlerini bozar. Akrep Harekâtının başlama saatini bekleyen Albay Malone, ileri

hatlarda içindeki iç sıkıntısıyla, isteksizlikle şunları hisseder:

“Albay Malone sefer kılığında ileri hatların uçundaydı, cep saatinden ayırmıyordu gözlerini. Yüreğinde ne saklamak istediği, ne de önlemek için çabaladığı bir sıkıntı vardı, isteksizlik dese daha doğrudu. Çevredeki sessizlik isteksizliğini arttıran bir ayrı sebepti.. her zaman sevdiği sessizlik bu sefer içindeki sıkıntının dışa yansımaları olmuşa benziyordu.” (Sepetçioğlu, 2014b: 459).

Komutanlar ileri hatlarda harekât saatinin gelmesini beklerken Hamilton karargâhında öğle yemeğini yer:

“Kumandan General Ian Hamilton öğle yemeğine biraz erken başlamıştı. Özel salonundaydı. Üç mumun aydınlattığı ışıktan başka bir aydınlık istememişti. Küçük yuvarlak masasında bir mum; kendiliğinden yatar kalkar iskemlesinin yanındaki sehpa da bir mum.. üçüncüsü şaraplığın yanındaydı ve seçme şarap şişelerinde parıldadıkça ışığı bir ayrı renklendiriyordu. ... Kulağı Korsakof’un mûsikisinden çok daha başka bir şey.. arıyor idi, yahut, bekliyordu.” (Sepetçioğlu, 2014b: 484-485).

Akrep Harekâtının ilk denemesi başarısızlıkla sonuçlanır. Bu yenilgiden sonra Ian Hamilton karargâhında toplantı öncesi Çanakkale Yarımadası'nı gösteren haritaya bakılırken harekâtının ikinci aşamasının başarılı olabilmesi için nereden saldırarak gerektiğinin planını yapar:

“Kumandan General o sırada: ‘Evet.. buradan deneyeceğiz bir kere de’ dedi. Kesindi bu seferki, sonunda kararını vermişti: ‘Fakat asıl bir numaralı hedefteyiz, o tepeyi istiyorum! O tepeyi düşürdüğümüz gün İstanbul’dayız! Yüzde yüz inanıyorum buna.’” (Sepetçioğlu, 2014c: 123-124).

Ancak Hamilton’un gözüne kestirdiği bu tepenin neresi olduğu bu bölümde belirtilmemiştir. Hamilton’un çalışması sırasında odada bulunan emir subayına bütün komutanların toplantı salonunda bulunmasını emreder. Emir subayının noksansız bir toplantı olacağını söylemesi üzerine,

“General Ian Hamilton güvensizce: ‘Umarım’ dedi; ‘Çünkü uzadı bu savaş, fazladan ve gereksiz yere uzadı.. sıkı artık. İngiltere’nin onuru zedelenmemeli, Majestelerinin haysiyeti söz konusudur; bundan sonrası. Şimdi, düşünmek zorunda olduğumuz budur, zedeleyemeyiz!’” (Sepetçioğlu,

2014c: 124) der. Emir subayının odadan çıkmasıyla Hamilton'un düşündükleri önemlidir:

“Açabildiğince açtığı gözleri karanlıklaştıran kuyulardan kurtulmak istercesineydi, düşünüyordu ve pencerenin dışına bakıyordu durmadan. Puposundan dumanlar tüttü üst üste üç beş kere, devamına mırıltısı karıştı: ‘Miralay! Mustafa Kemal.. Bey! Oralarda bir yerdesin! Seni susturacağım!’

Şimdi sivrilmiş, sivrilmişti bakışları; *taa uzaklarda, kıyından nice sonra görünen kayaların bir tepe yığına saplanıp kalmıştı: ‘Oralarda bir yerdesin..’ diye tekrarladı. ‘Biliyorum.. orada mahvedeceğim seni, o tepeyi yok edeceğim, dümdüz! Yerle bir edeceğim! Bando mızıkamı susturacağım.. kesinlikle!’*

Döndü.

Masasına geldi. Kadehini aldı.. bir küçük yudum içti. Ağzında şerinin sıcak tadı yandı: ‘Akrep ya öldürecek.. ya da?’ dedi ağzının içindeki tadı yuttu: ‘Ya da ölecek! Yok başka çaresi.. yok!’” (Sepetçioğlu, 2014c: 125).

Hamilton'un emrettiği saatte bütün komutanlar toplanır ve Akrep Harekâtının ikinci aşaması için yapılacaklar planlanır. Hamilton, birinci aşamadaki başarısızlığın tekrar yaşanmaması için ikinci aşamanın Anafartalar-Arıburnu-Kocaçimen çizgisi vurulmak üzere gelişeceğini söyler ve ardından sözü General Birdwood'a bırakır. General Birdwood, harekât sırasında izlenecek yolları açıklar:

“Kumandan General! Silah arkadaşlarım! Selâmlarım.. Akrep Harekâtı'nı yöneten General olarak isteklerim kısa olacaktır: Başarı! Kolay olmadığını biliyorum. Ve Türkler.. evet Türkler? Artık onları biliyoruz veya bildiğimizi sanıyoruz. Şimdi, onların, bizim asıl yüzümüzü öğrenmelerini istiyorum sizden. Kumandan Generale emrettiği tepenin armağan edilmesi ilk görevimiz olmalıdır.. olacaktır da. Böylece Türkler artık bilecek ki, bizim gücümüz.. tepelerimiz var! Bunun için Anzak Bölgesi, kıpırdamayacak, sadece dikkat çekici hareketlerde bulunacak. General Smyth kumandasında Avusturalya Tugayından 4 tabur, 49'uncu Alaydan takviye iki taburla birlikte Kanlı Sırt'a vuracaktır. General Godley'in Avusturalya ve Yeni Zelanda Kuvvetleri 8'inci Welch Alayı, 6'ncı South Lancashire Alayı ile Hint Piyade Tugayı ve Hint Dağ Topçu Tugayı birliklerinden

güçlendirilmiştir. Bu kuvvetler sağ kanadımızı oluşturan Tuğgeneral Russel'in Aucland ve Wellington Silahendazları ile Otago ve Yeni Zelanda Atlı Silahendazlarını.. ve Tuğgeneral Travers'in 4'üncü South Wales Borderers, 5'inci Wiltshire ve 72'nci Sahra İstihkâm Taburlarından oluşan sol kanadımızı desteklemek üzere karaya çıkarılacaktır.

Sağ ve sol kanatlarımızın kumandanı Generallerin.. şu saatlerde ileri hatlarını hazırlamış ve mevzilendirmiş olduklarını sanıyorum. Tan ağarırken tarih, yüzde yüz değişecektir. Kıyıya çıkarken lütfen bu sözümü hatırlayınız.'” (Sepetçioğlu, 2014c:136-137).

General Birdwood, harekâtın ikinci aşamasında başarılı olacaklarına dair inancını belirtir. Ertesi gün harekât öncesi tavrı da bu inancın bir göstergesidir:

*“Bir süre hiçbir şeyi görmez olan Albay Malone'nin gözleri alacakaranlıkta, deniz ile kıyı arasında bir küçücük şeritte Sezar'ın Romalı kılığında kucak açtığını da gördü.. *bağrına basacağı zafer kazanmış albayları beklemekte bir Sezar, tıpkı tıpkısına Albay Malone idi. Kıyı, en çok iki filika boyu ötesindeydi Sezar Malone'nin.**

Albay Malone, River Clyde'in burnunda Sezarlara eş bakışıyla yardımcısını aradı bir daha. Binbaşı Roland'ı River Clyde'in burnunda gördü, zafer nağmelerinden sarhoşlaşmış bir Sezar selamında selamladı yardımcısını Albay Malone. ‘Güçlüyüz ve zafer bizim!’ anlamında sıkı yumruğunu. Başparmağı dimdik, sıkılmış yumruğun patlatıcı dinamit lokumu gibiydi.

Tanyeri kızılışıyordu.

River Clyde'in burnunda Binbaşı Roland, yukarıdan, filikadaki Albay Malone'yi bir Romalı general gibi kendisini selamlıyorken görüyordu. Romalı General Malone'nin sıkılmış yumruğundaki başparmağın güç ve zafer işaretini Binbaşı Roland, tıpkı Sezar gibi karşıladı. Zaman silinmişti; mekân kaybolmuştu; zaman olarak da, mekân olarak da tanyeri kızılığı gittikçe artan ağırıklığıyla Binbaşı Roland'ın hayallerini süslüyordu.. Romalı Sezar olarak Romalı General Malone'nin zafer müjdeleyen güçlü yumruğuna tebrikler yolladı; öylesine esrük bir an idi Binbaşı Roland'ın nefes aldığı an, ne var ki, dünyalı sesler ne kadar hayal varsa hepsini yok etti, gerçeklere döndürdü: ‘Heyyy! Neler oluyor?’” (Sepetçioğlu, 2014c: 140).

Görüldüğü gibi Albay Malone harekâtın başında başarılı olacaklarından emindir. Ancak sonuç öyle olmaz. Malone'nin içinde bulunduğu River Clyde akıntıya kapılır. O sırada Türk tarafından gelen top gemiyi batırır ve Malone olay sırasında ölür. Türklerin yoğun direnişi sırasında Avusturyalı Yüzbaşı destek ister. Telefonun diğer ucundaki üsteğmen Crox, Masa Tepe'yi işgal ettiğini söyler. Çünkü Crox oranın boş olduğunu iddia eder. Ancak Yüzbaşı orada hâlâ Türklerin olduğunu görmektedir. Bunun üzerine üsteğmen ile yüzbaşı tartışır:

“Boş diyorsan, öyledir; gel buraya kendin doldur üsteğmenim.. delinin tekisin sen!’ dedi, kapatmak istiyorken, Üsteğmen Crox’un bağıırışı geldi kulağına: ‘Ne dediğinin farkında mısın sen Yüzbaşı! Ben buradan..’ derken kabalık yapmakta olduğunu anladı galiba sonunda: ‘Pekâlâ pekâlâ pekâlâ’ dedi hafifleterek sesini: ‘Özür diliyorum, tamam, savaşın sersemlikleri üzerimde, savaşın aptallıkları da diyebilirsin. Maksadım size yardımcı olmaktı. Belki ateşkes yapılacak, lütfen o vakte kadar boşluğumuzu kapama..’

Türkleri anlattı o vakit yüzbaşı, kısaca; sağlam mevzilerde, çok sağlam bir yerleşmede, yer bakımından ateş üstünlüğüne sahip olduklarını söyledi, inanmadı Üsteğmen Crox: ‘Türkler mi?’ deyişi alay etmenin de ötesinde bir küçümsemeydi: ‘Ne Türkleri, hangi Türkler? Önün bomboş yüzbaşı yürü! Göreceksin durma saldır, saldır durma!’

Yavaş yavaş kızıyordu yüzbaşı; telefonu kapatmamış olduğuna pişman idi.. tabanının derisi yanmaya, topuğundan kaşınmaya başladı: ‘Boş sandığınız yamaçta Türkler var’ dedi ağır ağır; ‘Oradan göremezsiniz.. görebilmeniz için yüzbaşı olmanız ve benim yerimde bulunmanız gerekir üsteğmen.. evet öyle dedim. Başınızı çıkardığınız an kurşun alınızdadır. Türkler vuruyor evet, şimdi bir erim daha gitti sizinle konuşurken. Pekâlâ, bu kadarı yetişir sanıyorum. Topçu desteği istedim, onu bekliyorum. Belki şimdi.. eh, ateşkes olursa.. olur, ateşkes kim hayır diyebilir ki? Burayı sağlamlştırırım o vakit..’’ (Sepetçioğlu, 2014a: 164).

İngilizler Akrep Harekâtının ikinci aşamasının da başarısızlıkla sonuçlanacağını anlamaya başlarlar. Bu başarısızlık, komutanları olabilecekleri düşünmeye sevk etmiştir. General

Birdwood yaralanır. Ancak harekâtın gidişatının İngilizler arasında yarattığı tedirginlik Birdwood'un dinlenmesine izin vermez. Yüzbaşı Johnson, Birdwood'a telgraf çekerek Türklerle ateşkes yapılmasının gerekli olduğunu bildirir. Birdwood ise bu isteği Hamilton'a iletir. Bu konuda Hamilton'un düşündükleri ve ateşkes bakış açısı şöyledir:

“General Birdwood nasıl telefonlardan bunaldıysa, karargâhında Kumandan General Ian Hamilton'ın gözü de telgraf görmek istemeyecekti neredeyse. Birdwood'un telgrafını getirdikleri vakit pencereden kıyının yamacında uzadıkça uzayan saldırıyı görmeye çalışıyordu. Zırhlılardan ve kıyı bataryalarından aralıksız açılan topçu ateşinin yine bir sonuca ulaşmamış olabileceğinden çekiniyor, hatta korkuyor içten içe; bu saldırının da sonuçsuz kalmasının doğurabileceği olasılıkları düşünmekten kaçınıyordu. Akrep Harekâtının başarısızlığı, Londra'yı zor durumlara düşürebilirdi.. Londra'da.. en çok.. onu!

Duyguları, General Birdwood'dan gelen telgrafta korktuğu başarısızlığın haberinin yazılı olduğunu söylüyor; düşünceleri okumak istemiyordu. Emir subayı okurken yüreği kırıştı durmadan: 'Anlaşılan bu ateşkes bir kaçınılmaz mecburiyet oldu generalim' dedi emir subayı yorumlaması gerekiyormuş gibi okuduğunu; 'Dikkat buyurmuşsunuzdur, General Birdwood zaruret kelimesini kullanmış efendim.'

'Ne demek zaruret? Zaruret yoksulların harcıdır, saldıran biziz.. yoksa Türkler mi?'

'Biziz generalim' dedi emir subayı terbiyeli; 'Fakat anlaşılan çok ölü ve yaralı var.'

'Onların.. yok mu?'

'Türklerin de muhakkak.'

'Öyleyse onlar istesin' Önce onlar, bana başvursunlar. Onlar başvurmalı önce!'" (Sepetçioğlu, 2014c: 174).

Hamilton'un Türklerden teklif gelmediği sürece ateşkesi ilan etmeyeceğine dair kesin görüşünü beyan etmesinin ardından General Godley'den de ateşkes isteği gelir. Bunun üzerine Hamilton sinirlenir:

“ (...)General Ian Hamilton, okumakta olduğu telgrafi buruşturmuş avucunda, bir köşeye atmıştı: 'Ateşkes imiş? Hepsiz

mi âciz bunların?’

‘Ölülerle yaralıların üst üste yattığı doğru ise.. ki.’

‘Onların da.. onlarınki de..’

General Ian Hamilton'ın bütün yüzü şimdi kemik üstüne zamklanmış deri olmuştu; deri o kadar inceydi, zamk o kadar geçirgen idi ki yüzün kemikleri çıplak bile sayılabilirdi. Böyle bir yüzde inatlaştıkça inatlaşmış bir çift göz, eğer hasta değil ise, biraz sonra sıtma ateşinde çıldırabilirdi.

Duvar saati on ikiyi haber verince o bir çift göz, korkunç bir bekleyişe çekildi. Çok beklemedi. Her günkü saat on ikide ne oluyor idiyse o oldu yine; Miralayın Tam Çalgı Takımı Mehter Marşı'na başladı.. duyunca, çıldırıldı sinirleri General Ian Hamilton'ın gözleri sıtma deliceliğine tutuldu; Mehter Marşı, özellikle duyurabilmek için yükselebildiğince yükseliyordu; savaşın gürültüsünü üstüne çıkmayı aklına koymuş nefesler, alabildiğine üflüyordu, kollar vuruyordu.. herhâlde. Boğuk sesi General Ian Hamilton'ın, emir subayına devredildi o anda: ‘Hani Çam Tepesi'ne yerleşmiş idik? Bu mu yerleşme?’ dedi bütün öfkesiyle.

Emir subayı da şaşırıldı bu defa, süklüm büklüm: ‘Yerleşilmiş.. idi’ diyebildi.

‘Yetmiyor! Görüyorsun, yerleşmek yetmiyor artık.. tepe susmadı, susmuyor.. susmalı! Yoksa ateşkes de yok yok dedim!’” (Sepetçioğlu, 2014c: 176).

Eserin başında savaş politikalarına ve ordularına güvenen komutanların savaşın sonlarına doğru içine düştükleri ruh hali verdiğimiz örneklerde açıkça görülür.

1.b. İngiliz Askerler

İlk ciltte komutanlar aracılığıyla İngilizler karşımıza çıkar. İkinci ciltte ise –sayısı çok olmamakla birlikte- İngiliz erlerine de rastlamaktayız.

Yüzbaşı Ali, Recep Çavuş, Emre ve Yarım Yüz Sinan'ın İngiliz sahra hastanesinde buldukları gece hastaneye, intihar eden bir İngiliz askerinin cesedi getirilir. Hastanede bulunan hekimler, askerin neden intihar ettiğini anlayamaz. Ancak başka bir askerden, mektup yazdıktan sonra intihar ettiğini öğrenirler. Bunun üzerine mektubu okurlar ve askerin intihar etmesindeki

sebepe ortaya çıkar:

“...Öldüler santiyoruz. Ölmüş olmalılar diyoruz. Onca top mermisinin altında ölmemeleri imkânsızdır diyor akli başında herkes. Fakat hücum kalktığıımızda görüyoruz ki diriler; hepsi dipdiri! Sanırsın ölüleri de dirilmiş Türklerin.. onlardan çok önce ölmüş olan ölüleri de dirilmişler ve bizi yüzlerce, binlerce yeniden dirilmiş ölü, süngüleriyle karşıyorlar, kenetlenmiş bir durumda karşıyorlar. Yoksul dedikleri insanlar bunlar! Ölü dedikleri insanlar! ... peki nasıl diriliyorlar? Nerden diriliyorlar.. topraktan mı? Çünkü topçularımızın mermileri ile hepsinin toprak altında kaldığını gözlerimizle görüyoruz.. bizim gibi herkes görüyor, fakat süngüleriyle diriliyorlar, diriliyorlar.. yine diriliyorlar. Haklılar dirilir ancak.. demek ki haksız olan biziz.. biz haksızız, haksızız.. hak” (Sepetçioğlu, 2014b: 290).

Akrep Harekâtının birinci aşaması sırasında İngilizlerin açtığı bombardıman yoğun bir şekilde devam eder. Sinan ile Emre çok kritik bir noktada İngilizlerin makineli tüfek yuvasını havaya uçururlar. Bombardıman bitince İngilizler, Türklerin tamamının öldüğünü düşünürler. Savunma hattının sağ tarafında Yüzbaşı Ali emrindeki yirmi bir kişiyle taarruza geçer. İngilizler, Türk tarafından bir kişinin bile sağ kalmadığını düşündüğü bir sırada böyle bir taarruzun gerçekleşmesi karşısında afallar ve dağılırlar. Bu sırada Yüzbaşı Ali, hafif yaralanmıştır. Yüzbaşı Ali'nin bulunduğu yere Teğmen Roger da boğazından ağır yaralanarak düşer. Teğmen Roger'ın yaşadığını fark eden Yüzbaşı Ali, ona yardım etmeye çalışır. Yüzbaşı Ali, Roger'ın kanını durdurabilmek için elindeki sargı bezini yarasına bastırır. Recep Çavuş, Yüzbaşı Ali'yi hastaneye taşımak için yanlarına geldiğinde önceliği Teğmen Roger'a vererek Recep Çavuş'a onu hastaneye hemen yetiştirmesi için emreder. Yüzbaşı Ali'nin fedakârlığı ve yardımları sonucu Teğmen Roger ölümden kurtulur. Teğmen Roger'ın Türk sahra hastanesinde yaşadıkları, gördükleri ve bu deneyimlerin onun fikir hayatında yarattığı değişiklikler üçüncü cilt *Döndüler*'in sonuna doğru uzun uzadıya işlenir.

İngilizlerin ileri hat borazanları “geri çekil” komutunu çalar. Ancak geri çekilme bozguna döner. Çünkü askerler, geri çekil çağrısını alır almaz kaçışmaya başlar. Böylece İtilaf güçlerinin elde ettikleri Masa Tepesi'nde tutunmaları mümkün olmaz:

“Avusturyalı Yüzbaşı Johnson’ın geri yedeği durumundaki Astsubay Başçavuş Mc Camby bozgunu durdurabilmek için var gücünü kullandı.. yirmi yedi kişilik bir gücü vardı, Yüzbaşı Johnson’ın sağdan ileri ucunu oluşturmak için hareket halindeydi aslında; kaçıışı gördüğünde geri dönmüştü, bulunduğu noktada kaçıışı durdurup savunmaya geçmek için çok hızlı hareket etti: ‘ Durun’ Delirdiniz mi? Durun diyorum!’ bağıırışı şuur sınırını zorlayan bir haykırış oldu çıktı.

Aldıran olmadı. Herkes derdine düşmüştü; hatta densizin biri hem kaçtı hem kabaca: ‘Canın istiyorsa sen dur arkadaş!’ dedi ne dediğini bilmeden ‘Biz kahraman olmayacağız, değiliz’ diye haykırdı.” (Sepetçioğlu, 2014c: 186).

Teğmen Roger, Akrep Harekâtının ikinci aşamasının gerçekleştiği sırada Türk sahra hastanesinde yatmaktadır. Yüzbaşı Ali’nin ziyaretine geldiğinde ölülerin çok olduğunu söyler. Teğmen Roger boğazından yaralandığı için eskisi gibi konuşamamakta ve sesi kolay çıkmamaktadır. Konuşmaya çalıştığı sırada Yüzbaşı Ali, Roger’ın rahatsızlandığını sanır. Ancak Roger’ın acısı boğazındaki yaradan kaynaklanmaz:

“Teğmen Roger’ın gerçekten yüzünde değişik çizgiler kabarmış, eğrilmiş doğrulamamış, sararmıştı ansızın: ‘Yo hayır değil’ dedi aceleyle; ‘İyiyim.. ben iyiyim. Bir an, suçluluk duygusuna kapıldım. Gelmeseydik? Biz olmasaydık yani? Bunlar.. ölüler? Ölüler bizim yüzüm yüzümüzden? Utandım, evet utandım.’” (Sepetçioğlu, 2014c: 219).

Teğmen Roger, hastanede Türkleri yakından tanınmasıyla gittikçe değişir. Haklı ve haksız tarafın kim olduğunu, bu savaşın neden yapıldığının bilincine varmaya başlar. Bu durum onu esir bir yaralı asker olmaktan çıkarır ve Türklerin safına geçmesine vesile olur. Nitekim Yüzbaşı Ali’ye yaptığı teklif bu safta kalmak istediğini gösterir:

“ (...)Teğmen Roger; ‘Ben biraz tıp okudum, elimden gelir. Başhekime söyler misiniz ki...’

Yüzbaşı Ali Efendi duyduğu uzak gürültülerin kaynağını merak ediyordu, yarım yamalak duyduğu sözler dikkatini Teğmen Roger’ın üstünde toplamasına sebep oldu: ‘Ne dedin? Sen ne dedin, tıp mı?’

'Evet' dedi Teğmen Roger; 'Birkaç sömestr. okudum.'

O vakit çekti Teğmen Roger'ın kolunu götürdü: 'Gel benimle Teğmen, beklemek gecikmek olur, çünkü senin gibilere bizde şu sıralar hekim derler, yürü sevgili eniştemiz.. durma!' dedi aldı götürdü.' (Sepetçioğlu, 2014c: 221)

Yüzbaşı Ali'nin Teğmen Roger'a 'sevgili eniştemiz' demesinin sebebi Hemşire Semiha'dır. Çünkü Teğmen Roger'ın değişmesindeki diğer bir sebep Semiha'ya duyduğu aşktır. Nitekim eserin sonunda Roger, Müslüman olup Raci adını alacak ve Semiha ile evlenecektir.

Mustafa Kemal, Yüzbaşı Ali'den İngiliz ileri hatlarının son yerleşme durumunu, ikmal güçlerini ve yollarını öğrenmesini ister. Yüzbaşı Ali, Hintli bir askerin elbisesini giyerek yola çıkar. İngilizlerin bulunduğu yere doğru sızdığı anda iki İngiliz askeriyle karşılaşır. Askerlerden birisi yaralıdır. Yüzbaşı Ali'yi görünce ilk başta muhbir olmasından şüphelenirler. Ancak yardım etmek istediğini anlayınca yaralı askerin arkadaşı Yüzbaşı Ali'ye ılımlı yaklaşmaya başlar. Ağır yaralı olan, bu uğursuz topraklarda öleceğinden yakını; diğeri ise onu kurtarmanın peşindedir. Ağır yaralı olan *"(...) Hem alıp getirdin beni bu anlamsız savaşa, hem yukarıda bırakmadın ki yaramı sarsınlar!"* diye feveran eder.

" 'Bana bak! Seninki de öldürücü değil aptallık etme. Yeter! Yeter be, yeter artık!'

'Tamam, tamam, tamam.. tabii bağırsın. Hem alıp getirdin beni bu anlamsız savaşa, hem yukarıda bırakmadın ki yaramı sarsınlar! Şimdi de tıktın bu cehennem yere.. tabii bağırsın. Gücüm yok çünkü, öliyorum. Ah şimdi Londra'da.. belki Regent Park'ta, Hamsphır Çayırıları'na doğru.. ahhhh ah ah!'

'Neler saçmalyorsun sen be! Savaşa gönüllü yazılan sendin ben değildim. Londra'da kalırsam eğer sevgilini ayartırım diye korktuğun için..' (Sepetçioğlu, 2014c: 314).

Yazar, eserinde İngilizleri genellikle komutanlar aracılığıyla verir. İngiliz askerlerin savaş ve Türkler hakkındaki görüşlerini, savaşın başından sonuna kadar geçirdikleri değişimler bu üç İngiliz askeri ile dile getirilir.

2.Türkler:

Kanal Cephesi'ndeki ordunun başında bulunan Cemal Paşa, gizli görev verdiği Yüzbaşı Ali'nin kayınpederinin cenazesine katılır; onu kenara çeker ve verdiği görevi anlatır:

“ Çöle.. Kanal'a kadar gideceksin. Yol boyu Bedevî Şeyhi dostlarıma benim mektubumu götüreceksin. İngilizlerin Çanakkale'ye buradan asker gönderip göndermeyeceğini bilmemiz, kesin olarak bilmemiz işe yarayacaktır. Bu arada dostumuz olan veya öyle görünmekte çıkar uman şeyhlere kesin güvence vermemiz de bizim yararımızdır. Aldığım bilgiler iyi değil.. İngiliz altınları, kolay satın alıyor. Belki İngilizler bizi oyalıyor; bizi de vurabilirler burada. Sen.. haber almada yetiştin, iyi haber almacısın, bilirsin. Ben Süveys'e vardığım zaman bize dost görünenlerden emin olmalıyım; bizi arkadan vurmayacaklarına inanmak yetmez, en azından İngilizlerden yana geçmemeleri gerekir. Anlıyor musun Yüzbaşı? ” (Sepetçioğlu, 2014a:86).

Yüzbaşı Ali, eşi Hesnâ ile konuşur:

“Yerlilerin nasıl vuracağını, nerden vuracağını Allah bilir ancak. İngilizlere kolay kanyıyorlar; İngilizler yeni altın olduğu için. Dost deyip gidiyorsun, o gün senin düşmanın olmuşlardır; bilemiyorsun.” (Sepetçioğlu, 2014a: 90).

Eserde işlenen Arap-İngiliz bahsine daha önce değindiğimiz için burada bu ilişkiye Türklerin nasıl baktığını göstermek adına bu iki örnek vermek yeterli olacaktır.

İkinci cilt *Gördüler*'de, Türk halkının İngilizlerin Çanakkale'ye geliş sebeplerini sorgulaması, İtilaf güçleri askerlerinin savaşın ilerleyen safhalarında içinde buldukları durum, bu durumla birlikte değişen duyguları ve savaşa bakış açıları da işlenir.

Öğrencileri gibi Müderris Emin Efendi de Çanakkale'ye gitmeye karar verir. Evine göz kulak olması için Hayriye Hanım'a uğrar ve Çanakkale'ye gideceğini, dönmezse evin ona ait olduğunu söyler. Hayriye Hanım'ın evinden ayrılırken İngilizlerin “akl”ı sömürgecilik için kullandıklarını düşünür:

“Aklı baştâcı bilip akla tapan onlar değil mi? Avrupa? Haa? İngiliz, Fransız... Onlar işte! Pekâlâ akıl onlara, varın Çanakkale'de bir mazlum milleti vurun mu dedi? Akıl onlara

ihtiyarladığı için güçsüzleşmiş bir devlete yüklenmek hakkını nasıl verdi? Niçin verdi? Neden? Yok, hayır akıl sömürüyor. akıl onu bunu vurmak için yaratılmıştır.. istemem!” (Sepetçioğlu, 2014b: 106).

Dr. Mürsel, Çanakkale’de kuracağı sahra hastanesinin ön hazırlıkları için Aydın’ı görevlendirir ve giderken Çatalca’ya uğramasını ve orada kırık çıkıktan iyi anlayan Hafız Emir Ağa’yı da yanına almasını ister. Aydın köye vardığında Hafız Emir Ağa’nın öldüğünü öğrenir. Hafız Emir Ağa’dan geriye karısı Hala Hatun ve kızı Zehra kalmıştır. Zehra, Aydın Bey ile konuşurken İngilizlerin Çanakkale’ye gelişlerinin sebebini anlayamadığını söyler, ne gibi bir kusur işlediklerini sorar. O da *‘Hırsız soyguna geldiyse sebep mi söyler Zehra?’* der. (Sepetçioğlu, 2014b: 156). Aydın, kırık çıkıktan iyi anladığı için Zehra’yı yanına alır. Aydın ile Zehra dinlenmek için bir yerde dururlar. Zehra uykuya dalar. Ancak Aydın’ın atı huysuzlanır. Atın sesini duyan Zehra uyanır ve neden huysuzlandığını anlamak için atın ağzını kontrol eder. At, ağzındaki sülükten dolayı huysuzlanmıştır. Zehra, Aydın’a durumu izah ederken İngilizleri sülüklere benzetir:

“Aydın, Zehra’nın dediği gibi, eşeğin başını boynundan tuttu. Zehra, attan daha dikkatli aradı eşeğin ağzını. ‘Atlar ağızlarını çalkalamadan su içmezler, biliyor muydun?’ dedi; ‘Her hayvan yalağa eğilir eğilmez suya dalar, içer hemen susamış ise eğer. Gelgelelim at öyle yapmaz. Suyu alır alır bırakır, diliyle ağzını çalkalar, temizler, sonra içer suyu. Hayvanlar içinde bir tek at yapar bu işi benim bildiğim.. sülükler de gelip bu temiz hayvanı bulur, niye? Eşek süzer içerken, dudaklarını büze büze içer, fakat yine de sülük kaçar ağıza. Bunda yok, bırak boynunu artık.’

Kendisi de bıraktı eşeğin ağzını, tuhaf tuhaf güldü: ‘ İngilizler de sülükler gibi has kanın eşeklerde bulunmadığını biliyorlar mı dersin Aydın Bey? Çanakkale’ye gelmelerine sebep bu mu?’” (Sepetçioğlu, 2014b: 276-277).

İngilizlerin Akrep Harekâtıyla ilgili planlarını ve bu harekâtın cuma günü yapılıp yapılmaması konusundaki tartışmaları İngiliz komutanlarını ele aldığımız bölümde vermiştik. İngiliz komutanlar arasında Türklerin kutsal gününde saldırıda bulunmanın doğru olmayacağını düşünenler olsa

da Hamilton'un kesin emriyle saldırının günü Cuma olarak belirlenmişti. İngilizlerin bu girişimiyle alakalı Türkler arasında da farklı görüşler hâkimdir. Binbaşı Zeki Bey, Yüzbaşı Ali'nin yanına gelerek onu tebrik eder. Çünkü Yüzbaşı Ali kumandanlığa terfi etmiştir. Bunu kutlarken Yüzbaşı Ali, olabilecek saldırıya karşı önceden tedbir alabilmek için İngiliz tarafında bir araştırma yapmak istediğini söyler. Yüzbaşı Ali bu isteğini belirttiikten sonra, Binbaşı Zeki Bey ile İngilizlerin Cuma günü saldırıya geçip geçmeyecekleri konusunda konuşmaya başlar:

“*‘Yarın cuma..’ dedi Binbaşı Zeki Bey; ‘Düşman da dinlenmek için can atıyor, biliyorum. Nasıl olsa biz onların kutsal günlerine saygılıyız; onlardan da birkaç tersliğin dışında pek aksi davranış olmadı şimdiye kadar.. lafı uzatışım şundan; cumadan yararlanamayacaksınız.’*

‘Zaten...’ dedi Yüzbaşı; ‘İngilizin, Fransızın bundan önceki davranışına bakıp bundan sonrasını ayarlayacaksak işimiz iştir. Binbaşım, ben bilirim bu herifleri iyi kötü, ölçüleri para kesesidir. Para kesesine göre ölçüp düşünenlerin dini imanı olmaz!’” (Sepetçioğlu, 2014b: 395).

Nihayet harekâtın saati gelir. Türk askerleri namaza durdukları sırada İngilizler saldırıya geçer. Türk askerleri cehennem ateşinin arasında ne olup bittiğine anlam veremez. Sesler birbirine karışmış bir vaziyetteyken birkaç asker arasında geçen konuşmada Türklerin bu saldırıyı İngilizlerin yapabileceğini düşünmediğini görüyoruz:

“*‘Yaaaav cumalarımıza saygıları vardı bunların, n’ooooldu acaba?’*

‘Fransızlardır! İngilizleri şaşırtmışlardır bana kalırsa.’

‘Yok.. Anzak bunlar, karışık herifler. İşimizi bitirip bir an önce ülkelerine dönmek derdindeler bana soracak olursan.’

‘Sahi onların da çoluğu çocuğu vardır.. bazen unutup süngüleyiveriyoruz biz de!’

‘Öyle ya! Onca yolu tepip de gel sen, burada süngülen! Olacak iş mi yaaani? Varsın yolunu gözleyen, gözleye dursun. Onlar için de zor aslında, yazık!’” (Sepetçioğlu, 2014b: 492).

Sonuç

...ve *Çanakkale* üçlemesi, *Çanakkale Muharebesi*'ni hem Türk hem de İngiliz tarafından sunması açısından önemlidir. Nitekim eserde Türk kahramanları aracılığıyla Türk milletinin o zorlu dönemlerde başından geçenleri, hissettikleri ve düşündükleri verilirken İngiliz kahramanlar aracılığıyla da Birinci Dünya Harbi ve içerisinde gerçekleşen *Çanakkale Muharebesi*'nin gerçekleri ortaya konulur.

Romanda Türk tarafında yönetici-aydın-halk, yaşlı-geç her kesimden insan verilir. Ancak İngiliz tarafına baktığımızda yoğunlukla yöneticiler karşımıza çıkar. İtilaf güçleri içindeki askerlerin genel durumu ile ilgili bir iki bölüm dışında pek bir bilgiye rastlamayız. Bilhassa Churchill ve Hamilton eserde İngiliz cephesinde olayları yönlendiren kimselerdir. Bu iki komutanın diğer komutanlarla diyalogları sırasında İngilizlerin savaş politikaları ve bu *Çanakkale Muharebesi*'nden beklentileri ortaya çıkarılır. Yazar, İngilizleri ya Londra'da Churchill'in ve diğer yöneticilerin katıldığı toplantılarda ya da cephede Hamilton'un toplantılarında verir. Eserin iki taraflı okunabilmesi böyle bir çalışmayı yapma düşüncesini oluşturdu. Biz de yazımızda bu eserde İngilizlerin nasıl ele alındığını, İngilizlerin savaş içindeki politikalarını, *Çanakkale Muharebesi*'yle neyi amaçladıklarını, Türklere bakış açısını, Türklerin İngilizler hakkında düşündüklerini ele almaya çalıştık.

Kaynaklar

- Çetişli, İ. (2007). "Türk Milletinin *Çanakkale Savaşı* Günlerinde Yüz Yüze Kaldığı Yokluk ve Yoksullukların ...ve *Çanakkale Romanına* Yansımaları, *Erdem*, (17/ 49), 2007;183-196.
- Dinç, Ö. (1999). "Bir Zaferin Adı Olan '*Çanakkale*' İçin Yazılmış Üç Romana Bir Yazı", *Bilge*, (22/Güz 1999): 54-56.
- Sepetçioğlu, M., N. (2014). ...ve *Çanakkale*, *Geldiler*, 14. baskı, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Sepetçioğlu, M., N. (2014). ...ve *Çanakkale*, *Gördüler*, 14. baskı, İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Sepetçioğlu, M., N. (2014). ...ve *Çanakkale*, *Döndüler*, 14. baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık, 2014.
- Yetiş, Kâzım (1992). *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Edebiyat Tarihçiliğinin Üstadı Ord. Prof. Mehmet Fuad Köprülü ve Yenileşme Devri Türk Edebiyatı III

Kâzım YETİŞ*

Özet: Mehmet Fuad Köprülü, Yeni Lisan hareketine başlangıçta, adı başta olmak üzere, bazı noktalarda karşı çıkmıştır. Sonra gelen siyasî şartlar özellikle Türk tarihi, kültürü, edebiyatı alanındaki uyanışlar ve Türkçülük akımı, onu Millî Edebiyat anlayışı içine çekmiştir. Bu noktadan sonraki yazılarında artık Millî Edebiyat'ın teorisyeni gibidir. Bu anlayışa göre *Firak-ı Irak* başta olmak üzere pek çok manzum/mensur eserleri değerlendirmiştir. Bu tür yazılar onun sadece dönemin edebiyatı ile ilgili olmasını sağlamamıştır. Aynı zamanda bu yazılar onun geleceğin edebiyat tarihçisi olmasında etkili olmuştur. Değerlendirdiği eserleri yapı, kurgu, canlandırma ve dil bakımından incelemiştir. Bir bakıma bu yazıları ile dönemin nabzını tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Köprülü, Yeni Lisan, Millî Edebiyat, edebiyat ve toplum, Süleyman Nazif, Halide Edip, kadın ve erkek kahramanlar*

Master of Literature Historiography Ord. Professor Mehmet Fuad Köprülü and Renovation Period Turkish Literature III

Abstract: Mehmet Fuad Köprülü did not accepted some aspects of “Yeni Lisan” (New Language) movement; specially its name. He has been attracted to “Millî Edebiyat” (National Literature) as a result of some political factors such as awakening of Turkish history, culture, literature, pan-Turkism. Thus, he became a theoretician of National Literature. From this point, several verse/prose works has been evaluated for instance *Firak-ı Irak*. These writings have not only made him interested to literature of the era but also became influential in his future as a

*Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE, kazimyetis@aydin.edu.tr

literary historian. While studying the literal works, he focused on structure, fiction, animation and language. In a sense, he observed the dynamics of the era through his writings.

Keywords: *Köprülü, Yeni Lisan, Millî Edebiyat, Literature and Society, Süleyman Nazif, Halide Edip, Heroes and Heroines*

Bundan evvelki yazılarımızda Köprülü'nün Namık Kemal ve Fikret nesli hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini söz konusu etmiştik. Bu son yazımızda edebiyat tarihçimizin, Servet-i Fünun'dan sonra ve XX. yüzyılın başlarında gelişen edebiyat ve o dönemde edebî faaliyette bulunan edebiyatçılar, Yeni Lisan hareketi ve Millî Edebiyat hakkındaki görüşlerini ele alacağız ve hem konuyu hem seriyi tamamlayacağız. Hemen ifade edelim ki Köprülü çok sonraları aktüel dil meselelerine girecek (Yetiş, 1987: 98-109) fakat aktüel edebiyatla pek ilgilenmeyecektir. Öte yandan Köprülü'nün Fecr-i Âti beyannamesinin altında imzası bulunduğunu ifade edelim. Köprülü'nün bu dönemle özellikle Yeni Lisan, Millî Edebiyat ile ilgili yazıları daha evvel Ağâh Sırrı Levend (Ankara, 1972), Bilge Ercilasun (Ankara, 1995) tarafından söz konusu edilmiştir. Ayrıca Hasan Kolcu vezin tartışmaları sırasında Köprülü'nün yazılarını da söz konusu etti (Ankara, 1993). Yalnız bu sonuncusu bizim çerçevemizi aşmaktadır. Çünkü hece-aruz tartışması başlığımızla örtüşmez. Hacer Gülşen (İstanbul, 2005), yönetimimde hazırladığı doktora tezinde de Köprülü'nün konumuzla ilgili Millî Mücadele dönemindeki bazı yazılarını değerlendirdi. Köprülü hakkında önemli bir yazı yazar Rahmetli Ömer Faruk Akün de, onun Yeni Lisan hareketi ile ilgili yazılarını yorumladı (Ankara, 2003). Bu konuda Kadriye Yılmaz (İzmir, 2008) da Köprülü'nün edebiyat ve Millî edebiyat hakkındaki görüşlerini müstakilen ele aldı. Nihayet Oğuz Karaburgu (İstanbul, 2011) Köprülü'nün gözü ile Millî Edebiyatı inceledi. Dolayısıyla Köprülü'nün bu dönemdeki yazıları şu veya bu şekilde ele alınmıştır. Fakat adı geçen araştırmacılar maalesef tezlerine malzeme olarak bakmışlardır Köprülü'ye. Kabul etmek gerekir ki Akün'ün değerlendirmeleri belki de meseleyi en iyi izah eden bir yorumdur. Bunun için de bunu aşağıda vermek istiyoruz. Biz bu konuyu müstakil olarak burada ele almayı göze alamıyoruz. Evet, bizim konumuz doğrudan Köprülü'dür.

Köprülü gibi keskin zekâsı ve erken yaşta başlayan sosyolojik ihatası bulunan ve aynı zamanda şair birinin dönemin sosyal, kültürel ve edebiyat değişmelerine, hele tartışmalarına kayıtsız kalması beklenemezdi. Türk tenkit tarihinde Köprülü'ye elbette bir yer verilecektir. Belki ilerdeki bir çalışmada bu konuyu ele almak, Köprülü'yü dönemin şartları içine yerleştirmek imkânı buluruz.

Bilindiği gibi *Genç Kalemler* dergisinde yayımlanan “Yeni Lisan” makalesi yeni bir tartışmayı veya edebî akımı başlatır. Sonraki siyasî, kültürel şartlar bu hareketi yaşatır ama tartışma hep devam eder. Bunun için de konuya eğilenler bazı gerçekleri görmezden gelirler. Halbuki bu konudaki ilk yazılarında Köprülü, sonradan yapılacak bütün tartışmaların işaretini belki farkında olmayarak verir. Ama ne o günkü ve ne de daha sonraki tartışmacılar bunun farkına varırlar. Üstelik bu konuda çalışma yapan araştırmacılar da Akün hariç, bunu, görmezler. Unutmayalım ki Akün'ün yazısı bir ansiklopedi yazısıdır. Dolayısıyla çerçevesi dardır. Bunun için üzerinde çok durulmuş bu konuda yazmak veya konuşmak bütün tartışmaları değerlendirmek anlamına gelir. Böyle bir çalışmaya elbette bu makalenin ve yerin imkânı yoktur. Bu bakımdan burada sadece bazı noktalara dikkati çekeceğiz.

Köprülü, doğrudan adres belirtmese de “Yeni Lisan” dolayısıyla millî edebiyat meselesini irdelediği “Edebiyat-ı Milliye” yazısında “ ‘Edebiyat-ı milliye’ taraftarlarının bu terkip ile ne demek istediklerini, nasıl bir nokta-i nazar takip ettiklerini lâıykı ile bilmiyorum;... Edebiyat millî olmalı, bizde edebiyat-ı milliye yoktur” diyorlar dedikten sonra ırk ve edebiyat konularını batılı müelliflere dayanarak tartışır (Köprülü:1911, 4). Köprülü bu konudaki ikinci “Yeni Lisan” başlıklı yazısına ise şu cümlelerle girer: “Bu yeni lisan tabirini ilk işittiğim zaman, ondaki garabet beni hiç de mütehayyir etmemişti; “belki, demiştim, tefevvüz-i fikirlerini bütün âlem-i meskûn üzerinde tesis etmek isteyen Selânîk gençleri Volapük gibi, Esperanto gibi bir lisân-ı umumî vücuda getirmek fikrindedirler. Maatteessüf bu tahminimde yanılmışım; çünkü yeni lisanı ta'mîm maksadıyla neşrolunan mecmuaları okununca anladım ki bu “Yeni Lisan” denilen şey, şu bizim 600 seneden beri kullandığımız Türkçeden,

Sinan Paşa'nın, Mütercim Âsım'ın, Şinasi'nin Türkçesinden başka bir şey değildir; ve bu yeni lisanla yazdıklarını iddia eden gençler, hakikat-i hâlde Tevfik Fikret'in lisanında vücuda getirdiği teceddüt dairesinden, onun mıntıka-i nüfuzundan hâlâ kurtulamamışlardır..." (Köprülü: 1911, 365). Daha sonra lisan ilmine vukufunun olmadığını belirtir ve şöyle devam eder: "...tabîî bir mahsul olan lisanların üç beş kişinin keyfiyle meydana gelemeyeceğine, "yeni"lik sıfatı alabilecek derecede değişmeyeceğine kat'iyen eminim. Lisan üzerine icrâ-yı te'sîr eden, ona mecrâ-yı tekâmülünü çizen yegâne adamlar, büyük edipler, sanatkârdırlar (sanatkârlardır)". Bu anlayış muhakkak ki lisan ilminin ve toplum biliminin ortaya koyduğu gerçektir. Köprülü bununla da kalmaz, Mütercim Âsım'dan ve Şinasi'den beri dilimizin tarihî tekâmülünün bu noktada olduğunu vurgular. Hatta Nef'î'nin kasidelerini, Namık Kemal'in *Bârîka-i Zafer*'ini, Ziya Paşa'nın "Terci-i Bend"ini gençlerin *Rübâb-ı Şikeste*'yi anladıkları rahatlıkta anlayamadıklarını ekler. "Bugünkü nesilde her zamankinden daha vazıh bir şekil alan sadelik meselâ *Harap Mabetler*'de bütün güzelliği ile görünürken Veysî'ye doğru bir hareket-i rec'iyye icrasına kalkışmak tabîî kimsenin hatırına gelmeyecektir.

Ben kendi hesabıma, lisan sadeliğine, Nergisî'den müntakil zannolunabilecek Acemenâ müfrit terkiplerin adem-i istimali lüzumuna, yeni bir ahenkten mahrum ve gayr-i me'nûs kelimelerin tamamıyla terk edilmesine taraftarım". Köprülü yazısının devamında *Aşk-ı Memnu* muharririnde ve Şahabettin Süleyman'da sık sık rastladığı "ağır ve fena ifadelerle şiddetle muarız" olduğunu ekler. Ona göre "...fena kullanılmış, yerinde istimal olunmamış birkaç terkibi vesile ittihaz ederek, bazen hatta zaruri olarak kullanılması icap eden terkiplerin de lağvını istemeyi bî-ma'nâ bir hareket addediyorum" der. Köprülü, Yeni lisancılardan ifadenin terkipsiz daha güzel olduğunu düşünmelerine katılmaz. Ahenk gerektirdiğinde terkip yapılabilir. Bu konuda Servet-i Fünun yazar ve şairlerini hatırlatır. Aruz ve hece vezinlerinden ikincisinin terkipsiz yazmaya elverişli olduğunu belirtir. Verdiği örneklerle bazı kelime ve terkiplerin dilimizden atılmayacağını ifade eder. "Türklük ve Yeni Lisan" başlıklı yazısında Köprülü, bir lisanın gelişmesinin büyük sanatkârların elinde olacağını

vurgular ve şöyle devam eder:

“...Ahmet Haşım “Kenâr-ı âba dizilmiş, sükûn ile bekler” mısraını yazdıkça, Yeni Lisancılar ne kadar gürültü ederlerse etsinler, bu kelime kamus-ı beyanımıza dâhil demektir.. Ne vakit bu kelime büyük şairler tarafından terk edilirse, o zaman bizzarure kamus-ı beyanımızın haricine çıkar.” Köprülü, Yeni Lisan taraftarlarının Remy de Gourmont ve onun “Fransız Lisanının Bediiyyatı” kitabından sık sık bahsettiklerini ve onu şahit gösterdiklerini garip bulduğunu söyler. “Remy de Gourmont’un Fransız lisanı hakkındaki beyanatını bizim lisanımıza da tatbik kalkışmalarını, eski bir itiyada atfetmekte muztar kalıyorum: “İngiltere’de böyle imiş, biz de öyle yapalım” nakarat-ı kadîmesini hatırlatan bu yanlış, muzır telakkiye, hakayık-ı ilmiyyeyi rehber-i harekât ittihaz eden Selanik gençlerinde tesadüf etmek istemezdim. Her memleketin bünye-i içtimaiyyesi nasıl yekdiğerinden farklı ve bir yerde tatbik olunan şeylerin başka bir yerde tatbiki nasıl muhal ise, lisanlar ve bilhassa Türkçe ile Fransızca arasında da böyle bir fark-ı esasî bulunduğu muhakkaktır.” Köprülü yazısını şu görüşlerle tamamlar: “Lisanımız, mecrâ-yı tabiisini takiben daima sadeliğe doğru ilerlerken, ona şimdiden müfrit bir şekil vermek, iyi veya fena her ne olursa olsun 600 senelik bir mahsul-i içtimaî birkaç kişinin keyif ve hayaline göre tebdil-i mâhiyet ettirmek, bence mahz-ı hayaldir. İstikbalin lisanı, Çağatayca, Türkmençe kelimelerden ari olduğu kadar bî-lüzum u fâide elfâz-ı ecnebiyyeden de muarrâ olacaktır. Lisanımızın parlak bir istikbale namzet olduğuna ve o tekâmül-i tabiyyeyi hiçbir şeyin ihlâl edemeyeceğine mutekidim. “Yeni lisan” cereyanı, sadeliğe doğru mütemadiyen ilerleyen lisanımızın bu husustaki hatvelerini biraz tesriden başka hiçbir netice husule getiremeyecek zannediyorum; ve işte bu nokta-i nazardan, bu yeni cereyanın vücuda gelmiş olmasını muarız, fakat samimi bir nazar-ı takdir ile temaşa etmekteyim.” (Köprülü: 1912, 579-582)

“Millî Edebiyat” başlıklı yazısına Köprülü, “İtiraf edelim ki uzun müddet hepimiz bu meseleyi yanlış, karışık hatta ters anladık” (s. 7) diyerek başlar ve “her edebiyat, kendisini vücuda getiren milletin ifadesi olmak itibariyle

“millî”dir (s. 8) hükmüne varır.¹ Bu çerçevede millî bir edebiyatın ne veya nasıl olduğu meselesini tartışır. Artık o bundan sonra Yeni Lisan makalesinde çerçevesi son derece dar ve kısır olan millî edebiyat anlayışının gerçek bir nazariyecisi olur. Bu çerçevede Norveç edebiyatı, temaşası, Rus edebiyatı ve romanı millîdir. “Ibsen’in tiyatroları şekil cihetiyle Fransız, İngiliz, Alman temaşa muharrirlerine ne kadar benzerse benzesin, zevk ve ruh itibariyle onlardan derhal ayrılır; tıpkı bunun gibi, Tolstoy’un yahut Gorki’nin romanları, hikâyeleri de, şekilce herhangi medenî bir millet romancısının eserlerin benzemekle beraber, ifade ettiği hayat ve aksettirdiği ruh itibariyle tamamıyla Rus’tur.” (s. 8-9) Ona göre aynı medeniyet dairesinde yaşayan, aynı sosyal yapıya sahip olan milletlerin edebiyatları aynı şekli veya tekniği kullanır. İngiliz, Fransız, Rus edebiyatında roman, küçük hikâyeye vardır. Bunların inşa tarzı Avrupa medeniyetine mensup bütün milletlerde aynı usullere tâbidir. Buna karşılık eserin ruhu, esası şahsîdir, millîdir. Dolayısıyla başka milletlerin

¹Köprülü, *Servet-i Fünun* dergisininin 1042. sayısında çıkan “Halk ve Edebiyat” (12 Mayıs 1327, s. 29 vd.) başlıklı yazısına şöyle başlar:” Diyorlar ki: Edebiyat cemiyetin ifadesidir. Nesg-i hayâfîsinin ruhi-i milletten almayan âsâr-ı san’at, tıpkı köksüz bir çiçek gibi, mahkûm-ı fenâ olur...

“Felsefe-i San’at” müellifinin pek az bir cüz’-i hakikat ihtiva eden bu mütalaası, âsâr-ı san’atı sırf birer vesika-i tarihiye addedenler için makul görünseler bile, sanata bundan daha başka ve daha yüksek bir mahiyet atfedenler nazarında daima mübalağalı ve hatife-dârdır. Ulûm-ı tabiiyye mütehasıslarının “muhiye tetabuk” namını verdikleri kaide-i esasiyenin mevlûdât-ı fikriyyeye müfrit ve basit bir tarz-ı tatbiki demek olan bu tarz-ı telâkkiye “edebiyat-ı milliye” taraftarları büyük bir mâhiyet-i ilmiyye isnat ediyorlar; ve “Mademki, diyorlar, edebiyat cemiyetin ifadesidir; o halde her sanatkâr derununda yaşadığı cemiyetin hususiyât-ı ruhiyyesini, tahassusât-ı samimiyyesini terennüme mecburdur. Milletten hissiyatıyla kendi hisleri arasında derin bir uçurum bulunduracak sanatkârlar, eserlerinin-şerâit-i muhiyyeye ile istinâs edemeyen bir nebat gibi-solup çürüdüğünü göreceklidir.”

Mahdut tarz-ı telâkkilerin tevlit ettiği müfrit tamimler sayesinde, her silsile-i hâdisâta bir mâhiyet-i kat’iyye vermek isteyenler bu basit tarz-ı muhâkeme ile iktifa edebilirler; ben kendi hesabıma, Taine’in nazariyat-ı san’atına bahsettiği şa’şaa-i ilmiyye karşı artık tamamıyla lakayd bulunduğum için, bu nazariyeyi biraz tetkik etmek, ve Edebiyat-ı Milliye taraftarlarının yanlış ve mütezelzil bir nokta-i isnâd intihap ettiklerini göstermek istiyorum”. Görülüyor ki Köprülü zaman içinde görüşlerini değiştirir. Bilge Ercilasun da Köprülü’nün fikirlerinin değiştiğini söyler: “*Genç Kalemler*’in yayımlanmasından bu yana geçen iki yıl, Fuad Bey’in fikirlerini değiştirmiştir. Bunun sebepleri, Ziya Gökalp’ın onu Selanik’e çağırarak görüşmesi ve Balkan Savaşı’nın felâketli sonucudur” (İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit, İstanbul, 2013, Dergâh Yayınları, s.132). Ömer Faruk Akün, değişmeyi, Köprülü’nün, Türk Derneği(1908), Türk Yurdu Cemiyeti(1911), Türk Ocağı(1912), Türk Bilgi Derneği(1914) gibi kuruluşlarla kurumlaşan Türkçü görüş ve düşünce ile buluşmasına, Ziya Gökalp’ın etkisiyle bu düşüncüyü bir ideal olarak benimseyen iktidar partisi İttihat ve Terakki’nin çevresine girmesine bağlar. (“Mehmed Fuad Köprülü” Mad., Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.28, İstanbul, 2003, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 473)

edebî ürünlerinden ayrıdır. Köprülü konuyu bu noktada bırakmaz, sorulması muhtemel soruya karşılık son dönem edebiyatımızı da değerlendirir²:

“İşte bizim son nesil edebiyatının, Avrupa şekillerini tamamen almaya çalıştığı hâlde bir türlü millî bir mahiyet alamaması, Fransız edebiyatının soluk bir gölgesi olmasından, yani, hususî bir ruhu ve bariz bir şahsiyeti bulunmamasından ileri gelir: Eğer bizim son romancılarımız, son şairlerimiz garp tekniğini alırlarken Fransız maneviyetini de beraber getirmemiş olsalardı, bugünkü Türk romanı, yalnız isimleri Türk ismine tebdil edilmiş acemi bir Fransız romanı şekline girmezdi.” (s. 10-11)

Böylece okuyucunun gözü önünde millî edebiyat meselesi daha da derinlik kazanır. Aslında Köprülü konuya çok farklı bir noktadan da yaklaşır. Ona göre, millet kelimesinin anlamı bizde yeni yeni anlaşılmalıdır. Bilindiği gibi millet eskiden din anlamında idi. Bunun için “millî edebiyat” ihtiyacı duyulmamış, hatta bu kavramın ne demek olduğu bile kavranamamıştır. Şu hâlde millet yeni bir telâkki olduğu gibi millî edebiyat da öyle yeni bir anlayıştır. “...millet nasıl asrî bir cemiyet demekse “millî edebiyat” da “asrî edebiyat” yani millî şahsiyeti en yüksek derecede gösteren “ibdâî edebiyat” demektir.” (s. 11)

Bir anlamda millî edebiyat ile asrî edebiyat birleşir. Nitekim ona göre İslâmiyet’ten önceki dönemde ve İslâmî devrin ilk dönemlerinde hece vezni ile eserler/mersiyeler, destanlar, kahramanlık şiirleri okunuyor ve bunlar kopuz denilen saz ile çalınıyordu. Estetik zevk konusunda henüz muhtelif seviyeler teşekkül etmediği için herkes aynı nağmelerle ihtiyacını gideriyordu. Yalnız bu dönem edebiyatına “henüz bugünkü manasıyla bir millet teşekkül etmemiş olduğu için, “millî edebiyat”

² Bilindiği gibi Yeni Lisan makalesinde “Fikret ile Cenap cidden güzel fakat son derecede milliyetimize, hissimize, zevkimize muhalif Fransızca şiirler vücuda getirmişler. Faik Ali ikinci bir Abdülhak Hamit olmaya çabalamış, Halit Ziya Fransız romanlarını, hasseten Rene Maizeroy okuyarak sahife sahife nakle başlamış, hâsılı hiçbirisi esaslı ve mühim bir teceddüt gösterememişler, yalnız çalışmışlar, çalmışlar, çalmışlar, eserlerinin isimlerini bile Fransızcadan aynen aşımışlar.

Amours defenes’ları, Perles Noires’ları bilmiyorsanız işte bu fenadır. Zira bir gün elinize Emile Bergarac imzalı bir kitap geçer ve isminin Lyre Brisee olduğunu hayretle görürseniz, o vakte kadar zihninizde büyüttüğünüz Fikret’in meşhur kitabına kendiliğinden bir isim bulamayarak şu ufacık terkibi bile Fransızcadan aşımaya mecbur kaldığına müteessir ve müteessif olursunuz” ([Ömer Seyfettin], Yeni Lisan, *Genç Kalemler*)

diyemeyiz; çünkü millî edebiyat, iptidâî bir edebiyat değil, asrî yani tekemmül etmiş bir edebiyattır.” (s. 12) Böylece millî edebiyat asrî bir edebiyat anlamına da geliyor. Bununla beraber Köprülü, bu dönem edebiyatının kavmin ruhuna bütün samimiyetiyle makes olduğunu, yabancı tesirlerden uzak bulunduğunu, dil, vezin, esatir, bazı asrî şekiller ile millî edebiyatın unsurlarını ihtiva ettiğini ekler. İslâm ile beraber ortak bir medeniyetin ürünü olarak oluşan edebiyatımızdaki değişmeleri özetleyen Köprülü, Şinasi’den sonra Avrupa medeniyeti dairesine girdiğimizi bu çerçevede batılı teknik ve ilim telâkkisini, birtakım genel usulleri, şekilleri iktibasa çalıştığımızı söyler. Ona göre Tevfik Fikret ve Halit Ziya nesli, batılı şekilleri eskilerden daha büyük bir başarı ile iktibas ettiler ve uygulamak için de bütün kuvvetlerini sarf ettiler. Bununla beraber memlekete hakiki bir ilim telâkkisi giremediği gibi edebiyatta sanatı tasannu sanmak nazariyesinden bir türlü kurtulamadılar. “ ‘İçtimaî muayyeniyet’i “fatalizm” ile karıştırarak bedbinliği, keyf-perestliği, hodbinliği bu zavallı memlekete soktular; “ilim” ile “malumat”ı fark edemediler; “kelimecilik”, “yapma istiarecilik” gibi klasik edebiyat yadigârlarını bir marifet sanarak kuvvetle devam ettirdiler... Bu edebiyatı “millî edebiyat addedilemeyeceğini söylemek bile fazladır, zannındayız. “Millî Edebiyat” şekil itibariyle bugünkü Avrupa edebiyatlarından farksız olmakla beraber esas itibariyle tamamen şahsî ve ibdâî bir edebiyat demektir.” (s.14) Böylece millî edebiyatın çerçevesi belirmiş olur. Ona göre millet, bugünkü manasıyla “asrî bir cemiyet” olmayınca, millî edebiyat vücuda gelmez. Asrî bir toplumun vücuda gelmesi için de diğer medenî milletlerde olduğu gibi dinî, hukukî, ahlâkî, iktisadî, lisanî, bedî müesseseleri bütün özellikleri ile meydana çıkarılarak tanzim ve ıslah edilmelidir. (s. 15) Bir bakıma millet olmaya öncelik verilmektedir. Millet olabilmek için de bütün sosyolojik unsurlar bir bütünlük arz etmelidir. Bu görüşler belki tartışılacak hususlardır. Fakat sosyolojik olarak imparatorluktan millî devlete geçiş sürecinde olan bir toplumun aydınları böyle düşünmektedirler. Nitekim sosyolojik bir alt yapı ile konuşan yazarımız “Bugün içtimaî hayatın her sahasında büyük ve tabiatıyla sarsıntılı inkılâplar geçiriyoruz” (s.15) diyecektir. Belki de problem buradan kaynaklanmaktadır. O dönemdeki

bazı aydınlarımız tarihî sürece dikkat etmeden yeni bir millet yaratma hevesine kapıldılar. Bugünlerde buna “millî inşa” diyorlar. Nitekim Ziya Gökalp’ın iyiden etki halkasına girecek olan Köprülü şöyle devam edecektir: “Dinde, hukukta, ahlâk ve âdâтта, iktisadiyatta eski cansız müesseselerin yavaş yavaş yıkıldığını, devlet teşkilâtında bizi bir kurûn-ı vustâ saltanatına benzeten muzır ananelerin devrildiğini, git gide asrî bir millete benzemek üzere olduğumuzu görüyoruz.” (s. 15)

Köprülü, millî edebiyatın programını da “...ibtida lisanı sadeleştirmek, ecnebi lisanlardan aldığımız kaideleri atmak, Türk zevkine uymayan eski aruz vezninden kurtulmak lâzım geldiğini ilk hamlede anlarız.” şeklinde çizer. Ona göre millî edebiyat, koşma, destan tarzının, gazel ve şarkı vadisinin yeniden canlandırılması demek değildir. Millî edebiyat gelecekte yaratılmalıdır. “Yarınki millî Türk edebiyatı, mevzularını eski il devri esatirinden, ümmet devri hatıralarından, bugünkü millet hayatından alabilir; fakat bütün bunlar kendi ruhundan kopmak, doğrudan doğruya kendi şahsiyetinden çıkmak, yabancı edebiyatlardan tercüme edilmemek şartıyla!” (s. 16) Batı edebiyatı ile mesafemizi daha da belirginleştirir. “...Türk edebiyatı da diğer milletlerin edebiyatı gibi, şeklen onlardan farksız, fakat ruh itibariyle kendi şahsiyetini en yüksek derecede gösterir bir mahiyet almaya mecburdur.” (s.16)

Ruşen Eşref’in yaptığı röportajda Köprülü Millî Edebiyat’ı o güne kadar görülmüş veya yaşanmış hareketlerin bir sonucu olarak görür. Meşrutiyet’in ilânında sonra milletin hâkimiyeti anlayışı uygulanınca ister istemez edebiyatın hayat ile bağı kuvvetlendi. Memleketteki diğer unsurlar arasında milliyet cereyanı kuvvetlenince Türklerin idrak etmemeleri beklenemezdi diyen yazarımız, belli ki millî edebiyatı yaşanan felâketlerin sonucu olarak değerlendirir (Ünaydın:2002, s. 153). “Bizim istediğimiz Millî Edebiyat, teknik itibariyle sair Avrupa edebiyatlarından farksız olacak, fakat yine aynı edebiyatlar gibi bariz bir şahsiyete malik olacak. Bir kelime ile hulâsa gerekirse diyebilirim ki bizim yapmak istediğimiz şey, bir romantizm hareketidir.” (s. 155)

Köprülü, Cenap Şahabettin’in Ruşen Eşref’in röportajına verdiği cevapta söylediklerini “Bir İstimzâc Münasebetiyle”

(Köprülü: 1924[1917], 90) başlıklı yazısıyla tenkit eder. Cenab'ın eski edebiyat, Acem edebiyatı, Tevfik Fikret ve Millî Edebiyat konusunda söylediklerine itiraz eder. Bunlardan konumuzla ilgili olması bakımından Millî Edebiyat ile ilgili düşüncelerini değerlendirelim. Cenab'ın Millî Edebiyat'ta "araya araya bulduğu yegâne kusur, mücerret bir iddiadan ibaret olan 'lisanın fakirleştirilmesi'"dir. Bilindiği gibi Yeni Lisancılar, dilimizde kullanılan ve pek yaygın olmayan daha doğrusu halka mal olmayan Arapça ve Farsça kelimelerin ve terkiplerin kullanılmamasını savunuyorlardı. "Eğer kamuslarla, ferhenglerden bitmez tükenmez garip kelimeler taşımak lisanımızı zenginleştiriyorsa, biz böyle bir zenginliği istemediğimizi açıkça itiraf edebiliriz." (s. 89) "Şu beğenmediği "Millî Edebiyat" cereyanı, Cenap Beyin nesri üzerinde bile her gün daha vazıh izler ve tesirler bırakırken, onu hâlâ inkâra çalışmak, garip ve manasız bir inat oluyor. Hem, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle tekrar tekrar söyleyip durduk: Millî Edebiyat cereyanı, hayatın bütün sahalarında kendini gösteren derin tahavvüllerle, inkılâplarla müterâfik olarak yürüyor; lisanında, zevkte, hayatta, eski esasların sür'atle yıkılıp değiştiği bu devir, fikir ve tenkit devresidir; asıl sanat devri, bu istihzar mesaisinden sonra, bütün şa'saasıyla doğacak! Eğer muarızlarımız hayatı durdurmak kabil olduğuna inanıyorlarsa, varsınlar eski zevki, eski sanat telâkkilerini yaşatmak için hâlâ çabalayıp dursunlar." (s. 90)

Bu konuda son olarak Köprülü'nün Yeni Lisan yazısına karşı yazılarının bir değerlendirmesini yapan Akün'ün düşüncesine yer verelim: "Yeni lisan hareketine karşı İstanbul basınında ilk polemigi başlatan Köprülü, hareketin adındaki garipsenen tarafa dokunup bunun yapma bir dil meydana getirme yolunda bir teşebbüs olduğu zannının uyandırdığına dikkat çekmiş, yazı dilinde geçen Arapça ve Farsça terkipleri tasfiyeye yönelik teklifleri dile müdahale olarak görmüş, estetik yönden bir yaklaşımla konuyu bilhassa nazım sahası planında ele alıp doğuracağı uygunsuzluk ve olumsuzluklar üzerinde durmuş, dilin müdahaleye gelmez bir varlık olduğu gerekçesinden hareketle yeni lisancıların tezini çürütmeye çalışmıştır." (Akün: 2003: 473)

Mehmet Fuad Köprülü bu dönemin şahsiyetlerinden ikisi hakkında yazı yazmış ve bazı eserleri değerlendirmiştir. Şimdi

bunları ele alalım:

Mehmet Emin Yurdakul

1897’de *Türkçe Şiirler* kitabı ile Türk kültür hayatının gündemine oturan ve şiirleri, kitabı ile ilgili dönemin pek çok önde gelen isminin yazılar yazdığı Mehmet Emin hakkında Köprülü de bir yazı kaleme alır. Bu yazısında o, Mehmet Emin’i şöyle değerlendirir: “Mehmet Emin Bey. ...büyük bir insan, büyük bir şair ve kanaatimce büyük bir millet hâdimi...” (s.7) Ona göre herkesin kullandığı “Türklerin millî şairi” iftihar unvanının “genişlik ve kıymetini” anlatmak gerekir. Ahmet Yesevî, Fuzulî, Nevâî gibi şahsiyetler, belirli bir zamanın ve lehçenin şairleri oldukları hâlde Mehmet Emin Bey, “siyasî hudutların ve lehçe farklarının fevkinde, büyük Türk milletinin şairidir. Onun eserleri pürşiiir Marmara kıyılarından “İdil” boylarına, hudutsuz Sibiryâ bozkırlarına, Moğolistan içerlerine kadar yetmiş milyon Türk tarafından okunuyor, anlaşılıyor ve seviliyor.” Yazarımız bu sosyolojik daha doğrusu edebiyat sosyolojisinin önemli hâdisesinin sebebini araştırır. Bu çerçevede şark medeniyetinin etkisi ile gelişen eski edebiyat anlayışını “garp fikirleri”, “vatan ve insaniyet telâkkileriyle” ünsiyet peyda eden Şinasi ve arkadaşları yıktı. “Fakat eski yanlış telâkkilerin tesiriyle edebiyatımıza milliyet hâlâ giremiyor, şair ve mütefekkirler müşterek, müphem bir vatan telâkkisinden ileri gidemiyorlar” diyen Köprülü, Fikret-Halî Ziya neslinin edebiyatımızın gelişmesine büyük katkıları olmasına rağmen asıl ihtiyaç duyulan millî ruhu veremediklerini ekler. 1897 Tür-Yunan Savaşı damarlardaki millî cengâverlik duygularını kaynattığı sırada farklı bir şaire ihtiyaç oldu. İşte bu sırada *Türkçe Şiirler* ortaya çıktı. Anadolu hayatını, kahramanlık duygularını terennüm eden bu eserler, halkın ruhunda yer tuttu. Köprülü, Mehmet Emin’in diğer şairler gibi kendi aşklarını, duygularını değil milletin aşkını, milletin felâketlerini anlattığını “Anadolu”, “Öksüzler”, “Kur’a Neferi”, “Vatan Tehlikede” gibi eserlerinin o dönemin yadigârı olduğunu söyler. Kendisini pek çok kimsenin alkışladığını, karşı çıkanlara ise şairin yeni eserlerle karşılık verdiğini, müsteşriklerin bile dikkatini çektiğini ve eserlerinin Avrupa dillerine çevrildiğini belirtir. Şairimiz, ona göre, halkın elemleriyle müteessir, saadetleriyle mesrurdur.

Balkan Muharebesinden önce memleket sathına yayılan nifak ve ihtiras dalgaları karşısında milletimizi bekleyen felâketleri haykırın da o olmuştur. Rumeli'nin kaybının kalplerde yarattığı bedbinlik bulutlarını dağıtmak için çalışmıştır. “Türk tarihinden, Türk efsanelerinden muvaffakiyetli iktibaslarda bulunan millî şair, şefkat kucağına yalnız Rumeli ve Anadolu’yu değil, ecnebi zincirleri altındaki bütün esir kardeşleri çağırdı ve büyük Türklüğü “Turan”ı terennüm etti ve ediyor.” (s. 10) Böylece Köprülü'nün gözünde Mehmet Emin Türklüğün şairi oluyor. Dönemin şartları içinde bu nitelemeleri abartılı bulmamak gerekir. Ayrıca ifade edelim ki bütün bu nitelemeler edebiyat sosyolojisi bakımından derin bir anlam ifade etmektedir. Millî ıstırapların, millî heyecanın makes bulması göz önünde bulundurulursa Köprülü'ye hak vermek gerekecektir. Yine ona göre Mehmet Emin, saltanat tahtını milletin ruhunda kurmuştur, dolayısıyla “tarihin vahşi kahramanları gibi” yıkmamış, yapmıştır. Bu bakımdan da daha büyük bir kahramandır. “Türkistan’da, Kazan’da, Kırım’da, Kafkas’ta eski millî birliğinden habersiz, millî vicdandan mahrum yaşayan unsurları topladı ve ondan büyük bir Türk milleti, muhteşem bir Turan çıkardı. Mazide olduğu gibi istikbalde de muazzam medeniyetler yaratacak büyük Türk milleti bu millî şairini ebediyete kadar unutmayacaktır.” (Köprülü: 1924[1914])

Köprülü'nün Mehmet Emin ile ilgili aynı yılda çıkan diğer yazısında önce, Türklerin son uyanış yüzyılına yazacak tarihçilerin bu ad üzerinde mutlaka duracaklarını söyler. Bütün Türk düşünür ve şairleri kendi zevklerini tatmin için uğraşırken, terennüm ederlerken Mehmet Emin, yükselmeye muhtaç zavallı Türk milletinin varlığını düşündü ve kanayan yaraları sarmaya çalıştı. Hayatının daha ilk dakikalarından itibaren Anadolu'nun yaşadığı felâketleri dinleye dinleye büyüdüğü için halk kitlesine karşı her zaman derin bir sevgi beslemiştir.

Yaşanan felaketli hâdiseleri, “Türklük mihrabının ışıklarını bir daha sönmek üzere yakınca, Mehmet Emin Beyin Teselya harbinden beri Türk ruhuna hitabından şiirleri bütün Türk gençlerinin sevgilisi oldu.”

Onun feryatları, Türk milletinin en uzak köşelerine kadar ulaşabilmektedir. Bugün o yoldan gidenler olsa bile şeref Mehmet Emin'e aittir.

Köprülü, Mehmet Emin'e yapılan tenkitleri de değerlendirir. Edebiyat dünyasında Mehmet Emin'i zevksizlikle, hissizlikle, şairlik kabiliyetinde yoksunlukla tenkit ettiler. Yazdıklarının bir kısmını halkın anlamadığını dile getirdiler. Bizim bu yaklaşımımıza mukabil İngilizler, Almanlar, Macarlar ve Ruslar şairimize yüksek bir paye vermektedirler. Onunla ilgili olarak yazılan kitaplar, makaleler toplansa muarızlarının hücumuna karşı maddî bir set vücuda getirilebilir. "Türklüğün her gün daha mütezayid bir kuvvetle galebesini fahr ve memnuniyetle gören Mehmet Emin Bey artık uyanan, harekete gelen bu kahramanlar kitlesine hâlâ rehberlik ediyor ve dâire-i ihatası her gün arta arta nihayet bütün Türklüğü kucaklayan şefik ve ümit-bahş nağmeleriyle ölümlere hayat, dirilere necat dağıtıyor.

İstikbalde, Türklük güneşi bütün şaşasıyla doğduğu gün, onu tebcele çıkan ruhanî kafilenin önünde, elinde *Türk Sazı*'yla mutlak bu şair bulunacak." (Köprülü:1972 [1914])

Köprülü, döneminde yayımlanmış kitaplar hakkında da yazılar yazar. Bu da onun döneminin edebiyatı ile yakın ilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Şimdi de bu kitaplar dolayısıyla yazarları, yazıların altındaki kronolojiye göre ele alacağız.

Firâk-ı Irak (Süleyman Nazif)

Mehmet Fuad Köprülü, şairlerin ve yazarların memleketin içinde bulunduğu felâketlere kayıtsız kalmalarını kabul edemez. Onların gaffet uykusundan uyanarak vatanlarının matemine 3-4 damla gözyaşı dökmelerini ister. Bu *Kiralık Konak* romanında Çanakkale Savaşlarına katılan Hakkı Celis'in gelmiş olduğu sanat anlayışıdır³. Bir bakıma Millî Edebiyat'ın sanat anlayışıdır. Köprülü, "kalemlerini şahsî hırslarına bir mecra şekline sokan" bedbahtlara karşı, Süleyman Nazif'i "Her türlü pisliklerle dolu bu çirkin kara sahnede alınının akıyla yükselen, Türk'ün masum ve lekesiz simasını ilâhî bir ışıkla aydınlatarak cihana temiz ve nuranî göstermek isteyen pek mahdut adamlarımızdan biri", "ateşin, samimi vatanperver" (s. 169) olarak takdim eder. Köprülü, Süleyman Nazif'in Elcezire'nin sıcak, yıldızlı semasıyla ruhen alâkadar olan biri olduğunu söyler. Ayrıca Nazif, "Basra'yı, Bağdat'ı, Musul'u,

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Kâzım Yetiş, *Dönemler, Problemler, Şahsiyetler Aynasında Türk Edebiyatı/1*, Kitapevi Yay., İstanbul 2013, s. 57 vd.

Mardin’i, Dicle ve Fırat kıyılarını pek yakından bilen ve seven” bir sanatkârdır ve eserdeki yazılar onun feryatlarıdır. Kitaptaki manzum ve mensur parçalar harp yıllarında yazılmış, bir kısmı dergilerde yayımlanmıştır. Yazarımız eseri değerlendirirken Nazif’in karşısındaki grubu da ihmal etmez. “Karşı kıyıda fırsat yoksulu kahramanların Türklüğün aleyhindeki millî emeli her vesile ile izhardan çekinmeyen Nazif Bey, onları bir araya toplayıp neşretmekle, teselliye susamış yürekleri sanatın lâhutî menbaından tatmin etmiş oldu.” (s. 170) Burada yaşanan hâdiselerin millî vicdanda açtığı yaraların acılarının bu tür yazılarla azaltıldığı ve en önemlisi bu acıların bütün sıcaklığının gelecek nesillere aktarıldığı anlayışı belki edebiyatın en başta gelen fonksiyonudur. Süleyman Nazif eserini annesine ithaf etmiştir. Bunu iki sayfada ifade etmiştir. Köprülü bunu kıymetli nasirimizin şaheseri olarak kabul eder. Artık bu satırlardaki, kelimelere, terkiplere bakılmaz burada samimi duyguların sığdığı olan ruhun belâgat ve asaleti dikkati çeker.

Köprülü, *Firâk-ı Irak*’taki “Dicle ve Ben”, “Yâr-ı Nâim” şiirlerinde Süleyman Nazif, bize, yabancı bir diyarı değil, Fuzûlî’nin diyarını, Türk tarih ve edebiyatının büyük bir kısmına sahne olan toprakların matemini yaşatmaktadır der. Ahdî’nin tezkiresinde birer birer adlarını yazdığı şairleri yetiştiren, Fuzulî’den sonra bize Ruhî’yi bağışlayan bir şiir ve sanat diyarıdır Bağdat. Bu yazıların dil ve edebiyat bakımından değil, felâkete uğramış bu zavallı millete muhtaç olduğu teselliye vermesi bakımından önemli olduğunu vurgular.

Köprülü, Süleyman Nazif’in *Batarya ile Ateş, Firak-ı Irak* adlı eserlerini vatanperverâne eserlerden kabul eder. Bu eserlerle son haftalarda yazdığı çok yüksek vatanperverlik ruhu ile yazılmış makalelerinden dolayı yazarını en samimi ve en ateşli bir milliyetperver olarak kabul eder. “Varsın sevgili terkiplerini, ahenkli ve tantanalı vezinleri terk etmesin, Türkü vavsız yazsın⁴, aynı yüksek, idealist ruhu taşıdıktan sonra, bu kadarcık farkların ne ehemmiyeti olabilir? (Köprülü: 1924[1919], s. 160-171)

⁴ “Türk” kelimesi, لفرت vavsız ve لفروت vavlî şekilde olmak üzere iki şekilde yazılırdı. Vavsız olunca Arapçaya göre etrak şeklinde de çoğaltılırdı. Anlaşılan Süleyman Nazif vavsız yazıyormuş. (bk. Metin Akar, Veled Çelebi İzbudak, Ankara 1999, Türk Dil Kurumu Yayınları, s 75-76).

Mev'ûd Hüküm- Halide Edip Adıvar

Köprülü'nün, Halide Edip daha doğrusu *Mev'ûd Hüküm* ile ilgili iki yazısı var.⁵ Bunlardan birincisinde eseri basit ama cazip her bakımdan bir aşk ve ihtiras hikâyesi olarak değerlendirir. Bozuk, kırık lisanı, canlı olmayan tasvirleri ve teferruatıyla okuyucuyu yoran bir eserdir. Sara'nın garip fakat mümtaz şahsiyeti okuyucuyu sürüklüyor. Üstelik onun eserlerinde bozuk ve perişan cümleler, hiçbir özelliği olmayan, bazen çok genel ve adi bir dereceye düşen tasvirler bulunmaktadır. O hâlde *Seviye Talip*'i, *Handan*'ı, *Son Eseri*'ni yaşatan sır, yazarın derin ve mümtaz ruhunu bütün samimiyetiyle eserlerine verebilmesidir. Onun eserlerinde hep aynı özellikte merkez şahsiyetler vardır. Onun bütün eserlerinde esas kahraman hiç değişmez. Bu kahramanların, “hudutsuz ruhlarında daima fırtınalar kopan yüksek ve müstesna kadınların ruhî tahlilleri” yapılır. Bu kahramanlar, “aşk ve ihtirasın nihaysiz kudreti karşısında bazen” kırılır “fakat hiçbir zaman” eğilmez. “...bu mağrur, fedakâr, sathî sakin görünse bile derinliği meçhul cereyanlarla karışan muammalı ruhlara, acaba hayatımızda tesadüf etmek imkânı var mı? Ben, en korkunç ve en beşerî ihtiraslara karşı bile yenilmeyen bu kadınlara, ancak Halide Hanımın romanlarında rast geleceğimizi zannediyorum. Bu böyle iken, *Seviye*'i, *Handan*'ı, Sara'yı bize o kadar canlı olarak yaşatan sanat kudretine karşı daha büyük bir hürmet ve meftuniyet beslemeye mecburuz. Hepsini aynı cinsten addedebileceğimiz bu ideal tipleri severek yaratan Halide Hanım, onları bize ruhlarının bütün çıplaklıkları, tezatları, teşevvüşleri, buhranlarıyla gösteriyor.” Bu muhayyel kahramanlar aynı kuvvetle bizde de yaşar. Hayatın haricî levhalarını tasvirde daima kayıtsız ve acemi bulduğumuz Halide Edip işte bu noktada başarılıdır. Köprülü'nün değerlendirmesine göre Halide Edip'in romanlarındaki başlıca eksiklik, kadın kahramanla karşılaştırılan erkek daima sahte, kuvvetsiz hatta bazen gülünç denecek kadar anlamsız olmasıdır. Nitekim Sara hayatta rastlanacak bir tip olmamasına rağmen canlı ve sevimli, buna karşılık Kasım, insanperver ve saf ruhuyla bize sahte, cansız, belki de biraz gülünç görünüyor. Aynı durum

⁵ Bunlardan Birincisi *Mev'ûd Hüküm* Münasebetiyle, İnci, 1 Şubat 1919; ikincisi *Mev'ûd Hüküm*, *Zaman*, 15 Şubat 1919 (*Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, s. 157 vd.).

Yeni Turan'da Oğuz için geçerlidir. Yazarın bütün gayretine rağmen bu idealist kahraman yüksek değil birer kukla, sahte ve manasız görünür. Aynı başarısızlık Süruri ve Kâmi gibi ikinci derecedeki kahramanlarda da görülür. Hâlbuki Behire, romanda mevki bakımından Kâmi ile hemen aynıdır ama aynı mevkideki kadınlar daha canlıdır. Sonuçta şöyle söylenebilir. Halide Edip'in yarattığı kadınlar ne kadar canlı, sevimli ve kuvvetli iseler erkekler bilakis o kadar manasız hayata uzak ve hatta gülünçtürler. Köprülü, *Mev'ûd Hüküm*'de İstanbul'un bazı sosyal yaraları üzerinde de durulduğunu, Kasım Şinasi'nin dispanser teşebbüsü, Ayşe Kadın, Mehmet, bedbin ve tecrübeli Muallim Remzi sonra Balkan Harbi, Edirne'nin geri alınışı gecesi yapılan eğlencelerle ilgili bazı tasvirlerin eserin çok tali kalan yönleri olduğunu vurgular. Bunlar bize yeniden gösteriyor ki Halide Edip, genel bir hayat safhasını alıp yaşatacak muhtelif şahsiyetleri nispetleri dairesinde-yani birtakımı diğerlerini büsbütün silip unutturmaksızın-idare edecek, hulasa halk kitlesini bütün tamamıyla gözümüzün önünde canlandırıp yaşatacak bir romancı değildir; *Yeni Turan*'da diğer eserleriyle nispet kabul etmeyecek derecede muvaffakiyetsizliğe uğraması işte bundan dolayı idi. Yazarımıza göre *Mev'ûd Hüküm*'de de, *Seviye Talip*'de, *Handan*'da olduğu gibi, "yüksek, müstesna, ilâhî Sara'nın kudretli şahsiyeti bütün eseri baştan aşağı kaplıyor; bu hâl kariin diğer ikinci derecedeki simaları vuzuhla seçebilmesine, bu esrarlı kadının etrafındaki hayatı görebilmesine mani oluyor. Bu itibarla Halide Hanım'ı, bir romancıdan ziyade, bir şair telâkki etmek şüphesiz daha doğrudur." (Köprülü: 1919) İkinci yazı doğrudan romanın adını taşır. Burada önce, basit olmakla beraber cazip ve oldukça meraklıdır dediği konuyu özetler. Sonra hem vak'a hem de kahramanlar hakkında değerlendirmelerde bulunur. Ona göre, o güne kadar romanlarında "pek müstesna şahsiyetlerin" ruh tahlillerini yapan Halide Edip, bu romanında biraz çevre ve İstanbul'un fakir mahallelerini göstermeye çalışır. Roman kahramanı Dr. Kasım, servetini ve çalışmasını fakir insanlar için kullanmaktadır. Bu milliyetçilik cereyanının "halka doğru gitmek" anlayışının uygulanması gibi görünse de Sara'nın kuvvetli şahsiyeti karşısında sönük kalmış roman yine yazarın diğer romanları gibi yüksek sınıflara ait bir aşk ve ihtiras romanı

hâline gelmiştir. Hâlbuki halk hayatını yaşatabilmek için romanın esasını teşkil eden esas vak'anın kozmopolit bir çevrede değil, halk hayatının içinde geçmesi gerekirdi. Roman kahramanları Sara, Kasım ve Kâmi'nin halkın yaşadığı çevre ile alâkaları o kadar belirsiz ki onların Türk olduklarını gösterir bir özellikleri bile yoktur.

Köprülü'ye göre Sara, hayatta rastlanamayacak bir tip olmasına rağmen canlı, sevimli ve caziptir. Buna karşılık Kasım Şinasi cansız hatta bazı anlarda gülünçtür. Halide Hanım bu geniş ruhlu, insaniyetçi kahramanını hayattan almamış, kendi "keyif ve hevesine" göre ideal bir şekilde yaratmak istemiş ama başarılı olamamıştır. O hissiz, cansız bir kukladır. Kasım'ı böyle ideal, günahsız bir şekilde tasvire kalkışmak onu hiç yaşatamamak demektir. Dolayısıyla kahramanımız insanî olamadığı için gülünçtür. Aslında bu dönem ve önceki romanlarının hemen hepsinde bu durum vardır. Romancılarımızın kahramanları hayattan alınmış değil, yazarın kafasında ve hayattan kopuk bir şekilde şekillenmiştir. Ona göre Halide Edip'in romanlarında esas kadın kahramanların şahsiyetleri ve ruhî hayatları olağanüstü gösterilmiştir. Fakat birinci, hatta ikinci plandaki erkekler son derece sahte ve başarısızdır. Meselâ Kasım Şinasi'den sonra gelen sanatkâr ve hararetli Kâmi, Sara'nın büyüleyici şahsiyeti önünde aşkının bütün maddî unsurlarını yavaş yavaş bırakarak lâhutîleşir. Sahip olabilmek için büyük ihtiras duyduğu kadına karşı Kâmi'nin sûfiyane bir vecde kapılması izah edilemez. Belki bu Sara'nın beşerî ihtirasları lâhutîleştiren gücünde aranabilir. Süruri ile Amca Bey, ruhen hiçbir fevkalâdeliği olmayan ikinci derecedeki şahsiyetler diğerlerinden daha başarılı yaşatılmıştır. Köprülü, romanda Sara'dan sonra en önemli yeri işgal eden kadın kahraman Behire, hayatta her zaman rastlanan simalardan biri olarak canlandırılmıştır, der. Behire, konağının matemî sessizliği içinde Kasım'ı görür görmez onu kendisine bir aşk ve ümit kaynağı telakki eder, ruhunun boşluğunu onunla doldurmak ister. Fakat Kasım'ın eğilmez fazileti karşısında derin bir inkisara uğrar. Üstelik hiç sevmediği hatta nefret ettiği Sara'nın onu elinden nasıl çaldığını görür. Yeni bir ümit olan Kâmi'yi de Sara elinden alınca insanî bir duygu ile ondan intikam almanın yollarını arar. Behire, ruhunun bütün ihtiyaçları ve işkenceleriyle

çok canlı yaşatılmıştır. Görülüyor ki yazarımız vak’ada tabîlik aradığı kahramanların canlandırılmasında da tabîlik noktasından yaklaşır esere.

Köprülü, *Mev’ûd Hüküm*’ü dil ve üslûp bakımından da değerlendirir. Eser umumî hayat sahnelerinin tasvirinde başarılı olamadığı gibi ifadesi de çetrefil ve dolaşıktır. Halide Hanım temiz, pürüzsüz bir Türkçe ile yazmaya hiç önem vermez. Ancak yaşattığı kadınların ruhî tahlillerinde, “manevî simalarını tersimde, harikulâde bir sanat kudretine maliktir.” Okuyucu Sara’nın şahsiyetinin etkisinde o kadar kalır ki vak’anın sonuna kadar gider ve diğer eksikleri görmez. (Köprülü: 1924[1919], 157-168)

Aydemir - Müfide Ferit

Köprülü, bu kitabı, mühim bir edebî hâdise olarak karşılar. Türkiye’de Türklerin millî hakkını bir tez olarak ilk defa Halide Edip milliyetperver bir roman yazarak ortaya koymuştur. Bilindiği gibi bu eser *Yeni Turan*’dır. Yine bir kadın yazarımız Müfide Ferit, Türkiye dışındaki Türklerin de bizim kardeşlerimiz olduğunu gösteren, ruhumuzun şefkat ve faaliyet ufuklarını genişleten ikinci Türkçü romanı, *Aydemir*’i yayımlamıştır. Yazarı bu ilk romanı ile “en sarîh ve kuvvetli bir Türkçü, sarîh bir mefkûreci olarak” görülmektedir. “Yeryüzünün en eski, en şerefli, en âlicenap bir milleti olan Türk kitlesini bugünkü düşkünlükten kurtararak insanîyeti zenginleştirmek isteyen Türk mefkûreciliğindeki ilâhî şiiri, derin ve lâhûtî şefkati, *Aydemir* sayfalarında kolayca hissedebiliriz. Nitekim Müfide Ferit kahramanının ağzından bu ülküyü sade bir şekilde tarif etmiştir: “Sanat ve aşk ile Türklüğü diriltmek!” Aydemir’i bütün olarak bu şekilde değerlendiren yazarımız, birbirlerini seven iki milliyetperverin, ferdî aşklarını mefkûre uğruna feda ettiklerine vurgu yapar. Aydemir, basit bir hayat geçirmeyi tercih etmiş, “geniş ve sağlam malûmat sahibi bir Türkçüdür”. Sarayda önemli bir mevki sahibi olan, mutedil meşrutiyetçi Nedim Paşa’nın kızı Hazin’e bir süre hocalık etmiştir Aydemir. Her iki genç Paris’te buluşurlar, Aydemir oradan Türkistan taraflarına gider, Meşrutiyet’ten sonra İstanbul’a döner. Fakat Hazin, artık Neyyir adlı genç bir zabitle evlidir. Aydemir ve Hazin aralarında aşka dair bir söz geçmemesine rağmen

birbirlerini sevmektedirler. Nedim Paşa'nın Ayastefanos'taki köşkünde bir akşam Aydemir, Hazin'e "...Türklük ve Türkçülük hakkındaki fikirlerinden, tasavvurlarından, Türkistan'a gidip oradaki Türkleri uyandırmak hususundaki yüksek emellerinden" söz eder ve onun da İstanbul'daki millî mesaisine katılmasını sağlamak ister. Hazin artık tahammül edemeyerek "ruhunun bütün ihtiyaçlarını, bütün emellerini itiraf" eder. Aydemir de aynı durumda olduğunu söylemeye mecbur kalır. Fakat ilelebet ayrı durmaları gerekmektedir. Bunun için Aydemir bir mektupla hayatını, milliyetperverliğinin sebeplerini, kendinden niçin uzaklaşmak istediğini bildirir. Aydemir, Hazin'e görünmeden Türkistan'a, "Moskof istibdadı ve Ahund taassubu altında inleyen zavallı kardeşleri(ni) kurtarmaya" gidecektir. Aydemir, Türkistan'a gider. Orada millet sevgisiyle, aşkla çalışır, köyleri dolaşır, herkese iyilik yapar, cahilleri okutur, fakire para, aç a ekmek, kitapsıza kitap bulur. Herkesi sever, kurtuluş gününün yaklaştığını müjdelir. Bir genç mollanın gözünde Aydemir şöyle tasvir edilir: "O, düşmanı bile hasta olsa başı ucunda bekleyip şifa bulduruyormuş, kendini öldürmek isteyene bile evini açıyormuş. Zaten kapısı kilitsiz, ekmeği açık dururmuş". Onun etrafında idealist bir genç grup toplanır. Türkistan'da millî mefkûre yavaş yavaş gelişir. İstanbul'dan aldığı bir mektupta Neyyir'in öldüğü yazılıdır. Artık Hazin serbesttir. Fakat o, aşkı için oradaki işini yarım bırakamaz. Kendisine memleketini soran birine "Benim memleketim Türk olan her yer; sevgilim, ailem üzüntüde(ki?) her insan!" (s. 176) cevabını verir. Semerkant'ta Ahund Ömer'in medresesini ıslah eder, ziraat bankası açar, gazete neşreder, Türk amele sendikası kurmaya kalkar. Sonunda Ahund Ömer, onun aleyhinde propagandalar yapar. Aydemir hastalanır, kendisinden ümidini kesince Hazin'e mektup yazıp onu Türkistan'a davet eder, kendisinin başlattığı faaliyetin tamamlanmasını ister. Bu sırada cihan harbi çıkar. Halk isyan etmek için ona danışır. Aydemir onları bu faydasız işe kalkmaktan men eder. Çünkü Çarlık zavallı halkı bu vesile ile ezecektir. Fakat bazı cahil, menfaatperest mollaların teşvikiyle halk isyan eder. Aydemir hasta hasta gelip isyanı bastırır. Ahund Ömer tutuklanır, idam edilecektir. Ahund'un karısı 5 çocuğu ile beraber gelip Aydemir'e yalvarır. Hasta olduğunu ve öleceğini düşünen Aydemir, halkı

kendisinin isyana teşvik ettiğini söyler ve Ahund Ömer’i kurtarır, tabii idam edilir. İdamından sonra Hazin Türkistan’a gelir, Aydemir’in kabrini ziyaret eder. Hazin ona olan aşkını, millî aşkını yaşatacağına yemin eder.

Köprülü’nün esere verdiği önemin sebebini anlatabilmek için yaptığı özeti vermeye çalıştık. “Görülüyor ki Müfide Hanım, hikâyesini başlıca Aydemir’in yüksek ve ilâhî şahsiyeti etrafında vücuda getirmiştir.” diyen edebiyat tarihçimiz, Hazin’in ikinci planda, biraz müphem, biraz gölgede kaldığını ekler. Romandaki İstanbul’un yeni Meşrutiyet hayatına, bu hayatta yetişen çeşitli tiplere ait sayfalar ile Türkistan’a ait tafsilatın pek iyi tasvir edildiği ve yaşatıldığı söylenir, yalnız romanın asıl canlı tarafının merkezî şahsiyet olan Aydemir’in âdeta Mesih’i andırır şahsiyetidir. İşte yazarımız Aydemir’in bu şahsiyetinin mübalağalı olduğunu, ama yazarın bu mübalağaya ideali uğruna mecbur olduğunu şöyle verir:

“Aydemir, maddî ve manevî varlığını mefkûresi içinde eritmiş mistik bir kahraman, daha doğrusu, bir fevkalbeşerdir. İnsanlara karşı beslediği şefkatin derinliğiyle, başkalarına hatta düşmanlarına karşı fedakârlığıyla pek büyük görünen bu sima, şüphesiz, çok mübalâğalı bir tiptir; lâkin, Türk mefkûreciliğini en geniş ve en yüksek bir şekilde yaşatmak isteyen Müfide Hanım, bir kadın, bir Türk kadını şefkatiyle, mefkûrenin ilk beşaretçisini, resülünü bundan başka bir şekilde de tasavvur edemezdi. Türkçülük mefkûresinin ne yüksek ve ne insanî bir mahiyeti olduğunu idrak edemeyenler, bu mefkûrenin kan ve demirle değil aşk ve samimiyetle, yıkarak değil bilakis yaparak inkişaf edeceğini iyice anlamak için, *Aydemir*’i okumalıdır.” Bununla beraber Köprülü, Aydemir’in ruhî istihalelerini, buhranlarını, ne gibi sebeplerle Türkçülüğün resulü olabildiğini gösteren parçaların çok yetersiz veya eksik olduğunu da belirtir.

Lisan itibariyle Köprülü’ye göre Aydemir, temiz, pürüzsüz sayılamaz. Bazen çok güzel ve sevimli tasvirler bulunan eserde, bazı tasvirlerin bir roman için fazla şiir meylî var, adeta mensur şiir. Bazı konuşmalar da sanki müstakil bir makaledir. Vak’a çok basit ve entrikadan mahrum, tertip ve tahkiyede de bazı mühim kusurlar göze çarpıyor. Yalnız bu romanın, romancının ilk romanı olduğunu unutmamak gerekir. Öte yandan Müfide

Ferit, daha bu ilk romanı ile ne kadar büyük ve dikkate şayan bir kabiliyeti olduğunu göstermiştir. Romanın “diğer bir meziyeti de muayyen bir tezi kuvvet ve muvaffakiyetle müdafaa etmesinde, yaşatabilmesindedir.” (Köprülü: 1924 [1919], 172-180)

Fırtına ve Kar-Orhan Seyfi

Orhan Seyfi, son nesil şairleri arasında hece vezniyle yazdığı ince, samimi şiirleriyle tanınmış aşk ve hulya müterennimi bir şairdir. Sadece kendine benzer, modaya iltifat etmez. Aruz ile yazılmış şiirlerden oluşan *Fırtına ve Kar*, biraz iptidaî olmakla beraber şairin hem bugünkü hem de yarınki çizgilerini taşır. Kitaptaki şiirlerin çoğu sıradan eserlerdir. Bu şiirlerde Hamit’in etkisi görülür. Hele “Ah Sen”, “Aşk ve Mabut”, kitabın en kıymetli parçası olan “Fırtına ve Kar”da bu etki daha açık görülür. “Gölge”, “Sadabad”, “Mahalle Evleri” lisan ve sanat anlayışı bakımından daha yeni bir zamana aittirler. Bu noktada kullanılan kelimeleri değerlendiren Köprülü, eser terkipsiz olmakla beraber “pür-ihiras, âsûde, hacle, derîçe, tehi, bî-nihâye, samt u zalâm, muzî, sa’y eder” gibi canlı lisanda bulunmayan kelimelerin kullanılması dolayısıyla şiirleri “gayr-i millî” bulur. Ona göre dil bakımından millî olmamak, cansız Arap ve Acem kelimelerine, Arap ve Acem tecvidine mahkûm kalmakla ortaya çıkar. Orhan Seyfi, Nedîm’e, Yahya Kemal’e yazdığı tahmislerde eski lisana ve eski vezne hâkim olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu kusurları yapmayabilirdi. Aruz veznini Türkçeleştirmede en başarılı olan Yahya Kemal’de bile ara sıra yabancı bir tecvidin hâkimiyeti görülür. Onunla hiçbir şekilde karşılaştırılmayan genç takipçileri için bu kusuru zaruri kabul edebiliriz. Aslında yeni neslin en kıymetli gençlerini hece veznine dönmeye mecbur eden bu lisan ihtiyacıdır.

Köprülü’ye göre eserin en güzel ve en orijinal parçası kitaba adını veren uzun manzumedir. Sanatkârâne bir şekilde vücuda getirilmiş şiir tertip ve konu itibariyle yeni ve hemen hemen kusursuzdur. Başlangıçtaki fırtına safhası ne kadar kudret ve muvaffakiyetle tasvir edilmiş, daha sonra kışı, bahara âşık bir ihtiyar derviş şeklinde canlandıran ikinci parça güzel ve canlıdır. “Omuzlarında beyaz uzun saçları, elinde buzdan asası, koltuğunda neyi, meçhul ufuklardan gelen bu yolcu, kutupların

müncemit denizlerini geçerek mütemadiyen baharı aramaktadır”. Şair ona çok kötü bir haber verir: “Sevgilin bu diyardan gideli çok oldu!” Ayrıca neyinden aşkı dinlemek istiyor. Seyfi Bey, kışın ruhlar üzerindeki etkisini samimi ve sanatkârane bir şekilde duyurabilmiştir. Onun eserlerinin bir özelliğidir samimiliktir. Meselâ onun “Mahalle Evleri”, Belçika şehirlerini, Şişli, Moda sokaklarını değil, kimsesiz, bakımsız İstanbul’un uzak, fakir mahallelerini hatırlatıyor. Bu manzume elbette yüksek bir sanat eseri değildir, fakat samimidir. “İlhamlarını daima Ada’dan, Moda’dan daha doğrusu sarı kaplı Frenk kitaplarından alan şairler arasında, mevzularını İstanbul’un mütevazı, gösterişsiz fakat hakikî hayatından alan bu şair ne kadar ayrı bir mevki tutuyor!..” Ona göre Orhan Seyfi, hayatı diğer genç arkadaşlarından daha iyi ve daha açık bir ruhla dinlediği için millî edebiyat ihtiyacını diğerlerinden daha evvel ve daha derin duyuyor.” (Köprülü: 1924 [1919], s. 188-191)

Binnaz- Yusuf Ziya

Öncelikle yeni vezin-hece vezni ile ilk piyes yazma şerefine Yusuf Ziya’da olduğunu söyler Köprülü. Bunu tabî bulur yazarımız. Çünkü genç şairler arasında teknik itibarıyla hece veznini onun kadar ve başarılı kullanan, onun kadar her konuda ve her şekilde yazan kimse yoktur. Üstelik onun kusurları ve meziyetleri bu noktada birleşmektedir. Köprülü değerlendirmelerine şöyle devam eder: Yusuf Ziya için şiir, “ruhun derin ve ilâhî bir ihtiyacı gibi değil, muhayyilenin bir eğlencesi yahut bir teknik mümaresesi”dir. Her türlü konuyu başarılı bir şekilde ele alır. Nazım lisanına kuvvetle hâkimdir. Eskiden beri şiirlerinde derinlikten çok sathî bir güzellik vardır. Temaşa şairi olmak ve manzum piyeslerini halka lezzetle, alâka ile dinletebilmek için öncelikle temiz ve pürüzsüz bir lisan, kuvvetli bir nazım kabiliyeti elde etmek, karanlık ve derin mevzulardan, hatta mısralardan sakınmak icap eder. Temaşa şairleri için iki önemli şart vardır “selaset ve vuzuh”. Diğer kusurlarına rağmen bu meziyeti bütün şiirlerinde gösteren Yusuf Ziya, temaşa edebiyatında başarılı olacağı görülüyor.

Bu değerlendirmelerden sonra *Binnaz*’ın konusunu perde perde anlatır Köprülü. Sonra da değerlendirir. Ona göre

bu manzum piyes aşk ve ihtirasın birkaç şeklini, canlı ve epey başarılı şeklini bize gösterir. Vak'a basittir ve her türlü ikinci derecedeki ayrıntıdan uzaktır. Yusuf Ziya Beyin ilk temaşa eseridir. İlk perde ile ikinci perde birden bire, âdeta damdan düşer gibi biter. Bunun farkına varan şair, kitabının basılmasından sonra ekler yaparak bu kusuru gidermeye çalışır. *Binnaz*'da bundan başka kusurlar da vardır. Meselâ *Binnaz*'ın Efe Ahmet'e karşı olan ilgisinin/bağlılığının sebebi, mahiyeti, kuvveti bir türlü açıkça anlaşılamıyor. Onun Hamza ile münasebetini de pek müphem olarak öğreniyoruz. İlk karşılaşmayı müteakiben kahvede yaralanıncaya kadar ne kadar zaman geçti, ilişkileri ne kadar ilerledi. Bunlar anlaşılamıyor. 3 gün içinde nasıl o kadar samimi ve laubali oldular? Bu da meçhuldür. *Binnaz*, Ahmet'i kurtarmak için kendini Hamza'ya teslim etmiş. O zaman nasıl olur da Faika ile konuşurken, üç gün gibi kısa bir zaman içinde kendisinde Hamza'ya karşı bir şey duyduğunu söyler. Hamza'nın *Binnaz*'a kulaktan âşık olması, karda kışta kalkıp İstanbul'a gelmesi de "musanna" bir şeydir. Kıskanç, âteşin Efe'nin sondaki ulvi feragati de daha ilk perdedeki bedbin sevda telâkkisi de itiraz edilecek noktalardır. Köprülü, bu üç şahsiyet arasında canlandırış olarak en başarısızının Efe Ahmet olduğunu söyler. Hâlbuki bu âşık yeniçeri çok canlı, başarılı bir şekilde yaşatılabilirdi. *Binnaz*, hatta Hamza Bey bütün kusurları ile beraber ondan daha başarılı gösterilebilmiştir. İkinci plândaki Faika, ikinci plânda olmasına rağmen diğer üç simadan daha açık ve daha canlı yaşatılmıştır.

Köprülü, eserin tertip ve bazı teferruatla ilgili tenkitlerde de bulunur. Ona göre Yusuf Ziya, eserin konusunun geçtiği III. Ahmet dönemini bilmemektedir. Eserde o döneme ait özelliklerden hiçbiri yoktur. Piyes ile bir ilgisi olmadığı hâlde kahvedeki yeniçerilerin zamandan şikâyet etmesi, Hamza Bey gibi asil bir gencin yeniçerilerin gittiği kahveye gitmesi, Ahmet'in çok önemsiz bir yaralama hâdisesinden dolayı idama mahkûm edilmesi, Hamza'nın tesadüfen o sırada İstanbul'da bulunan dedesi ile beraber huzura girmesi piyes için birer kusurdur. Sonra şöyle devam eder yazarımız: "O devirde her içtimaî seviyeye göre, ayrı kahveler olduğu gibi, yeniçeri kahvelerinde, bir adam yaralanır yaralanmaz haber vermeden hükûmet memurlarının yetişmesi asla kabil olamazdı; Mahmut Paşa'nın İstanbul'da

bulunması ne kadar manasız ise, torunu ile beraber huzura çıkararak afv fermanı alması da o kadar imkânsızdır. Sonra, yeniçeri kahvesinde Efe Ahmet'in söylediği parça “şarkı” değil “türkü”dür. Buna rağmen eseri başarılı kabul etmek gerekir. Hele temaşa edebiyatımız düşünülürse Yusuf Ziya Beyi başarısından dolayı tebrik etmelidir. Lisan ve nazım itibariyle taktilerini muhaverenin icabına uydurmuş olmaktan başka hiçbir kusuru yoktur. Millî edebiyatın temaşa alanında yeni bir başarısı olarak kabul edebiliriz eseri. Sun'iliği sahnede büsbütün sırttan aruz veznini temaşa hayatından kat'î surette kovmak ancak bu gibi eserlerle mümkün olacaktır. (Köprülü: 1919, s. 181-187)

Yıldızlar ve Gölgele-Şükûfe Nihal

Şükûfe Nihal'in ilk eseri, yavaş yavaş ortadan silinmeye mahkûm olan aruz ile ve şu son 4-5 seneden beri lisanla meydana gelen değişikliklere kayıtsız kalınarak yazılmıştır. Bu bakımdan aynı imzanın son zamanlarda hece vezni ve sade lisanla yazılmış bazı kıymetli parçalarının yanında çok eski ve iptidaî kalır. Sanat hayatında ve sanatkârda her zaman değişmeler olur. Bunun için bu eser, şairin bugünkü değil dünkü eseridir. Şiirlerin altında tarihler de bulunmaktadır. Şükûfe Nihal'in son manzumeleri onun zamanın değişmesine ayak uydurabildiğini gösterir. *Yıldızlar ve Gölgele*'in birbirinden pek az fasılalarla yazılmış gibi görünen parçalarda Tevfik Fikret'in hatta *Rübâb-ı Şikeste*'den çok *Halûk'un Defteri*'nin etkisi göze çarpıyor. Yalnız dili ondan daha eski ve ona nispetle daha pürüzlüdür. Aruzun en basit kalıpları olmasına rağmen ahenk ve selasetten mahrum görünüyor. Bu acemilik kafiyelerde de vardır. “şimdi-şemsi, hürmetle-gecede, olmaz-bulmaz, fakat-hissiyat, geçermi-teselli, mütehassir-mütehayyir, esatîrî-gibi, seni-ümmî, sabahıydı-indirdi” tarzında Servet-i Fünun ve Fecr-i Âti'nin bazı acemi şairlerinde sık sık tesadüf edilen kafiyesizlikler bu eserde de epey vardır.

Bu eksikliklerin yanında zihafklar, imalelerle malul olan bu manzumelerde, Şükûfe Nihal Hanımın şahsiyetini birçok ecnebi tesirler altında seçip anlayabilmek çok güç oluyor. Şair, Fikret'i taklit etmeyerek biraz kendi ruhunu dinlemek, kendi duygularını terennüm etmek istediği zaman, eski lisan ve veznin

ona şiddetle tahakküm ettiği bu baskı altında sanatkârın vezin ve kafiye endişesiyle kıvranıp ruhunu dinleyemediği, tasannudan kurtulamadığı görülüyor. Köprülü, şairin, millî vezin ve sade lisanla yazacağı eserlere ruhundan daha fazla şeyler koyabileceği kanaatinde olduğunu ekler. (Köprülü: 1924[1919], s. 192-194)

Siham-ı İlham-Halil Nihat

Hiciv ve hezlin Meşrutiyet'ten beri arttığına dikkati çeken Köprülü, bu türle ilgili olarak Klâsik edebiyatı değerlendirir. Ona göre Halil Nihat, Meşrutiyet'ten sonra matbuat hayatında görülen gençlerin en mümtazlarından. Batı edebiyatının birçok ürünlerini temiz ve selis bir üslûpla Türkçeye kazandırmış, edebiyatımızın eski ve yeni bütün safhalarındaki ürünlerine vâkıftır. *Siham-ı İlham*, edebiyatımızın çeşitli devirlerden şahsiyetlerinin eserlerinin pastışı olabilecek parçalardan oluşmuştur. Kendine ait örnekler pek azdır. Fuzûlî, Bâkî, Nedim, Nef'î, Nâilî gibi eski şairlerimizden, Hamit, Recâizâde, Fikret gibi son dönem şahsiyetlerine kadar pek çok şairimizin eserleri Halil Nihat'a tehzil örneği olmuştur. Bu konuda emsalsiz bir başarı göstermiştir. Bu konuda Fikret'in "Toprak" manzumesini tehzilen yazılan "Vesika Ekmeğini" kaydeden Köprülü, tehzilin zekâ işi olduğunu belirtir ve Halil Nihat'ın ince ve kuvvetli bir zekâsının olduğunu ekler. Halil Nihat'ın tehzilleri insanı kızdıracak, sinirlendirecek zehirli ürünler değildir. Bu şiirler gerçeği acı ve açık bir şekilde gösterir, fena tabiat ve ihtirasları kudretle yaşatır. Zehirli bir hiciv edası bulunmaz. Halil Nihat'ın tehzilleri siyasî bir mahiyettedir. Halil Nihat, bütün siyasî cereyanların gülünç taraflarını görür ve nefret etmeden veya ettirmeden gösterir. (Köprülü, 1924[1921]: 195-200)

Piyale- Ahmet Haşim

Ahmet Haşim, Meşrutiyet'in ilk senelerinde silsile hâlinde yayımladığı "Şi'r-i Kamer" ile birkaç yıl önce *Yeni Mecmua*'da yayımladığı son şiirlerini *Piyale* adı altında "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar" ile beraber yayımladı. Haşim 18 senedir sanat hayatında yer almaktadır. Bu zaman zarfında nazım ve nesir lisanında değişiklikler oldu. Aruz Türkçeleşmeye çalıştı, mevkiini hece veznine bırakmaya mecbur oldu. Hayatın büyük

inkılâplarının sonucu düşünce ve duygularda derin sarsıntılar meydana geldi. Tevfik Fikret'in bıraktığı şiir, Mehmet Âkif'te, Yahya Kemal'de, Ahmet Haşim'de ve nihayet genç şairlerde birbirinden farklı tecelliler gösterdi. Bu derin, baş döndürücü değişiklikler arasında, hayatın cereyanlarına âdeta bîgâne kalan en inatçı sanatkâr *Piyale* şairidir. Son şiir anlayışlarını ilk ve son şiirlerine de uygulayan bir sanatkârdı. Prensiplerine bu ısrarlı bağlılık onun gerçek ve samimi bir sanatkâr olduğunu gösterir. Köprülü, Haşim'in düşüncelerini nakleder ve sonra değerlendirir. "*Piyale* şairi hayata, bütün hakiki sanatkârlar gibi, yalnız kendi zaviye-i rüyetinde bakıyor; yalnız şiiri, kendi anladığı şekilde "halis şiir"i kabul ederek sair edebiyat nevilerini alelâde boş sözden ibaret telâkki ediyor". Hayatın tek cephesini değil bütününü dikkate almaya mecbur olan sanat ve edebiyat tarihi için bakış zaviyesini bu kadar daraltmak imkânsızdır. Sadece edebiyat tarihçisi değil münekkit de çeşitli sanat nazariyelerini ve onların doğurduğu her çeşit sanat eserinin güzelliğini anlamaya ve anlatmaya mecburdur. Gelişmiş toplumlarda sosyal cereyanlar gibi sanat cereyanları da birbirinden çok farklı yollarda yürür. Nitekim Ahmet Haşim'in takip ettiği şiir tarzı ile Yahya Kemal'in anladığı "ideal mısra" birbirinden ne kadar farklıdır. Bu birini diğerine tercih etmemizi gerektirmez. Ahmet Haşim şiirde anlamdan çok kelimenin cümledeki telâffuz kıymetine önem veriyor. Şiiri sözden çok musikiye yakın buluyor. Yalnız onun anladığı "musiki-i elfâz" ile Yahya Kemal ve takipçilerinin tunç kafiyeli tannan mısralardan bekledikleri musiki birbirinden tamamen farklıdır. Kelimelerin seyyal, müphem, zararlı dalgalanmalarından doğan tamamıyla sübjektif musiki, başkalarına göre belki de manasız ve ahenksiz sayılamaz mı? Bunun gibi mukayyet kafiyelerin ve parlak, gürültülü kelimelerin gürleyen musikisi, *Piyale* şairi nazarında şiirin deruni ahengini baltalayan tahriş edici bir şamatadan başka bir şey midir?

Büyük şairleri ancak sınırlı sayıda kimseler anlar. Haşim bunu daha da sınırlandırıyor. Fikrini desteklemek için Nedim'i gösterir ki bu isabetli bir örnek değildir. İddia edilen aksine, Nedim'i saklayan kalenin kapılarını bir tarihçimiz açmadı. Lâle Devri'nin yüzlerce müterennimi arasında halkın "zevk-i selim"i sür'atle Nedim'i seçti ve eserleri 200

senedir fasılasız okundu. Aynı şeyi Fuzûlî, Bâkî, Nef'î için de söyleyebiliriz. Zaman millî dehayı temsil eden sanatkârı seçmede hiç yanılmaz.

Köprülü'ye göre *Piyale* 'deki son şiirlerle ilk şiirlerdeki dilde görünür gelişme vardır. Ama bu gelişme kafiyeler ve nazım tekniği için söylenemez. Bu konuda şairin kayıtsızlığı devam ediyor. Görülüyor ki şair “haricî ahenkten” çok “derunî ahenge” önem veriyor. Haşim konuları, şiir telâkkisi itibariyle hayata, hayattaki değişmelere kayıtsız kalmış “yalnız kendi ruhunun ufuklarında batan güneşleri, inleyen kamışları, kızıl havalarda uçan bülbülleri yanan suları terennümle meşgul”. Hâlbuki bazı yeni sanat anlayışlarına göre, bu kadar ferdî kalan bir sanat, ne kadar yüksek olursa olsun bir milletin asırlar arasında haykıran ve nesilden nesile geçen ilahîsi olamaz. Ne olursa olsun, sanatın her türlü tecellilerinden hisse kapılır, zevk konularında inhisarcı olmamalıyız. Dolayısıyla Haşim'in yeni renkler ve yeni nispetlerle yarattığı *Piyale*'den bir “dakika-i mestî” kazanmak fırsatını kaybedemeyiz. (Köprülü:1926, nr. 2, s. 19-20)

Fani Teselliler-Faik Ali

Yazar, *Fani Teselliler*'in edebiyat tarihimizde iftihar sahifesi işgal edeceği görüşündedir. Üstelik edebiyatımız üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Ebedî bir eser olacaktır. Kitabının dışındaki daha sonraki eserleri de bunu göstermektedir. İlk eser olması dolayısıyla bazı kusurları da vardır. Faik Ali'nin eserlerinde Hamit'in etkisi hissedilir. Şiirlerinde görülen meraretler bile ulvî ve semavîdir. Şairin elemleri, terennüm ettiği derin melâlleri kendisi için değil genellikle sıkıntı içindeki insanlar, gelecek nesiller içindir. Bir hastanın şiirlerine benzeyen şiirlerinin hepsinde karanlık “bir telâtum-ı elhan” vardır. Onun şiirlerinin tefekkür neticesi olduğu söylenebilir. Hamit gibi o da yıldızların kucağından ümidin terennüm edildiği yere düştüğüne hep teessüf eder. Bazen de Hamit'in semalar kadar ulvî, fırtınalar, dalgalar kadar yıldırımlar saçan feryatlarına benzeyen infiallerini gizleyemez. Köprülü, şaire, *Fani Teselliler* gibi bir eseri edebiyatımıza kazandırdığı için teşekkür eder. (Köprülü,

1324(=1908): 154-146)

Bursalı Tahir Bey

Bursalı Mehmet Tahir'in hayatı hakkında bilgi veren Köprülü, "Bundan yirmi, yirmi beş sene evvel Türk milliyetperverliği fikri henüz bir resim halinde bile değilken Tahir Bey-Veled Efendi, Necip Asım Bey gibi- pek mahdut birkaç refiki ile beraber Türklük fikrini neşre çalışıyordu." der. İkdam yayınları arasında çıkan *Türklerin Ulûm ve Fünuna Hizmetleri* adlı kitabı değerlendirir. Bu kitap sayesinde Türk milletinin ilim ve fen alanındaki hizmetleri ortaya konmuş, birtakım garazkârların milletimiz hakkındaki isnatları cerh edilmiştir. Arapça veya Acemce yazdıkları için Arap veya Acem sanılan Farabî, İbn-i Sina, Şevket-i Buharî, Cevherî gibi İslam büyüklerinin Türk olduğunu Bursalı Tahir bu kitabında göstermiştir. Ayrıca uzun zamandır çalışarak "Osmanlı Devleti zamanında yetişen meşayih, üdeba, müverrihin, edibba, riyaziyyûn ve coğrafiyyunun" hayat hikâyelerini toplamıştır. Bilindiği gibi *Osmanlı Müellifleri* böyle oluşmuştur. Bu davranışın örnek olduğunu belirtir. Bu yolda çalışanların azlığından da yakınır. Bu sıralarda iki arkadaşı ile beraber Vakıf kütüphanelerini incelediği de söylenir. Türk Derneği, Tarih Encümeni azası olan Tahir'in eserlerini sıralar. Aynı zamanda Türk Derneği Mecmuası ve Türk Yurdu'nun yazar kadrosu içindedir. (Köprülü 1913: 768-770)

Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye-Faik Reşat

Geleceğin büyük edebiyat tarihçisinin, hatta Türkiye'de bu ilmin kurucusunun bu konudaki bir kitap için yazdıkları önemlidir. Köprülü, kitabın üç cilt olarak düşünülen tamamı elde olmadığı için eserin tamamı hakkında tam bir görüş bildiremeyeceğini söyler. Fakat bu ilk ciltten edebî incelemede uyduğu usul, edebiyatımız hakkında dikkat ettiği noktalar, edebî gelişmemizin genel ve ortak hatları konusundaki görüşleri, yazış tarzı, edebî devirlerin taksimi konusundaki düşünceleri bu ilk ciltte anlaşılmaktadır. Yazarımız bütün bu konuları tahlil etmesinin yazısının sınırlarını aşacağını söyler.

Köprülü, Faik Reşat'ın Methal'de nasıl bir esasa uyduğunu anlayamadığı ilim ve fen tariflerini yaptığını, edebiyat tarihini bir fen olarak kabul ettiğini, bunun tarifini, mevzuunu, gayesini

Ali Ekrem'in içtihatlarına dayanarak anlattığını, edebiyatın ne olduğunu anlatmak maksadıyla Naci'nin "Nazım ve Nesir" makalesini naklettiğini söyler. Köprülü, burada öncelikle ilm-i bedayiin bu kadar geliştiği bir zamanda edebiyatın *Demdeme* müellifinin indî görüşleriyle izah edilmesine itiraz eder. Fakat itirazının sebebi olan Naci'nin söz konusu makalesindeki görüşünün eksikliğini göstermez. Öte yandan Osmanlı dönemi Türk edebiyatını başlangıcı konusunda Ali Ekrem'e dayanmasını da basit ve hatalı bulur. Faik Reşat'ın eski nazım şekilleri ve millî vezin ve nesir eserler hakkındaki bilgilerini de çok muhtasar ve eksik bulur. Köprülü, Faik Reşat'ın parmak hesabıyla yazılmış eserleri yave addetmesini, yazılı olmayan sözlü edebiyatı dolayısıyla halk edebiyatını hiç dikkate almamasını doğru bulmaz.

Gönül kerestesiyle bir iki şehir ve pazar yap

Zulm eyleme mücrimlere her ne istersen var yap

matlı manzumeyi Faik Reşat'ın Osman Gazi'ye atfetmesini doğru bulmaz Köprülü, şiirimizin ilk gelişme safhaları hakkında hiç bilgi verilmemesini tenkit eder. Faik Reşat, "tezkire-i şuara" usulüne uyararak her şahsın hayat ve eserleri hakkında birbiriyle alâka ve irtibatı olmayan birtakım bilgiler vereceğine, edebî nevilerin doğuşu ve gelişmesi, Türk dili ve edebiyatının menşei ve mahiyeti, edebî devirlerin sınırları ve genel nitelikleri yazılsaydı okuyucularda daha açık ve kesin bilgiler oluşurdu görüşündedir yazarımız. Köprülü'ye göre kitaptaki en tartışmalı konu edebiyatımızın şiir kısmının 12 devreye ayrılmasıdır. Âşık Paşa, Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî, Zatî, Bâkî, Nef'î, Nâbî, Nedim, Ragıp Paşa, Şeyh Galip, Şinasi dönemleri neye göre ayrılmıştır? Nitekim *Tarih-i Osmanî* müellifi Şakir Paşa da bu taksimi uygun bulmuyor. Biz de uygun bulmuyoruz diyen Köprülü, *Servet-i Fünun*'da yayımladığı Şeyh Galip hakkındaki yazısında da ayrıntılı bir şekilde anlattığı gibi edebî devirlerin taksiminde indî mülahazalara değil, ilmî muhakemelere uyulması gerektiği görüşündedir. Yazar, bu taksimatının sebebinin açıklamadığı sürece biz bunu öğretimi kolaylaştırmak için yapılmış indî bir taksim olarak kabul etmekte mazuruz, açıklamasını yapar. Ona göre Kadı Burhanettin, Sinan Paşa ve Yunus Emre gibi çok dikkate değer şahsiyetlerin ihmal edilmiş olması kitabın bir eksikliğidir.

Bunların dışında Faik Reşat, her sanatkâr hakkında bilinen ve mevcut bilgileri güzel bir şekilde toplamış ve özetlemiştir. Ama edebiyat tarihinin ilmî usullerine hiç önem verilmemiş, bu bakımdan da eser, hal tercümesi kitabı olmaktan kurtulamamıştır. Bununla beraber bu konuda çalışacaklara kaynaklık edecektir (Köprülü:1913).

Ziya Gökalp

Fuad Köprülü'nün Gökalp ile 1912-1924 arasında var olan bir dostlukları vardır. Kendi ifadesine göre *Türk Yurdu*'nun Cağaloğlu'ndaki idarehanesinden başlayarak, Türk Ocağı'nda, *Yeni Mecmua*'nın İttihat ve Terakki Genel Merkezindeki odasında ve tabii çeşitli mihraklarda devam eden bir münasebet. Köprülü, Gökalp'ın 25. ölüm yıldönümü dolayısıyla *Vatan* gazetesi kendisinden bir yazı istediği zaman bunları hatırlar. Adları anılan yerlerde yapılan toplantılara katılanlar arasında Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Hamdullah Suphi, Celal Sahir, Şerafettin Yaltkaya, Yusuf Akçora, Ömer Seyfettin, Halim Sabit, Kâzım Nami, Ali Canip vb. de vardır. Gökalp, bu toplantılarda mihraktır.

Gökalp'ın şark ve garp arasındaki durumunu o dönemin anlayışına göre şöyle belirler Köprülü. “Eski şark kültürüne, medrese ananelerine körü körüne bağlı kalanlar, Ziya Gökalp'ın yeni fikirlerini ve memleket görüşlerini anlamaktan ne kadar uzak kaldırlarsa, mana ve mahiyetini bilmedikleri garp medeniyetine aynı taassupla ve aynı dar zihniyetle hayran olanlar da, Ziya'nın yeni telâkkilerini anlamaktan o kadar uzaktırlar.” Bu tespit son derece yerindedir. Zira Türkiye'nin bir iki asırdır bütün sıkıntıları buradan kaynaklanmaktadır. Köprülü, Gökalp'ın memleket ile ilgili bütün ideolojik meselelere, ilim ve sanat davalarına, sosyal hayatta yapılması zarurî olan her türlü inkılâba şiddetle ilgi duyduğunu vurgular. “A. Fouillet'nin kuvvet-fikir nazariyesine şiddetle bağlı olduğu için, memlekette her şeyden evvel bir fikir ve zihniyet inkılâbının gerçekleşmesi ve bu olmadıkça hiçbir müspet netice elde edilemeyeceği kanaatinde idi.” Köprülü burada yakinen tanıdığı bir şahsiyetin düşünce ve aktivite dünyasını okuyucularına tanıtır. Gökalp, Durkheim'in sosyolojik görüşlerini benimsediğinden, içtimâî determinizme bağlı idi. Bunun için de toplumun ve yaşadıklarında sosyal şartların

etkisini kabul ediyordu. Bununla beraber zaman zaman büyük şahsiyetlerin tarihin seyri üzerinde çok etkili olduklarını da kabul ediyordu. Talat Paşa, Enver Paşa ve Gazi için yazdığı şiirlerle hulûskârlık olsun diye değil, coşkun ve mistik ruhuna samimiyetle tercüman olmak istemiştir. Köprülü, Gökalp'ın kuvvetli bir hafızaya, şark ve garp ile ilgili geniş ve sağlam bilgilere, çok etraflı sosyolojik malûmata sahip olduğunu, büyük bir sistem kabiliyeti bulunduğunu söyler. Gökalp'ın Durkheim sosyolojisi ile ilişkisini de şöyle belirler: “Durkheim sosyolojisine bağlılık iddiasında bulunmakla beraber, hiçbir zaman bu mektebin objektif usullerine riayet etmemiştir. Çünkü her şeyden evvel, memleketin büyük ve hayatî meselelerine sür'atli bir hâl çaresi bulmak istiyor, sosyolojiyi bu hususta bir rehber bir vasıta olarak kullanmak gayesini takip ediyordu.” (Köprülü, 1972[1949]: 145-149)

Böylece 3 sayıdır devam eden Köprülü'nün Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı ile ilgili yazılarını değerlendirdik. Görüldü ki Köprülü, döneminin edebiyatına kayıtsız değildir. Aslında o, bir taraftan bu yazıları yazarken öbür taraftan Türk edebiyatı tarihinin çeşitli dönem, kişi ve meselelerine açılıyordu. Belki dil, edebiyat ve kültür meselelerini derinlemesine kurcalayarak farkında olmadan sonradan bütün gücüyle beliren şahsiyetini oluşturuyordu. Unutmayalım ki onun bu alanda Türkiye'de ne bir hocası vardı, ne de bir geleneğe yaslanıyordu. Hatta metodunu da kendisi kuruyordu. Bu konuda batılı kaynaklardan ve kişilerden elbette faydalanıyordu. Ama batılı örneklerini Türk edebiyatına uygulamak hatta onların Türk edebiyatına uymayan taraflarını tespit etmek, tenkit etmek de ona kalıyordu. Üzerinde durduğumuz bu yazıların, bir bakıma Türk ilim hayatında Köprülü vakiasının oluşmasına katkı sağladığını düşünmek hiç de yanlış olmaz. Burada onun bu yazılarının edebiyat tarihi için önemine kısaca dikkati çekmek istiyoruz.

Mehmet Fuad Köprülü'nün bu dönem ile ilgili yazıları özellikle Şinasi, Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Recâizâde Mahmut Ekrem, Servet-i Fünun, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin hakkındaki yazıları edebiyat tarihçisinin veya bu konuda monografi yazacakların vazgeçemeyeceği kaynaklardır. Millî Edebiyat dönemi ve bu dönemdeki eserler dolayısıyla kişiler

hakkındaki yazılarına yine araştırmacılar başvurmak zorundadırlar. Öte yandan bu tür yazılarında Köprülü, edebiyat tarihinin bir vakıası olan, bir eser veya kişi hakkında dönemin tavrını, yaklaşımını göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir.

Kaynaklar

- Akün, Ö.F. (2003). “Mehmet Fuad Köprülü” Mad., Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 28, s. 671-686, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ercilasun, B. (1995, 2013). İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul: Dergâh Yayınları. Biz çalışmamızda son baskıyı kullandık.
- Gülşen, H. (2005), *Millî Mücadele Dönemi Edebiyatında Edebi Tenkit*, İstanbul: Azim Yayıncılık.
- Karaburgu, Oğuzhan(2011), “M. Fuad Köprülü’nün Gözü ile Millî Edebiyat”, *100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Millî Edebiyat Çalıştayı Bildirileri*”, Yay. Haz. Hülya Argunşah-Oğuzhan Karaburgu, s. 142-149, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kolcu, H. (1993). *Türk Edebiyatında Hece Aruz Tartışmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köprülüzade Mehmet Fuad (1324(=1908), “Fani Teselliler”, *Servet-i Fünun*, C. 36, s. 154-156; Aynur İzler, Fuad Köprülü’nün İlk Makaleleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, 1966, s. 1-5.
- Köprülüzade Mehmet Fuad (1911), “Edebiyat-ı Milliye”, *Servet-i Fünun*, C. 41, nr 1041, s. 3-7, 5 Mayıs 1327/1911.
- Köprülüzade Mehmet Fuad (1911), “Yeni Lisan”, *Servet-i Fünun*, C. 42, nr. 1082, s. 365-370, 29 Şubat 1327/1912.
- Köprülüzade Mehmet Fuad (1912), “Türklük ve Yeni Lisan”, *Servet-i Fünun*, c. 42, nr. 1091, s. 579-582, 19 Nisan 1328/1912.
- Köprülüzade Mehmet Fuad (1913), “*Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye*”, *Tasvîr-i Efkâr*, 9 Kanunievvel 1913; Zühal Yediyıldız, Fuad Köprülü’nün (1913-1916) İkdâm, Tanin, Tasvir-i Efkâr Gazetelerindeki Makaleleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi,

İstanbul, 1980, s. 165-167.

Köprülüzade Mehmet Fuad (1913), “Bursalı Tahir Bey”, *Türk Yurdu*, Yıl:2, nr. 22, 8 Ağustos 1329, s. 748-749.

Köprülüzade Mehmet Fuad(1914), “Mehmet Emin Bey”, *Turan*, 18 Kânunievvel; Orhan F. Körülü, *Köprülü'nün Edebî ve Fikrî Makalelerinden Seçmeler*, İstanbul 1972, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 7-11.

Köprülüzade Mehmet Fuad(1914), “Mehmet Emin Bey”, *Nevsal-ı Millî*, c. 1, 1914; Yaşar Mataracı, M. Fuad Köprülü'nün Makaleleri(1914), İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1977, s. 196-198.

Köprülüzade Mehmet Fuad(1919), *Mev'ûd Hüküm Münasebetiyle*, İnci, 1 Şubat 1919.

Köprülüzade Mehmet Fuad(1919), *Mev'ûd Hüküm*, *Zaman*, nr. 304, 7 Şubat 1335/1919; *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul 1924, s. 157-168, (Yazının altında 15 Şubat 1919 tarihi vardır).

Köprülüzade Mehmet Fuad(1919), “Aydemir”, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul, 1924, s. 172-180.

Köprülüzade Mehmet Fuad(1919), “Fırtına ve Kar”, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul, 1924, s. 188-191.

Köprülüzade Mehmet Fuad(1919), “Binnaz”, *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul, 1924, s. 181-187.

Köprülüzade Mehmet Fuad (1917) “Millî Edebiyat”, *Yeni Mecmua*, C. 1, nr. 1., 12 Temmuz 1917, s. 4-7; *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul, 1924, s. 7-16 (Yazının altında da aynı tarih vardır).

Köprülüzade Mehmet Fuad (1917), “Bir İstimzac Münasebetiyle”, (27 K.evvel 1917), *Bugünkü Edebiyat*, İstanbul, 1924, s. 89-90.

Köprülüzade Mehmet Fuad (1926), “Piyale”, *Hayat*, 9 Kanunievvel, C.I, nr 2; Halil Açıkgöz, Fuad Köprülü'nün *Hayat* ve Ülkü mecmualarındaki Fikî-İçtimî Yazıları, İ. Ü., Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1977, s. 1-5.

Köprülü, Orhan F.(1972), Köprülü'den Seçmeler[“Ölümünün 25. Yıldönümünde Ziya Gökalp'a Ait Bazı Hatıralar, *Vatan*, 25 Ekim 1949], s. 145-149. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.

- Levend, A. S.(1972), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları
- [Ömer Seyfettin] (1327), “Yeni Lisan”, *Genç Kalemler*, C. 2, nr. 1, 29 Mart 1327(=11 Nisan 1911).
- Ünaydın R. E. (2002), *Diyorlar ki* (Yay. Haz. Necat Birinci-Nuri Sağlam), Ankara 2002, Türk Dil Kurumu Yay.
- Yetiş, Kâzım. (1987). Türkçenin Aktüel Meseleleri Karşısında M. Fuad Köprülü, *Türk Dili*, nr. 422, Şubat, s. 98-109.
- Yılmaz, Kadriye. (2008). “Mehmed Fuad Köprülü’nün *Bugünkü Edebiyat* Adlı Eserinden Hareketle Edebiyata Dair Görüşleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir, S. 14, s. 171-192.

Değerlendirme ve Tanıtlmalar

Kâzım YETİŞ*

1.Kitap: Sema Uğurcan, *Edebiyatımız I Edebiyat Tarih İlişkisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 372 sayfa.

2.Kitap: Sema Uğurcan, *Edebiyatımız II Yazarlar Meseleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 456 sayfa.

Prof. Dr. Sema Uğurcan, mezuniyetinden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü'nde ve aynı Fakülte'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda mesai arkadaşlığı yaptığım bir bilim adamı dostum, arkadaşımdır. Prof. Dr. İnci Enginün, Marmara Üniversitesi'ne geçerken Sema Hanım'ı da aldı götürdü. Bu, İstanbul Üniversitesi için bir kayıptı ama Marmara Üniversitesi için bir kazançtı. Prof. Dr. Sema Uğurcan, yıllarca mütevazı bir karınca misali çalıştı durdu. İşte onun bu çalışmalarını kadirbilir, bilime, bilim adamlarına değer veren Dergâh Yayınları iki cilt hâlinde kitaplaştırdı. Birinci cilt edebiyat-tarih ilişkisi ile ilgili çalışmalara hasredilmiştir. İlk yazı "XIX. Yüzyılda Tarih Konulu Eserlere Dair Bazı Değerlendirmeler" başlığını taşır. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Midhat Efendi tarihe yönelmiş insanlardır. Ali Suavi, Türklerin geçmişini araştırır. Osmanlı tarihi, Türk tarihi ve Endülüs tarihi, yazarlarımızın üzerinde durduğu tarihlere dir. Neden tarih? Bu soru başlı başına bir yazı konusudur. Unutmayalım ki aydınlarımız, edebiyatçılarımız bir yıkımı yaşamaktadırlar. Bunun için tarihe gitmeleri tabiidir. Yalnız bu gidiş asla bir kaçış değildir. Endülüs'ün hatırlanması ile bir taraftan batı medeniyetinin kökleri araştırılırken, diğer yandan da bir batılı olan İspanyolların katliamına dikkat çekilmek istenir? Uğurcan edebiyatçılarımızın bu ortak yönüne dikkat ederek bu dönem yazarlarımızın körü körüne batı taklitçisi olmadıklarını ve aşağılık kompleksi içinde bocalamadıklarını

---

* **Prof.Dr.**, İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE. kazimyetis@aydin.edu.tr

anlatmak ister. Bu birinci kitabın sonraki yazılarında yukarıda adlarını saydığım şahsiyetlerin daha çok tarih etrafındaki yazıları, eserleri, çalışmaları irdelenir. Ahmet Mithat'ın *Ahmet Metin ve Şirzad, Süleyman Musli, Yeniçeriler, Dünyaya İkinci Geliş, Arnavutlar Solyotlar* adlı romanları işledikleri dönem bakımından irdelenir ve bu tarihî romanların yazarın macera romanlarının bir çeşidi olduğu belirtilir. Araştırmacı, bu eserlerinde romancının, tarihî kıssalardan dersler çıkardığını vurgular. Elbette bu tutum dönemi için önemlidir. Ayrıca Mithat Efendi tarihimizi över ve yüceltir. Döneminin ressamı başta olmak üzere sanatkârlarına da bunlardan ilham almaları gerektiğini söyler. Tabiatıyla bunlar genel değerlendirmelerdir. Öte yandan Uğurcan'a göre, Ahmet Mithat için tarih, asıl medeniyetlerin ve onların birbirleriyle alışverişlerinin tarihidir.

Yazarlar, Meseleler başlığını taşıyan ikinci kitapta Midhat Efendi öne çıkan özellikleri bakımından da değerlendirilir.

Abdülhak Hamit, tarihe yönelişin ilk rehberi veya öncüsü olan Namık Kemal'in açtığı yolu yine ilk defa bizde tarih duygusunu işleyerek geliştiren şahsiyettir. Uğurcan daha önce bu konuyu müstakil bir çalışmada ele almıştır¹. Burada konuyu değişik açılardan irdeler. Bilindiği gibi Hamit'in tarihe yönelişi eski Türk tarihi, İslâm tarihi ve Osmanlı tarihi gibi geniş bir çerçevededir. Nitekim "Abdülhak Hamit'in Eserlerinde Osmanlı Tarihi", müstakil bir çalışma şeklinde karşımıza çıkar. Bu bütünü kucaklayan yaklaşım bize sağlıklı bilgiler verir. Aslında uzun zaman yaşayan Hamit, yaşadıklarının etkisi ile değerlendirir devletimizi, kültürümüzü ve değerlerimizi. Değerli Araştırmacı, yazısında bizi bu sonuca götürür.

XIX. yüzyılın özellikle son çeyreği ve XX. yüzyıl başları Türk tarihi için en muhterem günlerdir. Şair ve yazarlarımız tarihin yanında kurguladıkları rüyalara da sığınmışlardır. Bu rüyaları müstakil bir çalışmada ele alır Uğurcan. Rüyalar, politik rüyalar ve medeniyet rüyaları olarak kendi aralarında gruplandırılır. Yazının sonundaki şu tespit aydınlarımızın çilelerini anlamamıza yardımcı olur: "Rüyalar adalet ve medeniyet eksikliğinin telâfisi demektir. Medeniyet eksikliği giderilirken istiklâl ve hürriyet de

¹ *Abdülhak Hamit'in Eserlerinde Tarih*, Akademi Kitapevi, İzmir 2002, 314 s.

gelir. Medeniyet rüyalarında bilimkurgu öğelerine yer verilir. Ütopya rüyalarında geometri şekilli binalarda yaşama söz konusu olur. Rüya'yı görme ve rüyada bulunma yeri genelde İstanbul'dur. Rüya'yı görme sebebi, hasta adamı diriltme çabasıdır, yani rüya görücülerin hiçbiri Osmanlı Devleti'nin yıkılacağını tahmin etmez (s.85).”

Edebiyatımız I Edebiyat Tarih İlişkisi'nde sonra sırasıyla, Halit Ziya, Süleyman Nazif, Mehmet Âkif, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Tarık Buğra, Attilâ İlhan hakkında incelemeler bulunmaktadır. Halit Ziya'nın II. Meşrutiyet dönemindeki politik görüşleri ele alınırken Servet-i Fünûncuların aktüaliteye yönelişlerini tanımış oluruz. Fakat Halit Ziya, Fikret gibi taşkın değildir. Araştırmacı onun üslûp-kompozisyon itinasının, haysiyetli dengeli tavrının, ölçme tartma kabiliyetinin kaybolmadığını söylemek ihtiyacını duyar.

Tarih göstermiştir ki din uğruna yapılan savaşların hemen önemli bir kısmının asıl saiki başka sebeplerdir. Maalesef din her zaman vicdanî bir mesele olduğu için kullanılmıştır. İşte Süleyman Nazif, “Müslümanlara karşı tek yönlü taarruzlar(ın) dan dolayı” ümmetini Hz. İsa'ya şikâyet etmiştir. Değerli bilim adamımız bu şikâyeti gündeme getirir.

Mehmet Âkif'te zaman ve şiirlerinde savaş, üzerinde durulan konulardandır. Âkif şiirlerinde dönemine ayna tutar. Üstelik dönemi, Balkan, Birinci Dünya, Çanakkale ve Türk İstiklâl savaşları gibi ölüm kalım meselesi olan mücadelelerle doludur. Bu bakımdan *Safahat*'ın ve bu konuda yapılmış çalışmaların dönüp dönüp okunması gerekir. Üstelik son 50 senedir Âkif en çok istismar edilen şahsiyetlerdendir. Uğurcan, herhangi bir ideolojik yorumlamaya gitmeden Akif'i ve eserini kendi şartları içinde yakalar. Âkif'in zamanının, şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman üçlemesinde verilmesi bunun bir göstergesidir. İkinci kitapta Âkif'in düşüncelerinin en önde geleni olan çalışma fikri ele alınır. Bu konuda şairimizin söyledikleri yorumlanır. Mehmet Âkif ısrarla “medeniyet düşmanı” olarak değerlendirilir. Uğurcan “Mehmet Âkif'te Medeniyet” çalışmasında konuyu etraflı bir şekilde ele alır. Buna göre dönemin şartları içinde Âkif, İslâm medeniyetini ve batı medeniyetini beraber işler.

Türk hikâyeciliğinin kurucusu Ömer Seyfettin de Uğurcan'ın inceleme alanına giren şahsiyetlerdendir. Son zamanlardaki doçentlik dosyalarında görüyorum. Adaylar birkaç konu veya şahsiyetin dışına pek çıkmazlar. Bu anlamda değerli meslektaşım tam araştırmacı. Alanının her konusuna açıktır. Üstelik farklı konular ve yaklaşımlar irdelenmektedir. Ömer Seyfettin için zaman ve mekân son derece önemlidir. Çünkü o teslim olmamış, diriliş veya yeni bir kuruluş için yazan bir idealisttir. Hemen belirtelim o, ütöpic ve hayalperest değildir. Hikâyelerinde de bunu verir. Yaşanılan şartlar ve gelecek ümidinin onda daima var olduğunu gösterir araştırmamız.

Millî Mücadele, Anadolu'da yapılır. İstanbul'daki şair ve yazarların önemli bir kısmı Anadolu'ya geçer. Bir bakıma Anadolu ve Anadolu insanı aydınlarımız ve edebiyatçılarımız tarafından geniş anlamda bu vesile ile tanınır. Prof.Dr. Sema Uğurcan, "Anadolu Yollarında Üç Yazar" başlıklı çalışmasında Halide Edip (*Türkün Ateşle İmtihanı*), Yakup Kadri (*Vatan Yolunda, Ankara*), Aka Gündüz' (*Dikmen Yıldızı*)ün eserlerindeki Anadolu yolculuğunu değerlendirir. Halide Edip'te yolun halkın çokluktan/dağınıklıktan birliğe gidişini anlattığını, Yakup Kadri'nin tabiatı daha yakından tanımayı sağladığını, Aka Gündüz'ün yolunun ise "insanın ve ikliminin sağlamlığıyla üzerinden geçeni diriltten, öğretici nitelikleri olan canlı bir varlık" (s.163) olduğunu belirtir. Bu çalışma, bana üzerinde durulacak ne çok konumuzun olduğunu düşündürdü. İkinci ciltte "Türk edebiyatına hemen her türde eserler vermiş, bu eserlerle millî duyguları beslemiş, devrinin yeni değerlerini heyecanla savunmuş halkçı bir yazar" (s. 58) dediği Aka Gündüz için müstakil bir yazı bulunmaktadır.

Roman tekniği bakımından, kahramanların bir gelişme seyri, dolayısıyla bir değişme çizgisi olması beklenir. Bunun örnekleri bizim edebiyatımızda da vardır. Meselâ ilk romanlarımızdan olan İntibah'ta Ali Bey gelişme de değişir. Buna karşılık Mehpeyker değişmez. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de Felatun ne değişir ne gelişir. Rakım'ı ise yazar kafasına göre şekillendirmek için geliştirir. Önemli olan Rakım'ın yazarın ideal kahraman anlayışına uygun hâle gelmesidir. Ahmet Cemil sanat yönünden gelişmek için bir yığın okuma faaliyeti yürütür ama sosyal anlamda tamamen kapalıdır ve hiç değişmez.

Sonunda firar eder. Yakup Kadri'nin yaşadığı ve eser verdiği dönem daha muhtemeldir. Bu bakımdan sosyal, siyasal kültürel şartlar ve yazarın topluma vermek istediği mesajın mahiyeti kahramanların yapısına etki eder. Bu bakımdan Uğurcan, Yakup Kadri'nin roman kahramanlarındaki değişmeyi bir çalışma konusu yapar. Uğurcan'ın belirlemelerine göre Emin, ferdi benliğini millî benlik veya milletle birleştirence gelişir. Onu bu noktaya Balkan Savaşı'nın yarattığı yıkım getirir. Hakkı Celis asıl benliğine ve kimliğine, millî sanat anlayışına gittiği Çanakkale Savaşları'nda kavuşur. Necdet, pek çok şeyin farkında olmasına rağmen Anadolu'ya geçemez. Fakat Anadolu'nun ve İstanbul'un kurtuluşu onun da hastalıklardan kurtuluşu anlamına gelir. Değişmeyi sağlayan İstiklâl Savaşı'nda kazanılan zaferdir. Ahmet Celal farklıdır. Yakup Kadri bu konuda pek gayret göstermez. O, ruhî değişmeyi daha önce yaşamıştır. Çanakkale'de bir kolunu kaybederek sığındığı köyde büyük bir değişim geçirebilirdi. Yazar bu yolu tercih etmemiş ve Ahmet Celal kopukluğunu sürdürmüştür. Selma ve Neşet Sabit, Ankara'daki yeni devletin getirdiği değişimi benimserler. Fuat, Atatürk'ün ölümünü ve ondan sonra doğan boşluğu yaşar.

Her araştırmacı gibi Prof. Dr. Sema Uğurcan'ın duraklarından biri de Yahya Kemal'dir. Yahya Kemal'de tarih konusu pek çok kimse tarafından işlenmiştir. Fakat Uğurcan, ayrı bir metot takip eder, konuyu nesir ve şiir kitaplarında ayrı ayrı ele alır. Bu konuyu dağıtır gibi görülebilir. Ancak araştırmacı konuyu usta bir şekilde toplar ve özü yakalamaya çalışır. Bunu yaparken tekrara düşmez. Yahya Kemal bir medeniyetin şairidir. Yahya Kemal, Üsküp'te doğar, 16 yaşlarında ayrıldığı Üsküp'e bir daha dönemez. Balkan şehirlerinde ve tabii Üsküp'te doğan, yetişen pek çok şairimiz/yazarımız vardır. Fakat hiçbirisi Rumeli'nin, Balkanların, Üsküp'ün Türk milleti için önemini anlatmaz veya anlatamaz. Biz Türk tarihinin tekevvünü bakımından Rumeli'yi Yahya Kemal'de buluruz. İşte bu, önemli konu Uğurcan'a "Yahya Kemal'de Rumeli" çalışmasını yaptırır. Hemen belirtelim ki bu, defalarca işlenmeye müsait, hatta kitaplık bir konudur. Bilim adamımız konuya dikkatimizi çekmiş olur. Prof. Dr. Sema Uğurcan'ın, Yahya Kemal hakkında dört yazısı daha vardır ki bunları ikinci cilde koyar. Bunlardan birinde şairimizdeki berceste mısra ve

beyitler tespit edilir, diğerinde Yahya Kemal hakkındaki son değerlendirmeler ele alınır. Bu, bir bakıma araştırmacının dikkatini ve dolaylı yönden de olsa değerlendirmelere karşı yorumlarını gösterir. “Gece Bestesi’nin tahlili ise bu konuda yani Yahya Kemal’in şiirlerinin tahlili konusunda ender yapılmış başarılı çalışmalardan biridir. “Tanpınar’ın Gözüyle Yahya Kemal”de bu alanda yazılmış yazılardan farklı bir yol izlenir. Edebiyat tarihimizin *Yahya Kemal* kitabının içinde kaybolunmaz.

Türk edebiyatının şaheserlerinden biri olan *Beş Şehir*’deki tarihî muhtevaya, şehirlerin Tanpınar’a fısıldadığı daha doğrusu bu şehirlerde Tanpınar’ın okuduğu tarihe dikkatlerimiz çekilir. İkinci ciltte Tanpınar ile ilgili üç yazısı daha vardır değerli bilim adamımızın. Tanpınar için mazi geçmiştir ama güne ve geleceğe söyleyecekleri vardır. Onun için hayat, hayatîyet, anı yaşama önemlidir. Araştırmamız Tanpınar’ın bu konudaki anlayışının kaynaklarını da araştırır. “Zihniyetlerin Yansıma Alanı Olarak Tanpınar’ın Romanları” önemli bir çalışmadır. Fakat bu konunun çerçevesi oldukça geniştir. Unutmamak gerekir ki Tanpınar kategorik düşünen bir insan değildir. Bunun için de formülü şöyle ifade eder: “Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek”. İşte bütün mesele bu noktadadır. Bu çizginin dışına çıkanlar onun ironisinden kurtulamaz. Belki sadece Suat, farklı bir tiptir ve devam edemez. Üstelik sadece kendisinin değil çevresinin de hayatîyetine zarar verir. Uğurcan’ın tespitleri bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacak mahiyettedir.

Prof. Dr. Sema Uğurcan, Yeni Türk edebiyatına oldukça geniş bir çerçeveden bakar. Mehmet Kaplan, Tarık Buğra, Attila İlhan, Safiye Erol, Sâmiha Ayverdi, Cengiz Dağcı, Cengiz Aytmatov gibi yazarların yanında çeşitli meseleler ve romanlar, onun çalışma yaptığı konulardandır. Ayrıca doktora çalışmasından beri kadın yazarlar, kadın meselesi de feminizm yapmadan inceleme yaptığı alanlardandır. Bu koca iki cilt içerisinde aynı şahsiyet ve konulara farklı açılardan yaklaşan Uğurcan tekrara düşmez. Hemen her konuda yeni bakış açıları getirir.

AYDIN TÜRKLÜK BİLGİSİ

(İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi)

Yayın İlkeleri

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından Bahar (Nisan) ve Güz (Ekim) olmak üzere yılda iki defa ve basılı olarak yayımlanan **ulusal hakemli** bir dergidir.

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nde, özgün olmak şartı ile Türk dili, edebiyatı, tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ve Türk dünyası edebiyatları ile ilgili araştırma, inceleme, tenkit ve değerlendirme yazıları kamuoyuna duyurulmak amacıyla yayımlanır. Bununla birlikte Sosyal Bilimlerin öteki alanlarından dil ve edebiyatla ilgili kültürel ve toplumsal problemleri konu edinen yazılara da yer verilir.

Aydın Türklük Bilgisi'ne gönderilecek yazılarda öncelikle alanına katkı sağlayan özgün nitelikte bir 'araştırma makale' veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir 'derleme makale' olması şartı aranır. Ayrıca, ilgili alanlarda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri de derginin yayın kapsamı içindedir.

Yayın kurulunun kararı ile alanında katkısı olduğu düşünülen yabancı dilden özgün makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirilerine de derginin üçte birini geçmemek kaydı ile yer verilebilir. Çeviri makalelerin yayımlanabilmesi için çeviri metin ile birlikte özgün makalenin yazarından ya da hak sahibinden alınacak izin yazısının da gönderilmesi zorunludur.

Makalelerin **Aydın Türklük Bilgisi**'nde yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilmiş makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtilmek koşuluyla kabul edilebilir.

Makalelerin Değerlendirilmesi ve Yayın Süreci

Yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde bilimsel nitelik en önemli ölçüttür. **Aydın Türklük Bilgisi**'ne gönderilen tüm makaleler, Yayın Kurulu'nca dergi yayın ilkelerine uygunluk ve nitelik bakımından değerlendirilir. Yayın kurulu, gönderilen bir makaleyi yayımlayıp yayımlamama ve gerekli gördüğü durumlarda makale üzerinde düzeltmeler yapma hakkına sahiptir. Yapılan ön inceleme sonucunda yayına uygun bulunmayan makale, değerlendirme sürecine alınmayarak yazarına bilgi verilir. Eksiklikleri varsa düzeltilmesi ve tekrar gönderilmesi için yazarına iade edilir. Yayına uygun bulunan makale, değerlendirilmek üzere ilgili

alandaki üç hakeme gönderilir. Hakemler, gönderilen makaleleri yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek yayına uygun olup olmadığına karar verirler. Belirlenen süre içinde gelen hakem raporları göz önünde bulundurularak, makalenin yayınlanıp yayınlanmamasına karar yetkisi yayın kurulundadır. Makaleler, Yayın Kurulu tarafından uygun görülen bir sayıda yayımlanmak üzere programa alınır ve yazarı bilgilendirilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süre ile saklanır. Makalenin yayımlanmasının ardından bir ay içinde yazarına makalenin yer aldığı sayıdan 3 adet gönderilir.

Değerlendirme sürecinden geçerek yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *İstanbul Aydın Üniversitesi*'ne devredilmiş sayılır. Bu nedenle yazılarla birlikte yayın haklarının **Aydın Türklük Bilgisi**'ne devredildiğine ilişkin bir sözleşmenin bulunduğu "makale sunum formu"nun da doldurulup gönderilmesi gerekmektedir.

Aydın Türklük Bilgisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşlerin ve çevirilerin bilimsel, etik ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Ancak, yayımlanan yazılar dergi yönetiminin yazılı izni olmaksızın başka bir yerde (basılı olarak ya da internet ortamında) yeniden yayımlanamaz. Yazar, yazısının/ makalesinin **Aydın Türklük Bilgisi**'nde yayımlandığını belirtmek kaydı ile tümünü ya da bir bölümünü kendi amaçları için çoğaltma hakkına sahiptir.

Aydın Türklük Bilgisi'ne yazı gönderen tüm yazarlar bu ilkeleri kabul etmiş sayılır.

Yayın Dili

Aydın Türklük Bilgisi Dergisi'nin yayın dili **Türkiye Türkçesidir**. Yayın ilkelerine uygun olmak şartıyla diğer **Türk lehçelerinde** yazılmış olan yazılara da dergide yer verilebilir.

AYDIN TÜRKLÜK BİLGİSİ DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Yazım Kuralları

Yapılan ön incelemede yazım kurallarına uyulmadığı tespit edilen makaleler düzeltilmesi için yazarına iade edilir ve yayım programına alınmaz.

1. **Ana Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.
2. **Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i:** Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

3. **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe “özet” ve İngilizce “abstract” bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özetleri altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (*keywords*) verilmelidir. Türkçe makalenin İngilizce başlığı olmalı ve *abstract*’ın üstünde gösterilmelidir.
4. **Ana Metin:** A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile, 12 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar özet, *abstract*, şekil ve tablo yazıları da dahil 6.000 (altıbin) sözcüğü geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.
5. **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.
6. **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah-beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

7. **Görseller:** Yazı içerisinde resim, fotoğraf ya da özel çizimler varsa bu belgeler kısa kenarı 10 cm olacak şekilde 300 ppi’da (300 *pixels per inch* kalitesinde) taranmalı, JPEG formatında kaydedilmeli, ayrıca metin içinde kullanılan tüm görsel gereçler makaleye ek olarak JPEG formatıyla gönderilmelidir. İnternette indirilen görsellerin de 10 cm-300 ppi kurallarına uygun olması gerekmektedir. Görsellerin adlandırılmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır. Dergi yayın kurulu, teknik

olarak problemlili ya da düşük kaliteli resim dosyalarını yeniden talep edebilir ya da makaleden tümüyle çıkartabilir. Kaynak olarak kullanılacak görüntülerin kalitesinden ve yayımlanıp yayımlanmamasından yazar(lar) sorumludur.

Resim ve fotoğraflar siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Görsel numaraları ve adları görsellerin hemen altına ortali şekilde, eğik yazılmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimlerin kullanıldığı sayfa sayısı 10'u geçmemeli, işgâl ettikleri alan yazının üçte birini aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler. Bu imkâna sahip olmayanlar, bunlar için metin içinde aynı boyutta boşluk bırakarak içine şekil, çizelge veya resim numaralarını yazabilirler.

8. Dipnot: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmamalı, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

9. Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve italik (eğik) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Göndermeler için asla dipnot kullanılmamalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde;
(Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde;
(Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde;
(Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve 'vd.' yazılmalıdır;
(Akalin vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınlara diğer yazarları da belirtmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa, kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

Gazimihal (1991: 6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı; (Hobsbawm)

yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır. (Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir:

Lepecki'nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

10. Kaynakça: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması hâlinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (2004a, 2004b) şeklinde gösterilmelidir:

Kitapların gösterilmesi

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Makalelerin gösterilmesi

Sarıözgen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

Kitap içi bölümlerin gösterilmesi

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Tezlerin gösterilmesi

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet kaynaklarının gösterilmesi

İnternet elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynakça'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Görüşmelerin gösterilmesi

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış yazılar, "makale sunum formu" ile birlikte e-posta yoluyla aşağıdaki adreslere gönderilebilir.

Çevirisi yapılmış makalelerin değerlendirmeye alınabilmesi için özgün metinlerin ve makale sahibinden (asıl yazar veya hak sahibi yayınevi) izin yazılarının da gönderilmesi zorunludur.

Ön inceleme ve hakem değerlendirmesi doğrultusunda geliştirilmek ve/veya düzeltilmek üzere yazarlarına geri gönderilen yazılar, gerekli düzeltmeler yapılarak en geç bir ay içinde tekrar dergiye ulaştırılır.

İletişim Bilgileri:

AYDIN TÜRK LÜK BİLGİSİ Yayın Kurulu Koordinatörlüğü

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428

E-posta

aydinturklukbilgisi@aydin.edu.tr

